

Vabadussõja Lood 1

„PÄEVALEHT“

minevikus, olevikus,
tulevikus . . .

„PÄEVALEHT“ oli see ajaleht, kes 1905. aastal Eesti rahva rasketel kannatusaegadel julgustas Eesti rahva eneseteadvust ja virgutas eestlasi võitlusele parema tuleviku eest. See üle 10 aasta kestnud võtlus krooniti Eesti riikliku iseseisvusega.

„PÄEVALEHT“ on praegu Eesti suurim ja mõjuvõimsaim ajaleht, kelle taga seisavad erksamad inimesed kõigist ringkondadest. „Päevalehe“ suur objektiivsus, suurte elutõdede õigesti mõistmine ja eestluse ideaalidest kinnipidamine teevad ta kõigi poolt kõrgesti hinnatavaks.

„PÄEVALEHT“ jääb ka tulevikus Eesti rahvale õiget suunda näitavaks tuletorniks. Tema minevik, olevik ja ülesseatud ideaalid kindlustavad seda.

Lugege kõik „Päevalehte“!

Tellige kõik „Päevalehte“!

Vabadussõja Lood

Oktoober 1936

№ 1

Lugejaile.

Tie ette astub uus ja hoopis erilaadne kuukiri. Sellepärast mõni sõna tema sihtide ja püüete tutvustamiseks. Teile on palju kirjutatud Vabadussõja vaimust. Te olete rohkesti kuulnud rõhutavat Vabadussõja kangelaslaste eneseohverdamist ja enesesalgamist kangelaslikes võitluses mitmekordselt tugevama vaenlase vastu. Aga milles seisis siis vabadussõja vaim? Missugused olid kangelaslasteod? Kes olid need kangelasrahva tulihinõelised liikmed, kes tormasid lahinguisse kodumaa eest? Kõigest sellest on meie lugejaskond siiani kuulnud ainult kõige vähema osa, sedaigi ainult mitmesuguste ajakirjade sabadest või mõnest juhuslikust väljaandest. On vastuvaidlemata tõsi, et vähe leidub rahvaid, kes oma iseseisvuse ja rippumatuse eest oleks võidelnud sellast kangelaslikku ja ennatsalgavat võitlust kui Eesti rahvas. Eesti Vabariik sündis läbi kangelaslaste, mida võime uhkusega eeskujuks seada kõigile teistele rahvastele. Meie uue kuukirja sihiks ja püüdeks ongi rahvale jutustada neist kangelaslastest, võitlustest ja võitudest, tublide meeste ja naiste tööst frondil ja tagalas, mille kandel loodi Eesti Vabariik. Meie kasvav noorsugu, need, kes vabadussõja ajal polnud veel kaelakandjad, kui ka need, kes on sündinud vabadusvõitluste aastail ja pärast seda, vajavad eeskujusid. Nad peavad osa saama sellest vaimust, mis nende isasid ja vendi kuisus võitlusesse kodumaa eest.

Vabadusvõitluses oli palju kangelasid, suuremaid ja vähemaid. Kangelaslastest saadeti korda tuleliinil, aga kangelaslikult tegetseti ka frondi taga. Koogu Eesti rahvas kandis sel ajastul kangelasmeel. Miks peaksime selle ajastu mälestusi hoidma vaka all? Ei, on viimne aeg sellest jutustada järeltulevaile põlvvedele. Vabadussõja lõpust on juba möödunud üle 16 aasta. Osavõtjad varisevad üksteise järele. On juba paljud läinudki igaviku teedele, sinna, kuhu kadusid nende lahinguis langenud kaaslasted. Iga üksiku vabadussõjalasega kaob tükike mälestusi, kaob tükike Eesti rahva võitluste ajalugu, mis sellega on päästamatult kadunud. Meie püüdeks on kaasa aidata, et veel elavate võitlejate mälestused saaksid kogutud ja ühtlasi lugejaskonna ette kantud. Samuti on meie püüdeks, et rohkem tähelepanu pöörataks neile, kel on teeneid Vabariigi ees. Selleks tahame silmas pidada vabadussõjalaste praegust tegevust maal ja linnades, põldudel ja kantseleides, lihttöödel ja juhtivail kohtadel. Tahame silmas pidada vabadussõjalaste isikliku elu tähtsust. Ja nüüdsest peale ei pea siit maailmast ära saadetama ühki kangelasid, ilma et meeletuletataks tema tööd ja teeneid. Meie ajakiri püüab selle eest hoolitseda.

Meie algatus on selle lühikese aja jooksul, mis meil ettevalmistusteks jäi, suure tähelepanu ja poolehoidu osaliseks saanud. Paari nädala jooksul on toimetusele saanud nii suure hulga kaastööd, et sellega võiks täita kuukirja mitu numbrit. Selle juures oli materjalide kogumise töö alles algstaadiumis. Kokkuvoolava kaastöö hulk tõendab, et vabadussõjast osavõtnuil on palju jutustada võitluspäevadest. Meie südamlilik tänu huvitava kaastöö ja sõbraliku poolehoidu eest.

Naagu vabadussõjast läksime vabatahtlikult, kaasa kiskudes kõhklejaid, nõnda võtame ka nüüd — toimetusele, väljaandjad, kaastöölised ja sõbrad — enda peale vabatahtliku kohustuse kaasa aidata, et Eesti kangelaslikem ajajärk jäädvustataks praegusele ja tulevastele põlvvedele.

Meie kuukiri ehitab oma tuleviku kõigi vabadussõjast osavõtnute poolehoidule, nende kaastööle ja kaasa tundmisele. Kui ta seda osaliseltki saavutab, siis on ta rahul.

„Vabadussõja Lood“
toimetuse ja väljaandjad.

Kontradmiraal Johan Pitka mälestusi Vabadussõja eelaeegadest

Minult on küsitud, kuis ma sattusin tegevusse Eesti rahvusliikude polkude, Omakaitse ja kaitseliidu organiseerimisel, kuna ma polnud ei sõjamees ega olnud mul seks mingisuguseid volitusi ei linnavalitsuselt ega mujalt.

Et küsimusele saada vastust, tuleb vaadelda minu ülesandeid ja tegevust nii seltsielu kui ka majanduse aladel, kuna olin väga liikuv neis ringkondades.

Aastal 1912 saabusin Liverpoolist kodumaale ja asusin korraldama Eesti laevandust. Kuna olin selle vajadusist kirjutanud ajalehis („Postimees“ j. t.), siis saabus mulle kirju ettepanekutega, tulgu ma teostama seda, mida soovitan.

Saabunud Tallinna, asutasin siin enne kõike laevatarbeasjade kaupluse, merekaubanduse ühisuse „Joh. Pitka & Ko“ firma nime all. Ühtlasi osalt jätkasin laevade veotalitust, kuna Liverpoolis oli mul Eesti-Läti laevade veotalituse agentuur-kontor, mis ajast püsisid head sidemed eesti meresõitjatega ja merekaubanduse firmadega välismaal.

Laevatarbeasjade kaupluse asutamise järele hakkasin organiseerima „Tallinna laevauhisust“, mille kaudu sattusin kokku ligikaudu üle maa eesti majandusnimestega. Tegevust alustanud „Tallinna laevauhisusel“ oli osanikke rohkem maalt (ka Tartust ja mujalt), kui randadelt ja saartelt.

Kõigepealt asutasin rannasõiduliinid, kuna otsekohe laialdasemaks tegevuseks raha oli vähe. Sai ostetud väiksemaid laevu. Maailmasõja alguseks ühisus omas: „Kodumaa“, „Eestimaa“, „Dagmari“, „Virumaa“, „Alide“, „Läänemaa“. Ka Tallinna-Pirita vahel pidasid ühendust ühisuse mootorpaadid, mille kered ehitati kodumaal ja ainult mootorid toodi Inglismaalt.

Seal algas sõda. Laevaliinid pandi seisma. Laevad jäid sinna paika, kus nad sel silmapilgul viibisid, ja mootorpaadid rekvireeriti. Sellest tekkisid suured kahjud. Asusin laevu müütama. Ja ka müüsin need, peale „Kodumaa“, mitmekordse hinna eest. Nagu karta võis — riik asus laevu varsti peale seda rekvireerima. Ka „Kodumaa“ rekvireeriti. Alles hiljem, kommunistide käest, võeti see ära ühes laadungiga, peal linad ja lauad, millede müügist sai meie ajutine valitsus esimesi summasid riigikassasse.

Maailmasõja algperioodil õnnestus omandada kuulus balti aadli ettevõtte „Balti päästeselts“. Selle tegelikuks juhatajaks-direktoriks oli rootsi kodanik parun Franken. Olles sellega tuttav, sain temalt kogemata teada, et ta tahab päästeseltsi aktsiaid müüa. Franken oli omal kohal täieline usaldusmees ja kas või diktaator. Ta oli seda ettevõtet juhtinud juba 40—45 aastat. Nüüd aga tegevus „Balti päästeseltsi“ juhatajana talle enam ei meeldinud sõjaolukorra tõttu, mil asjaajamine osutus keeruliseks ja raskeks. Ta oligi astunud Arhangeliski päästeseltsiga läbirääkimistesse, kes Tallinna päästeseltsi tahtsid ära osta.

Pööran seda kuuldes parun Frankeni poole, et kas ta ei müüks parem „Balti päästeseltsi“ eestlas-

Kontradmiraal Joh. Pitka,

Eesti rahvusvägede organiseerijaid, soomusrongide isa, laevastiku juht Vabadussõjas. Praegu E. Tarvitajate-Ühisuste Keskühisuse (ETK) juhatuse esimees.

tele, kes selles seni tegevuses olnud ja kel seega eesõigus sel alal omal maal edaspidigi tegutseda.

„Heameelega tahaksin, et see ettevõtte eestlastele jääks. Kuid siin pole kedagi, kes selle ostaks,“ vastas Franken.

Kuna Arhangeliski pakkumine polnud hästi vastuvõetav Frankenile, oli võimalus temaga päästeseltsi ostu-müügi asjus astuda läbirääkimistesse ja Franken lubaski päästeseltsi meie käe peale paariks nädalaks, kuni olime leidnud endale kaasosavõtjaid. Päästeseltsi eest ta nõudis üks miljon rubla.

Meil läks korda raha saada Eesti Krediitühisuse kaudu ja koguda ka salk mehi, eesotsas Eduard Rosenvaldiga, Pärnus asuva Joh. Linde laevakontori Tallinna haru juhatajaga, kes kaasa tulid. Leppisime kokku, et nii, kuidas aktsiaid tuleb siia kokku, ostetakse need ära.

Ostes „Balti päästeseltsi“ ei tulnud tingida, kuna teadsin, et selle väärtus oli mitu korda suurem. Seltsil olid suured laod, kus palju varandust polnud üldse registreeritudki, nagu see ka ülevõtmisel selgus.

Mõni nädal peale seda, kui leping oli sõlmitud, saabus Arhangelskist meile pakkumine — viis miljonit rubla päästeseltsi eest...

Meie uute omanike seas leidis neid, kes otsekohe tahtsid ettevõtte edasi müüa. Kuid mul oli aimus, et raha sõja puhul võib oma väärtuse kaotada, ja ma olin juba ette kaasatunud võtnud ausõna, et kui ostame päästeseltsi, siis see jääb eesti kapitali ettevõtteks. Ja see ausõna aitas, et alale jäi puhtrahvuslik ettevõtte, mis on üks põhjapanevamatest ettevõtetest meie mereenduse liikumises.

Olin tegev „Laevaühisuses“, „Balti päästeseltsis“, „Merekaubanduse ühingus“ (peadirektorina). Nende kaudu pääsesin ühendusse majandusringkondadega. Maailmasõja ajal olin lisaks veel laevade rekvisitsiooni-komisjoni liige — laevaomanike huvide kaitsjana — ja hoidsin ära mõnegi halva laevade rekvireerimise. Selle komisjoni kaudu puutusin kokku börsitegelastega, saksa ringkondadega, vene ametnikega. Kuna siin töö kestis mitu aastat, sai rikkalikult tutvusi. Peale selle olin Krediidühisuse nõukogu liige ja linnavolinik.

Meil oli laevatarvete kauplus V. Sadama tänaval. Seal käisid sagedasti laevamehed, kaptenid, ohvitserid. Sõjalaevastiku meeste eraldasid ruumid. Neil olid oma laod ja oma artell, mis sõjalaevu varustas. Kauplust külastasid nii venelased kui ka eestlased, rahuajal ka välismaalased.

Saksa laevad murdsid Riia lahte, tulid luurele ja lahkusid siis.

Vene lehtedes käis sel puhul suur hooplemine, et saksa laevad „peksti“ Riia lahest. Tegelikult see polnud aga nii. Ühel omavahelisel jutuajamisel lausun: „Tühi lori, sakslased lahkusid ise...“ Vanem poeg John, 19-aastane poisike, kuulis seda.

Kaks inglise allveelaeva, läbi murdnud saksa valvest, jõudsid Tallinna alla. John oli neile keelemeheks ja juhiks. Ta oli teisele inglise allveelaeva komanderile, ühele isiklikult halva iseloomuga inimesele, lausunud seda, mida mult kuulis. Inglise oli selle ütluse otsekohe edasi annud vene ohvitseridele. Minu perekond seepeale tunnustati kahtlaseks.

Ühel õhtul tuleb meile tuntud okolodotšnik — eestlane. Kõneleb kenasti üht ja teist, silmitseb pilte ja kirjutuslauda. Järgmisel õhtul kell 10, kolm okolodotšnikku ees, tulevad meile sisse sandarmid. Kui üks avati, enam tuttav okolodotšnik siit pere liikmeid ei tunne. Ükse ette paigutatakse vaht. Mind ega poega kodus ei olnud.

„Kus on poeg?“ päritakse.

See on parajasti tunnis. Ta käis saksa keelt õpimas. Minu naisele mõjub säärane käitumine niivõrd, et ta ei saa sõna suust. Johni toa okolodotšnik puistab läbi üksikasjalikult. Kõik sahtlid võetakse lahti. Inglisekeelne kirjavahetus — John tahtis inglise ülikoolis õpinguid jätkata — ülikooli sisseastumise asjus jne. võetakse kaasa.

John oli saabunud kodumaale alles paar kuud enne maailmasõja algust, mil ajad ärevaks muutusid. Tal oli sõber Liverpoolis. Laeval ta kirjutas sellele kirja, asetab pudelisse ja lasi Põhjamerre. Pudel jõudis kirjaga Inglise randa ja kiri saadeti selles näidatud adressaadile. Sõber saatis selle kirja siia. Kirjas oli laeva asukoha andmeid, mil kiri vette lastud. Sõber omalt poolt oli juure kirjutanud, kus ja kunas pudel kirjaga leitud. Läbiotsimise ajal poeg tuli ise koju. Ta viidi ära.

Järgmisel päeval kutsuti mind sandarmiülema juure. Olin sellega juba tutvunud laevade rekvireerimiskomisjonis (selle liikmeks oli teiste seas ka

sandarmiülema). Olime tihti koos. Käisime rekvireerimas laevu Haapsalus ja mujal. See võttis mind vastu viisakalt ja kahjatses vahejuhtumit. Andsin talle kõiges seletused. Asi esitati kindluse komandant Gerassimovile, kes otsustas: kaks nädalat vangi, siis maalt välja!

Pojale viidi iga päev vangimajasse toitu järele. Milline oli olukord vene vangimajas ja kellega noorel, süütu poisil tuli kambrit jagada, sellest paar näidet. Kamber oli must ja täitanud. John magas siis pingil, kus polnud elajaid. Üks meie poolt külastajaid oli vangivalvurile pihku pistnud rubla. Järgmisel hommikul Johnile oli see toonud silmapesuks sooja vett. Kambrikaaslasteks oli üks kena välimusega noorherra, suuri sulisid.

Kaks kaaslast olid Johnil niisugused, kes demonstreerivad, kuidas kõrvuti kõndides ta taskust rahatasku võetavat, ilma et ta ise märkaks.

Sarnane oli ümbrus, kuhu paigutati „kahtlases meelsuses“ nooruke.

Siis John saadeti maalt välja.

Olgugi et saabusin Tallinna alles 1912. aastal, sigines ruttu laialdane tutvus ja usaldus. See võimaldas ka ärevatel aegadel omakaitset organiseerida. Kui algas rahvusväeosade loomine, siis mind juba tunti ja ma võisin ustele koputada, kust oli võimalik selleks tööks raha saada. Võisin majanduslikult kasulik olla ka siis, kui enam mingeid välja-vaateid polnud. I Eesti polgu üleviimisel Tallinnast Rakverre muretsesin 10.000 rubla.

Kui oli Eesti diviisi loomine, siis andsin alam-polk. Sootsile otsekohe üle 5000 rubla staabi sisse-seadmiseks Nunne tänaval. Kui saabus polk. Laidoner, hankisin talle 1½ päeva jooksul tuttavate kaudu 80.000 rubla. Muide — keegi kviitungit ei võtnud. Kõik sündis aumehelikult. Ei juletud sää-rast kviitungit taskus kandagi.

Rahvuspolkude organiseerimisel sai neid rahaliselt toetatud; „Eesti sõjamehe“ ilmumist samuti. Isegi saksameelsed kodanikud, kelle poole pöördusin, toetasid suurte summadega, nagu näit. tuntud õlle-lao omanik Auster.

Eesti polkude organiseerimine arenes hoogsalt. Hoopis raskem oli omakaitse loomisega. Esimene ülemaaline eesti sõjameeste kongress tuli kokku 18. juunil 1917. a. „V. Estonias“, mis kestis kolm päeva. Saadikuid oli koos üle Vene riigi. Jällegi korraldasin asja majanduslikku külge.

Kongressist võtsid teiste seas osa praegune riigivanem, lipnik K. Päts, praegune riigikohtunik polk. Kann, Kiršbaumid, Olbrei j. t. — Kongressi juhatas teiste seas ltn. Tomingas. Ka valiti Tomingas sõjaväelaste ülemkomitee esimeheks. Mina olin majandusosakonna juhataja.

Rahva käest sai kogu aeg korjatud polkude jaoks raha, kuid uute polkude organiseerimisel ja kodumaale kogunenud eesti sõdurite saatuse pärast oldi mitmetigi väga passiivne. Kohale saabunud sõdurid magasid aedades, nendest ei hoolitud. Neile oleks võidud vähemasti koduload anda. Minu südametunnistus ei lubanud mul ses olukorras kauemini raha koguda ja ma panin majandusosakonna juhataja ameti maha. Minuga ühel ajal 1917. a. sügisel pari oma ameti maha ka Tomingas, tema asemele tuli hra K. Päts. Eesti rahvusväeosade organiseerimise esimene periood oli jõudmas lõpule. Asja algatajad ja väljapaistvalt tegevad olid alguses lipnikud Lagus, Rotschild ja Johannes ning vabatahtlik teenija A. Jürgens (kes J. Vilmsi saatjana leidis surma Soomes). Viimane oli Tallinna sõjaväelaste komitee esimees. Olin Tallinna Töölise-Soldatite nõukogus,

mille esimeheks oli Hellat (kes sel ajal oli hästi pahempoolne). Mina olin seal liikmeks seltskondlike organisatsioonide poolt.

Kuis sattusin mina sõdurite ülemkomiteesse? Teatavasti noored mehed, täis rahvuslikku tuld, organiseerisid „Marinas“ ja „Pritsimajas“ kaks koosolekut — oma rahvusväeosade loomiseks. Olin sellest huvitatud ning käisin neid kuulamas. Hiljem sõdurite komitee liikmed pöördusid eesti seltside liidu „Eesti-Liidu“ poole — mis oli ainuke rahvuslik koondus, millest hiljem arenes maanõukogu, — et saada toetust. Siit valiti eesti sõjameeste komitee juure saadikuiks direktor Uibopuu, V. Lellep ja mina. Kuna esimene algusest peale passiivseks jäi ja teine komitee tööst hiljem eemale tõmbus, jäin ma üksinda kuni lõpuni.

Omakaitse.

Suurte raskustega loodud 1. eesti polk saadeti liinile. Sakslased alustasid pealetungi ja hiljem valutasid Saaremaa. Kogu Eestimaa oli üle uputatud lagunevatest vene väeüksustest, keda tuli karta. Tallinn aga oli ilma usaldatava kaitseta.

Hakkasin kõnelema Omakaitse asutamisest. Kõikjal oldi aga kas ükskõiksed või koguni vastu. E. Sõjaväelaste Ülemkomitee esimees Tomingas väitis näiteks, et sellest ei tulevat midagi välja. Iga erakond hakkaks püüdma Omakaitset enda poole jne.

Kui aga hakkasid tulema kuuldused Riia langesemisel toimepandud vägivallast kodanike vastu, hakati mind kuulama. Teiste seas olid ka vennad Keerdid, advokaat ja arst, kes esimestena löid minu nõusse. Eriti vaimustus otsekohe advokaat, kuigi mõlemad tundusid kadakasakstena. Juurde tulid ka saksa ringkonnad. Esimene nõupidamine omakaitse asjus peeti Keerdide korteris. Osa võttis eesti rahvuslasi, sakslasi ning kadakaid. Kohal oli ka elavloomuline kaupmees Saarepera. Koosolekul jõudsimisele otsusele, et ise peame looma julgeoleku-korralduse. Revolutsioonilist miilitsat, mis tänaval korda pidas, ei saanud usaldada. Seal oli palju äärmisi punaseid, sellepärast kodanlikku kaitset sealt poolt lootakse ei olnud mõtet.

Omakaitse asutamiskoosolekul otsustasime luua minu ettepanekul: 1. tõesti rahvamiilitsa, 2. tõesti poliitiliselt erapooletu, 3. tõesti seisuste ja rahvuste vahelisena. Nii tööline, aadlik, talupoeg, juut, sakslane kui ka venelane pidid võima selle liikmeks olla. Esimene koosolek peeti S. Brookusmäel, vist Clayhillsi kontoris. Sellest võtsid osa ka juutide esindajad. Vene-Balti tehast esindas üks ideeline kommunist-eestlane, kes tundis huvi ka Omakaitse vastu ja oli kõigeaeg nõus. Kui tõusis üles sõjariistade küsimus, millega Omakaitset varustada, ta väitis: „Sõjariistu on tõesti raske saada; meie (see on enamlased) püüdsime Soomestki saada, kuid ei saanud...“

Ainult kojameeste ühingu esindajad protesteerisid vihaselt säärase organisatsiooni loomise vastu ja lahkusid koosolekult. Kahjuks see aateline kommunist kadus, käis vaid mõnedel nõupidamistel.

Omakaitse juhatusse valiti kõikide rahvuste esindajad: juut, sakslane, eestlane — omakaitse pidi olema rahvustevaheline, seisustevaheline, lihtsalt seltskondlik organisatsioon heakorra alalhoiduks. Ja linnas oli ka hea kord, kui Omakaitse oli väljas. Käisin sagedasti öösiti kontrollimas, kändisid linna seest ärteni — kõikjal valitses rahu ja vaikus, et ime näha.

Omakaitse loodud kord oli tõesti hea. Kommunistid oma võimuloleku ajal asutasid revolutsioonilise komitee, mis Omakaitset süüdistama asus, ja mind Saareperaga kutsuti komiteesse. Meid asetati istuma ühte väikesse ruumi. Kõrval suuremas saalis peeti komitee koosolekut. Sinna tuli Hellat kui miilitsaülem, kellele esitati Omakaitse üle küsimusi. Jutt kostis meieni. Hellat astus Omakaitse eest välja, kinnitades, et see on täiesti erapooletu, ning lausus: „Kui poleks Omakaitset olnud, minul poleks võimalik olnud nii väikese miilitsaga korda hoida.“ Revolutsioonilise komitee esimees tuli nüüd uksele ja lausus meile: „Olete vabad!“

Võisime oma tegevust jätkata. Omakaitse püüdis mõnelgi juhul pidada korda käsikäes miilitsaga ja tuletõrjega. Ka linnavalitsus suhtus meile heatahtlikult.

Kui kindlalt Omakaitse pidas korda, selleks üks näide: ööseti Tallinna tänavaliikumine seisis. Ilma komandandi loata ei saanud liikuda. Omakaitse oli sõjariistus, varustatud tulekahju signaalpasunatega ja trükitud signaalikaartidega. Neil oli käsk: kes nõudmise peale seisma ei jää, seda võib tulistada. Tuli juhus: Narva maanteed mööda sõidab auto. See ei jää Omakaitse käsu peale seisma. Patrull tulistab. Kuul tungib autos sõitvast naisterahvast läbi. Nüüd auto peatub. Naisterahva kõrvalt hüppab maha madrus ja jookseb ära. Haavatuks osutus avalik naine. Umbes neli tundi otsiti, enne kui saadi arst. Nüüd Omakaitse juhatus, arvestades seda juhtumit, leiab: kui tulistamise korraldus on tehtud, peab käepärast olema ka sanitaarauto, ja otsustatakse see ööseks välja panna. Omakaitsele raha oli. Seda tuli kokku liikmemaksudena ja annetustena. Auto muretsemine ei teeks raskusi. Tuli vaid hankida luba linnavalitsuselt. Linnapeaks on Anvelt, nõunikeks Janson, Martna jt., teadagi enamlastepäraste ametinimetustega.

Lähem luba hankima. Esiti kõnelen Ameerikast meile saabunud enamlase linnanõuniku Jansoniga. See popsib vaid piipu ja kuulab asja rahulikult ning siis lausub, et ega selle vastu midagi ei saa olla; kuid peab ka teistega veel kõnelema, eriti Anveltiga. Nüüd tuleb sinna ka Mihkel Martna. Kõnelen ka sellele autoloo. „Peab Anveltiga kõnelema,“ arwab Martna. On lõpuks ka Anvelt tulnud juure, küsib Martna äkki: „Kust te auto ostuks raha saate? See läheb ju palju maksma...“ „Küllap meie selleks raha otsime, seda pole karta...“

Martna pöörab seltsimeeste Anvelti ja Jansoniga poole ja lausub: „See on puhas kodanlaste värk, sellist luba neile ei maksa anda.“ Ja ei antudki. Varsti pärast seda teisel vahejuhtumil olid hoopis tõsisemad tagajärjed. Omakaitse patrull pidas kinni kesköö paigu tänaval täidesaatva komitee esimehe, kelle elukoht oli Koplis ja keda muidugi ei tuntud.

Nõudmise peale, et näidaku ta ette oma kaart või öösõidu luba, kommunistlik võimumees ei arvanud heaks reageerida. Ta viidi siis jaoskonda, kus otsustati omakaitse kaasa anda ja koju saata.

Ühel õhtul revolutsioonilise komitee käsul vene madrused tulevad piiravad ümber Omakaitse büroo, mis asus vististi S. Brookusmäel nr. 8. Siin on sekretär Keerd ja v. Lilienthal — mõisnike Krediidkassa direktor, Omakaitse laekur. Mina olen parajasti „T. Teataja“ ruumes Raekoja platsil (olin ka seal tegevuses), kui Keerd helistab: „Tulge ruttu Omakaitse, meil on teid vaja.“ „Mis on lahti?“ pärin. „Ei, tulge siia!“

Ruttan sinna. Uksel seisavad madrused, kes mu areteerivad. Ja kohe: „Andke sõjariistad siia!“

Vabadussõja legendaarse naiskangelase jutut

Vabaduse Risti kavaleri Salme Bergmanni kangelastegudest

Mitmesuguste trükitoodete veergudel on pealesõja-aastatel leidnud käsitamist küll huljana materjale meie kangelasliku vabadussõja mälestustest, millistes käsitatud kangelaslike hetki ja võitluspäevi, kuid et paljud olulist on jäänud siiski valgustamata, seda tohiks vast näidata järgnevat kirjutust. Vaevalt on laimad hulgad ja noorpöly teadlikud ühe vabadussõja legendaarsema kangelase sõjalugudest. Legendaarsete just ka seepoolt, et tegemist on siin naisisikuga, kes võitlustes niisasti enamlaste kui ka landevääri vastu sai hakkama tegudega, millised kindlustavad tema nimele jäädava koha meie kangelasliku võitluse ajaloolistel lehekülgedel.

Salme Bergmann
V. R. vendade Udriku kodu perenaisena.

Tegemist on siin nimelt Vabaduse Risti (II liigi 3. järgu) kavaleriga Salme Bergmanniga, keda meie kaastöölise külastas tema praeguse elukoha — Vabaduse Risti kavaleride kodus Udrikus, kus ta tegeleb kodu tegeliku juhi ja perenaisena, veetes oma rahututest sõjakeeristest läbi käinud elu päevi koos samas elutsevate vabadussõja meeskangelastega.

*

Tuleb lausa imestada, et selle Valgamaa naiskangelase tegudest vabadussõja aastatel on seni nii vähe leidnud trükisõnas käsitamist. Meie vabadusvõitluse osavaim spioon, surmapõlglikum sanitar veristel lahinguväljadel kuulirahe all, julgem luuremeeskonna liige, ennastohverdavam naiskuju meie vabaduse koidikul — need ja paljud muud nimetused võivad käia just tema kohta, kuid poolteist aastakümnet on suutnud siiski siiaagi vajutada oma unustuse pitsati...

Oige valdav osa meie vabadussõjalastest on temast küll mõn-

Võetigi minu brovning, dokumendid ja raha. Selgus, et Keerdi sunnitud mulle helistama, et mind kätte saada. Siin oli areteeritud ka Omakaitse ustav majahoidja Maksimiljan Tiido.

Sees otsiti mind põhjalikult läbi enamlaste-eestlaste Koolmeistri ja läti sõduri Lasdini poolt. Seepeale anti tagasi raha ja dokumendid, kuid mitte brovningut. Nõudsin selle vastu kviitungit. Lätlane siis hädavaevalt kritseldas mulle kviitungi, et brovning on võetud revol. komitee käsul. Enam mind siis ei tülitatud ja lasti minna.

Omakaitset võeti kõik sõjariistad, raha ja dokumendid. Kuid Tiido oli osavasti peitnud Omakaitse nimekirjad, neid ei leitud. Äravõetud kraam laoti autodesse ja viidi ära. Ruttu saatsin käsud Omakaitse postidele: „Peitke sõjariistad!“ Kuid suuremal osal postidest korjati sõjariistad ometi käest.

Teisel päeval lähen vaatama Omakaitse ruume — need on vahepeal kõigiti puhtaks tehtud! Ka pole enam kohal majavanemat. Oösel revolutsioonilisest komiteest oli tagasi tulnud Omakaitse nimekirja otsima. Tiidot oli siis uuesti pitsitatud. Ta oli asetatud seina äärde ja oli ähvardatud. „Sellega te mind ei kohuta. Olen kuule juba tunnud ja näinud,“

dagi kuulnud ja sõjapäevadel teda ka teatava imetlusega mõnelgi ohtlikul teekonnal kohanud, kuid midagi kindlakujulist pole siiski temast saadud teada, vaid kõik kuuldusedki on nagu varjatud teatava salapärase looriga. On teada, et naiskangelane Salme Bergmann sai hakkama kümnete ja kümnete tegudega, kus tuli panna kaalule elu ja võtta tarvitusele suurim osavus, kuid kuidas üks või teine tegu just läbi või üldse võimalikuks sai, sellest on kuulud võrdlemisi harva.

Peamine „süüdlane“ selles on aga just naiskangelane ise, kelle loomus ei luba oma tegudest teistele kõnelda ja kes seisnud alati selle vastu, kui temast on tahetud kõnelda või mõne sündmuse keskkujuks seada. Olgu need juhuslikud uudishimulikud või ka uudistejanulised lehemehed, kõiki neid kohtleb Salme Bergmann nagu teatava umbusuga, keeldudes vähematki kõnelemast oma sõja-aastate tegevusest. Nagu järgnevast jutustusest selgub, on ta oma kinnisuses läinud isegi nükaugale, et isegi tema sõjaaegsetel ülemustel polnud alati teada, kuidas ta oma kangelaslike ülesannetega toime tuli, vaid just mitmedki erilised teod on ta tahtlikult vaikunud maha. Hulk tema tegudest jääbki just selle tõttu ka kõigile teadmatuks, kuna tal on südamele sarnaseid seikluskeeriseid, millistest jutustama ei sunni teda ükski vägi ega võim. Pole siis ka imestada, kui tema enese sõnade järele isegi selle kangelasteo ametlik akt, mille eest ta tunnistati musta Vabaduse Risti vääriliseks, polevat igati kooskõlas tõelise olukorraga, vaid sisaldavat ebatäpsusi. Selle korrigeerimine aga naiskangelast ei huvita, vaid vaikimine seisvat siingi loomusele lähemal.

*

Et saada toime kõige sellega, millest allpool vaid osaliselt jutustatud, selleks peab kahtlemata leidma nagu mingit kindlat algutse või põhjust. Iga pingutus, eneseohverdus ja kangelaslik tegu on kutsutud esile mingist ürgsemast põhjustest ja seda tahaks nagu leida Salme Bergmanni juures.

See osutubki aga kõigiti äraseletatuks, kui naiskangelase enese jutustuse järele pöörata korraks pilku tema kodutallu ja kasvatusaastatele. Salme Bergmann on sündinud 1896. aastal Valgamaal Leebiku vallas samanimelises külas, kus ta vanemad olid „Koosi“ talu omanikud. Koos õega ja kahe vennaga on isa kasvatatud Salmet alati selles teadvuses, et eestlased peavad kord saama iseiseivaks rahvaks ja vabastama oma maa esijoonest sakslastest mõisnikest kui ka teistest võõrastest valitsejatest. Eriline viha tõus-

oli vastanud Tiido, kes maailmasõjas raskesti oli haavata saanud. Nii jäidki Omakaitse nimekirjad leidmata ja suurem areteerimine jäi tulemata.

Omakaitse oli nüüd likvideeritud. Enamlased asusid hooga selle asemele organiseerima endale punakaarti. See töö edeneb aga visalt. Punakaartlasi toodi peamiselt maalt, moonakaid ja muud sarnast elementi.

Meie tegutsesime aga edasi põranda all. Ühendusepidamise kohaks ja koosolekute ruumiks kasutasime Vismari t. asuvat end. põllutöoministeriumi, praegust riigikohtu hoonet, n.-n. „tondilossi“. Selle teisel või kolmandal korral elas endine E. sõjaväel. komitee esimees Jürgens. Selle maja alumise korra ruumid olid okupeeritud enamlaste poolt, kes seal pidasid oma koosolekuid. Ka üks laulukoor käis siin lauluharjutustel. Lõime sidemed laulukooriga. Tuli see kokku, tulime meiega nagu lauljad oma koosolekule, samal ajal kui enamlased all olid kogunenud oma koosolekule. Siin koos käia oli kõige julgem, kuna enamlased seda nende oma ruumide kohta kõige vähem teadsid karta.

(Järgneb.)

nud lastes eriti sakslaste vastu ka just ühe kauge sündmuse tõttu, mis leidis aset nende oma suguvõsas ja millest isa sageli jutustanud. Nimelt asunud nende suguvõsa isa-isa põlveni alul Paistu mõisa piirkonnas, millises mõisas isa-isa oli ka toapoisiks. Kuidagi oli aga üks mõisniku hurdakoertest kaotanud toapoisi hoole-tuse tõttu ühe silma ja see vihanud mõisniku niivõrd välja, et ta sai Salme Bergmanni isa-isa vastu hakkama alatuma teoga. Ni-melt vahetanud Paistu mõisnik isa-isa Riidaja mõisnikuga uue hurdakoera vastu ümber, millise sammuga ka suguvõsa kandus Paistust üle Leebikusse.

Ülaltoodu kui ka mitmed muud sündmused avaldasid noorte hingeellu kahtlemata tugevat mõju ja Salme, kui kõige vanem lastest, oli nagu alateaduslikult lausa oodanud tundi, mil ta võiks aidata kaasa kõige selle ülekohtu heakstegevemiseks. Olles mehe-liku kasvuga ja tugeva kehaehitusega, harrastas Salme juba tütar-lapse aastates ka päris meheliikke toiminguid. Nii oli üheks tema harrastuseks salaküttimine mõisa metsades, kus ta hulkus sageli isa püssiga ringi ja tõi jahisaagina kaasa jänesid ja teisi loomi.

Kui vabadussõjas peeti teda üheks osavamaks laskuriks, siis ise ta peab selle arvamise tugipunktiks hoopis varasemat aega. Ta viibinud 17-aastase tüdrukuna Penujas mingil peol, kus seisnud koos salkkond kütte ja arutanud omavahel jahilugusid. Ka Salme läinud nüüd kohe meeste hulka ja võtnud jutuajamisest väärse isi-kuna osa, kuna tedagi tunti üldiselt osava kütina. Seal siis üks kütitudest pakkunud Salmele kihlvedu, et kui see oma kuulstus tõendada tahab, siis lasku ta õhkuvisatud kübarast haavilaeng läbi. Salme võtnudki kihlveo vastu ja nüüd toodud kiire korras külast püss kohale. Valge panama-kübar, nagu neid sel ajal kanti, visati õhku ja Salme tulistanud selle välkkiirelt õhus räbalateks, nii et ainult tüki alla kukkunud. Kihlveo auhinna — naelast šokolaadist — jäänud küll osa saamata, kuid osava laskuri kuul-sus levinud nüüd kulutulena.

Salme Bergmanni kangelastegude seeria algab õieti ühel ajal meie vabariigi väljakuulutamisega. „Koosi“ talu Leebikul sai peagi keskuseks, kuhu ümbruskonna peremehed tulid kokku aru-tama põnevamaid päevaküsimusi ja vahetama mõtteid omariikluse rajamise võimalustest. Varemalt olid nende talus peatunud kasa-kad, kes aga igasuguse distsipliini kadudes olid alustanud kodu-teed ja jätnud talu hulga püsse ning padruneid. Sellest relva-tagavarast organiseeritigi esimene kaitseal, kui saksa okupatsioo-niväed olid lahkunud ja Valgamaalgi hakkas võimust võtma koha-likke enamlaste peatõstmine. Külades liikusid ringi punaste jõugud, nii et tuli kiire korras asuda enesekaitse gruppide loomisele, mille Leebikusse Pikasilla ümbrusse rajas Salme Bergmanni vend Olimar koos Oskar Vaabeliga. Kaitsealga kogunes kahekümne mehe ümber, kelledest suurem osa koolipoisse ja üliõpilasi, ning nüüd asuti juba korraldama järjekindlat valvet mitmetel käidavatel tee-del kui ka Pikasilla juures üle Emajõe viival sillal. Ka käis kait-sesalk sageli ajamas ümbruskonnas laiali punaste pesakondi ning tegevus käis seega kiiruga päevast-päeva.

Juba sel ajal, 22. eluaastas, hakkas oma kangelaslikul alal tegutsema ka Salme Bergmann. Külast-külla ringi hulkudes kogus ta teateid punaste sepitsuste ja asupaikade üle ning andis siis sel-lest kõigest kaitsealga teada. Kui aga Valga-Pahuvere jõeale hakkas kujunema juba kindlam võitlusrinne, siis ühes sellega muu-tus ka naiskangelase tegevus enam järjekindlamaks ja vajalikumaks, tuues aga samal ajal kaasa ka kümneid ohte ja vintsutusi.

Esimene tegevusperiood piirdub 1918. aasta sügisel just Lee-biku, Tõrva ja lähema ümbruse piirkonnaga, kus Salme Bergmann pani aluse oma järgnevatele tegudele. Kui hiljem landesväerlaste vastu kihutas teda otsene viha, siis enamlaste vastu astus ta tege-vusse puht rahvuslikust tundeist aetuna, püüdes omapoolselt aidata kaasa valgete vägede võidule. Esimesed teadete kogumised ümbruskonna külades muutusid rinde kujunemisel juba ohtlikeks retkedeks, kus tuli täita rida raskeid ülesandeid meie vägede koha-pealsetelt juhtivatelt jõudelt. Alul oma vend ja siis ka teised leidsid, et Salme Bergmann, kes varem sai hakkama väärtuslike teadete hankimisega punaste jõukude kohta, võiks ka nüüd olla abiks, ja seega võeti ühiselt arutusele küsimus, kas poleks võimalusi selle osava naise saatmiseks läbi vaenlase rinde. Salme Bergmann võttis selle ülesande ka ilma mingi kõhkluseta enda peale ja peagi astuti vastavatesse läbirääkimistesse ka meie väeosade ülemustega. Viimaste poolt järgneski nüüd üks ülesanne teisele, millised soori-tati naiskangelase poolt sarnase osavusega, nagu omaks ta sel alal juba aastatepikkusi kogemusi.

Salme Bergmann mäletab neid isiklikke elamusi praegu veel vähimaiski üksikasjus ja tema jutustus hargneb seega ka huvita-vate ja ohtlike episoodide kirjeldamiseks. Kuna rinne püsis ikkagi kodukoha lähemas ümbruses, siis tuli naisspioonil ennast erilise hoolega välimuselt muuta. Tema tavaliseks „spioonivormiks“ olnud vanaeide kaju, kes näruses rõivastuses ja kõssivajununa kõm-pis ringi mööda külateid. Suured isa vildid jalas, vana, jahutol-muga määritud palit seljas ja villane rätik ümber pea, sarnaselt luu-ras 22-aastane neiu enamlaste vahel ringi ja hankis teateid, millised kindlustasid meie väeosadele mõnegi tõhusa võidu.

Selle tegevusperioodiga on seotud ka kümneid ohtlike silma-pilke, milliseid naisspioonil oma pingutavas töös tuli üle elada. Oli seal mitmel korral lausa surmaga silm-silma vastu seismist ja surmavast kuulist päästis tavaliselt nagu ettenähtud õnnelik saa-

tus, mille tõttu naiskange-lane lõpuks muutunud ise-gi teataval määral fata-listiks.

Paljudest ohtlikest juhustest olgu alljärgnevas jutustatud sündmus, mis leidis aset vene enamlaste staabis Tõrvas. See oli just 1919. aasta kolmeku-ningapäeval, kui S. Berg-mannile tehti ülesandeks minna läbi rinde Tõrvasse ja seal koguda andmeid enamlaste väeosade asupa-i-ga, nende relvastuse, ka-vatsuste jne. kohta. Kuna tegemist oli vene enamlas-tega, kelledega olid küll seltsinud ka kohalikud pu-nased, siis lootis nais-spioon, et ta lausa tuttava-ga just kokku ei puutu, ja alustas teekonda läbi rinde oma tavalises rõivas-tuses. Kohale jõudes leidis ta aga eest hulga oma koduümbruse punaseid, kelle eest ta suutis end veel viimasel minutil kõrvale hoida. Nüüd ei võinud ta ka punaste väeosade lähedusse enam oma tavalises rõivastuses minna, vaid astus sisse ühe tuntud vanainimese juure, kelle käest laenas vanu riideid ja muutis ennast nende abil mingiks proletaarlastest tüdrukuks.

Sarnaselt oli ta parajasti teel Tõrvas asuva Tultsi veski poo-le, kuhu oli paigutatud punaste staap, kui tema tähelepanu köitis rahvahulk, kes luges parajasti ühele postile ülles löödud plakati. Osava teadete hankijana läks nüüd temagi teiste hulka ja luges selle pealt enese surmaotsust. Nimelt olid enamlasted pannud välja kuulutuse, milles kuulsalt valgete nuuskuri Salme Berg-manni tabajale lubati suurt rahalist autasu. Tema nime järele seisid surmamõistetute kirjas tema isa, venna ja siis teiste talu-pidajate nimed.

Seegi teade ei kohutanud naiskangelast, vaid järgnevana astus ta juba kõneluse veskiõue vära-val seisva punasõduriga. Ta läks selle juure lihtsameelse tüdrukuna, kes mitte küllalt ei jõudnud kiita vahisõduri püssi, õuel seisvaid ilusaid hobuseid jne. Kui jutt muutunud juba sõbralikuks ja vahisõdur hakkas tüdrukut pi-dama oma inimeseks, küsis Salme, kas ta ei saaks kuidagi kokku komissariga. Sarnast luba ei tahtnud sõdur alul küll kuidagi anda, kuid kui tüdruk tähendas, et ta võivat valgete kohta anda mõnin-gaidki häid andmeid, siis juhatati ta otseselt staabiruumesse komissari juure.

See elamus oli Salmel esialgse tegevuse hulgas üks põneva-maid ja ta võttis nüüd ka tarvitusele kogu oma osavuse. Ta andis oma jutustuses mõista, et olevat vaestest mõisatöölise pere-konnast ja tulnud peaaegu valgete poolt läbi rinde. Valgete sõ-duritega ajanud ta pikemalt juttu ja saanud teada, et Viljandist oodatavat kohale soomusautode voori hulga laskemoona ja kuuli-pildujatega, samuti ka uusi väeüksusi jne. Loomulikult olid need teated liialdatud ja ainult punakomissari hirmutamiseks, kuid ometi aitas see võita usaldust ja teha algust ka lähemale tutvumisele.

Varsti nähtigi tüdrukut tulevat komissariga õuele, kus asuti ühiselt vaatama punaste väeosa. Tüdruk kiitis punaste kuulipildu-jaid, vaatas neid lähemalt ja avaldas lõpuks lapselikku uudishimu hobuste vastu. Ta tahtvat nii väga kord mõne hobusega sõita, kuna seni pole temale keegi oma hobust kasutada annud. Puna-komissar, kes ilmselt lootnud tüdrukuga sõlmida ka lähemaid si-demeid, kutsunudki tüdruku järgmiseks päevaks tagasi ratsasõidule.

Seda Salme Bergmann just ootaski. Peale ööbimist ühe koha-liku valgete pooldaja juures oli ta järgmisel päeval määratud ajal jällegi staabis. Seekord aga juba punasõdurite tuttavana ja täiesti oma inimesena. Punakomissar andiski nüüd meestele käsu kahe hobuse väljatoomiseks tallist. Salme Bergmann seisis komissariga õuel ja kogus veel mõningaid andmeid, kui üks punasõdur tõi kaks hobust kohale. Juhuslikult kohtas naisspiooni pilk sõ-duri pilguga ja samas käis kogu kehat läbi külm värin: Hobuste-toojaks polnud keegi muu kui üks Bergmanni koduküla — Leebiku — kohalikke punaseid, kellel naisspiooni teod kõik teada.

— Seltsimees komissar! — rattaski hobustetoaja oma avas-tusest kohe komissarile teatama. — Seltsimees, kas ma ei saaks teiega nelja silma all paar sõna kõnelda!

Komissar oli aga juba hobuse selga hüppamisega ametis ja tüdruk vadistas omakorda elavalt juttu, kuna leidis selle olevat viimase pääsetee. Komissar ei pannud alul sõduri kõnet tähelegi. Teistkordse kõrvalekutsumise puhul lõi aga komissar käega ja lu-bas kõnelda tagasi tülles. Punasõdur tahtis nüüd öelda oma avastuse otseselt välja, kuid juba kihutas tüdruk hobusega õuel ning komissar järele.

Nüüd ratsutati komissariga läbi hulk rindetagust maad ja selle teekonna vältel hankis Bergmann hulga väärtuslikku materjali.

(Järg 8. lhk.)

Salme Bergmann
vapra sõdurina

Mees ja naine vabadussõjas

Sangareist abielupaar Hallingus

Omnibus kihutab 60-kilomeetrilise kiirusega Pärnust Pärnu-Jaagupi poole. Läbi kollase maastiku, mööda harvadest rohelistest metsadest, üle mõne sinise jõepaela, mis täis pruune suvest väsinud kupulehti ja kõverakspaindunud kõrkjaid. Umbes 30. kilomeetril, Hallingu valla piires, peatub sõiduk teekäänaku järelgi, ning „Päeva-lehele“ tuleb vastu umbes viie-aastane poisijõnglane. Kuna siin, Kangru kirjatalus, elab Hallingu vallavanem Henrik Rehe, siis loovutan minagi oma kitsa istekoha omnibus paksule edasisõitjale.

„Kas siin elab vallavanem Rehe?“ pärin poisijõnglaselt.

„Aga miks ta ei ela — elab küll,“ kõlab täismehelik vastus. Ning enne kui ma saan edasi pärida, päritakse minutul moosiga määratud suust: „Kes sa oled ja mis sa isast tahad?“

Poiss juhatab mu tuppa. Perenaine Meeri Rehe on parajasti ametis leibade ahju panemisega. „Ah, mehega tahtsite kokku saada? Noh, siis tuleb teil küll põllule minna, siinsamas lähedal... Meil kaera kokkupanek käsil. Eks Harri läheb kaasa teed näitama,“ arvab pereproua.

Ja Harri tulebki kaasa teed näitama ning seletama, et tal on kaks nime — Harri ja Rehe — aga Harrist-nimi meeldivat talle palju enam.

Teenijatüdruk ja suiline tõstavad kaera rõuku, peremees riisub kokku. Hobune näib noor olevat, tantsiskleb ega taha asuniku sõna kuulata. „Ptruu-ptruuu!“ ja siis jääb hobune oma peremehe sõna kuulama.

„Ilmad praegu kuivad, mine tea mis homme-ülehomme taevas annab — kaeraga tuleb rutata, teda nagunii tänavu vähe,“ arvab peremees, kes pole keegi muu kui Hallingu vallavanem Henrik Rehe, 48 aastat vana, pärit siitsamast lähedalt, Vabadussõja algusest lõpuni kaasa teinud veltveebliina. Maailmasõjagi valud ja viletsad vintsutused on ta 429. Riia polgus Austrias ja mujal üle elanud, kuid haavata pole saanud ei esimeses ega teises sõjas.

Nii. Minu tuleku põhjus on Henrik Rehele teada, sest ma tahan temast ja ta naisest üht-teist kuulda, sellest, kuidas nad koos Vabadussõjast osa võtsid ja kuidas nad nüüd vabaks võideldud maal elavad ja oma kodu rajavad. Kuid meie jutt ei saa kuidagi alata Vabadussõjast. Sest kokkupandav kaer ja möödunud vihmavaene suvi on lähedasemad kõnelemiseteemad.

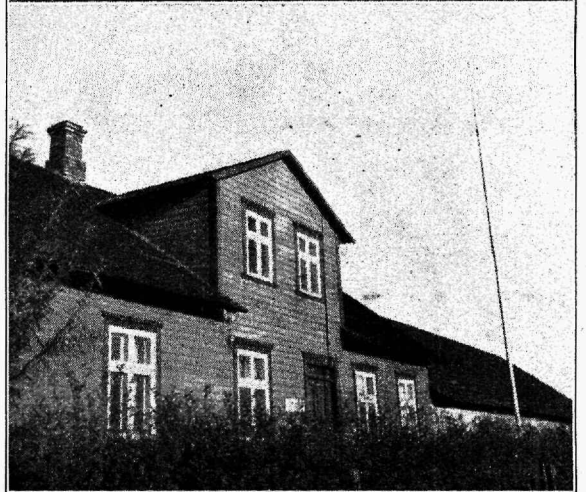
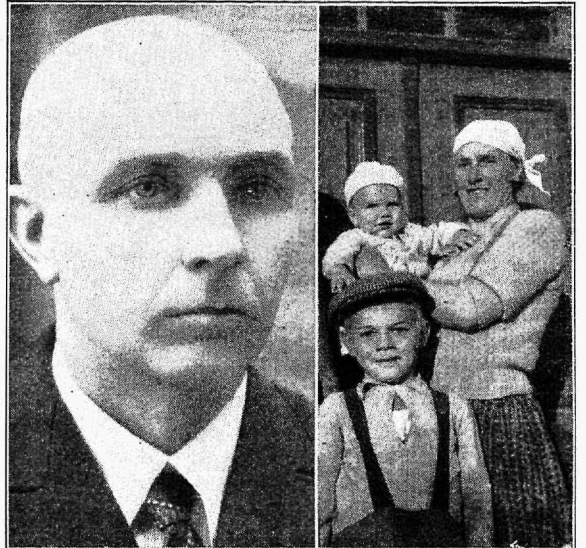
„Mul seda maad ju küllalt, tervelt 42 hektaari sain Vabadussõjast osavõtu eest Kangru karjamõisast, kuid mis maa see karjamõisa maa ära pole! Sada protsenti karjamaa ja heinamaa. Esimest on mul oma viiskümmend vakamaad, aga põldu oli, kui krundi sain, ainult viis hektaari. Nüüd on teda juba üle kümne. Kahe hobuse talu...“

„Ega ole kuigi kerge see uudismaa harimine?“

„Ei. Aga mis seal parata. — Egas siinilmas miski kerge ole. Löö aga käed külge ja tee, mis teha tuleb, nii palju kui suudad.“

„Minul on palju jõudu, mina olen kah töömees...“ torkab meie jutu vahele vallavanema vanem poeg Harri, kellele aastaid viis ja pool juba seljakesel kanda. Ta on rinna ette ajanud, isa soge silmille tõmmanud, käe opmanlikult selja taha asetanud ja vaatab kraavikalda kuivanud köömnete ja mine tea mis kõrte vahelt tähtsa näoga, kuis suiline-poiss hanguga kaerasületäit rõugu otsa upitab.

Päike on juba metsatuka latvade kohale vajunud ning

Sangarid ja nende perekond.

Ülal vasakul H. Rehe praegu vallavanemana ja põllutöökoja liikmena. Ülal paremal Meeri Rehe oma poegade Ennu (süles) ja Harriga. Keskel — „Sõdur Märt“ — Meeri Rehe Vabadussõja ajal. All — Rehede asundustalu eeskujulik elumaja.

maantee-äärsete telefonipostide varjud õige pikaks venitanud, kui pisikese ringkäiguga lõpule jõuame ja tuppa siirdume. Siin on kõik lihtne, kuid ootamatult puhas. Magus leivalõhn tungib sõõrmesse, ning Rehede noorem võsu, vaevalt aastane Enn, kärutatakse õuelt tuppa. Poiss

on ütlemata rõõmus, naerab, kiltkab ja vaatab võõristamata oma siniste silmadega võõrale otsa. Ta on nõõridega vankri külge kinni seotud, sest egas niisugused paigal püsi, ikka hopp! ja hopp! püsti ning pea see matsti mahakukkuminegi käes pole.

Usna vaevaliselt saame me Rehega vabadussõjajaegsesse sõiduvette. Alul ei taha jutt kuidagi sinna kaugete aegade ja maade taha minna, sest vahepeal peab mulle selguma, et vallavalitsuse päevi on Hallingus nädalas kaks, esmaspäeval ja neljapäeval, ning et vallamaja asub viie kilomeetri kaugusel, kuhu Kangru talust on jalgrataga sõidetud juba viisteist kevadet, viisteist suve ja viisteist sügist.

„Jah — „pühitsesin“ 1. augustil tänavu „juubelit“. Nagu sõjast tulin, natuke isakodus ringi vaadata sain ja oma kohale asusin, valiti mind vallavolikokku ja vallavanemaks ka kohe... Kuid egas see ainuke kõrvaltöö ole! Laenu-hoiu ühisus, igasugused masinatarvitajate ja veeühisused... need kõik võtavad aja ära...“ räägib Henrik Rehe.

„Ning kaitseliit ka?“ pärin vahele.

„Ei. Seal ma pole. Asutasin ta küll siia, kuid ajaapuudusel pidin kõrvale jääma. Ma olen ju ikkagi esijoonel põllumees — tänavu valiti saadikuks põllutöökotta kah...“

„Põllumees küll... aga olite sõjamees ka...“

„Jah, veltveebel. Olen sellena reserviski. Teenisin 9. jalaväe polgus, 1. roodus — Ikla alt Riia alla, punaste ja parunite vastu. Pool sõja aega möödus Narva frondil. Minul ja — temal...“ näitab vallavanem Rehe oma abikaasale.

„Sedasi kuulda oli jah, et olete ühiselt võidelnud isamaa eest, koos kaitsekraaviski vaenlase vastu seisnud...“ jatkan.

„Ei, nüi ta just polnud... Kõrvuti just mitte. Aga ma teadsin sõjapäevil Iklas, mu kodukohas, veltveebel

Rehet,“ tähendab Vabadussõjast osa võtnud proua Meeri Rehe, kes omab naiskodukaitsjana kotkaristi vabadussõjajaegsete teenete eest.

Nüüd läheb meil jutt lahti ning verised võitlused, raske ja saatuslikud päevad kangastuvad silme ette.

„Jah, nüüd on ta kõik minevikus ja ajaloos. Hakkab ununemagi, see Vabadussõda...“ seletab Henrik Rehe. „Vahetevahel, kui sõjajaegsetega kokku satud, tuleb ju meelde piasiajugi... Eks ole ikka raskeid päevi üle elatud küll... Mul on eriti mees Landesväarisõja päevilt lugu Tscharnikau mõisa alt. Võitlesime eestlastena Lätimaal lätlaste eest. Egas neil, lätlastel, siis veel midagi polnud. Olid organiseerimata. Külad olid neist juba punaste päevil tühjaks joosnud. Nojah — Tscharnikau mõisa juures siis nägin üht lätlast, kes oli kui sündinud lõomameheks ja kangelaseks. Tuli meie juurde ja nõudis püssi, keegi maapoiss. Seletas, et tahab vaenlasele valu anda. No andsimegi siis mehele püssi ja padrunid — oli tõesti tubli mees. Kui teisigi sääraseid oleks olnud, poleks meil võitlused Lätis nii raskeks ja palju maksma läinud...“

„Kas olete silm-silmaga surma vastu ka seisnud?“ pärin edasi.

„Miks mitte. Sealsamas Lätis, võitlustes Riia pärast, Lemsalu all, juhtus kord niisugune lugu. Kuulusin, nagu juba varem tähendasin, esimesse roodu. Meie rood sattus mere äärt mööda tulles kuidagiviisi vaenlase seljataha. Olime pigis ja lõksus. Aga ometi pääsesime terve nahaga, tänu meie juhi julgusele...“

„Kes see juht oli?“

„Alam-polkovnik Schmidt. Nüüd on ta surnud. Üldse, temast on jäänud mulle haruldased head mälestused. Ta oli sõna tõsises ja otseses mõistes sõjamees. Egas ta „staabiohvitser“ olnud. Ikka seisis rinde ees, kõige ohtlikumais paikades. Kuulirahe käes. Temasuguseid täitsa- ja sõjamehi polnud palju.“

Teel vaevas teda aga kogu aeg mõte tagasimineku üle, kuna põgenemiseks polnud komissari kõrvalt ka kuigi palju väljavaateid. Enne Tõrvasse tagasi jõudmist n.-n. Keisripalu künkakese kohal peatas aga tüdruk hobuse ja avaldas soovi juba siin lahkuda, kuna ta minevat läbi metsa oma kodukohta. Ta andiski komissarile hobuse üle, lehvitas sellele veel käega ja kadus künta taha. Siin pistis ta pingutavalt jooksma, kuna tagaajajad võisid juba varsti tulla järele. Samasse Keisripalu metsa oli tal aga peidetud hobune, kellega kihutas nüüd jällegi õnnelikult läbi rinde valgete vägede juure.

Järgmine juhus, kus hing jällegi rippus lausa niidi otsas, leidis aset kodukülal. Leebiku oli siis punaste valdusel, kuid Salme Bergmann jäi kõikidele ohtudele vaatamata lihtsalt oma kodukülla edasi, kuna oli karta, et kohaliku piimaühingu seismajäämisel punased selle purustavad. Seega oli vaja tööstust ikkagi käimas hoida, et seda sel teel päästa. Ja siin leidis nüüd naiskangelane enesele jällegi paraja koha, kuna ta lootis ühtlasi hankida ka väärtuslikke teateid. Kuigi tema vahistamine ja mahalaskmine oli punaste ridades päevast-päeva kõne all, ei juletud seda ometi täide viia, kuna valged liikusid vähemates salkades sageli ümbruskonnas ringi ja moodustasid nagu teatava kaitserõnga. Tekkis koguni olukord, kus ümbruskonna talude piimad viidi ühingu meiereisse kokku ja või toimetati salaja läbi rinde Eesti vägedele. Nii oli see väldanud juba mõnda aega, kuid siis tulid tööstusse ka punased, kes hakkasid võid enestele nõudma. Salme Bergmann aga tähendas, et ta sel päeval üldse võid ei valmista, ning rekvireerijad jäidki seda uskuma. Varsti selle järele pani aga naiskangelane masinad tööle ja võivalmistamine valgete vägedele algas. Kusagilt olid punased saanud sellest teada ja tulid nüüd kaheksa mehega tagasi juba hoopis kuriemal toonil. Nende hulgas oli ka paar kohalikku kommunisti, kes nüüd asusid üksteise võidu naispiooni vanu patte üles lugema.

Seisukord muutus lausa ohtlikuks, kuna samas valmis ka plaan Salme Bergmanni otsekoheseks hukkamiseks. Juba logistati püssilukke, kuid naiskangelane seisis külma rahuga võipakkide laua ees ja surus kätt põlletaskusse. Kuigi tasku oli tühi, aitas see siiski teataval määral otsuse täitmist edasi lükata, sest, nagu juba eelpool jutustatud, omas Salme hea laskuri kuulsuse ja ümbruskonnas oli ta lasknud jutu liikvele, et kannab alati revolvril taskus ning laseb enne oma langemist ikkagi neli-viis meest maha.

Punased löidki nagu kõhklema, kuid süüdistamine jatkus endise hooga, kusjuures naiskangelane südilt vastu vaidles, et sellega vähegi aega ja vast ka mingeid pääsmisvõimalusi leida. Samas

astus uksest sisse üks kohapealseid käremeelsemaid „enamlasti“, nimelt Oja nimeline Leebiku küla elanik, kes aga tegelikult oli valgete vägede spioon, liikudes samal ajal punaste hulgas ustava isikuna ringi.

Oja hakkas nüüd omakorda Salme Bergmanni süüdistama ja nõudis, et mahalaskmine antagu just tema hooleks, kuna temal olevat selleks küllaldaselt teeneid, et seda lõbu enesele saada. Teised jäidki sellega nõusse, mispeale Oja neid vähe oodata käskis ja välja mahalaskmise korraldusi tegema läks. Ta kihutas aga tulise kiiruga läheduses asuva Eesti vägede paarimehelise ratsasalga juure ning peale enese moonutamist rutati kiiruga meierei juure tagasi. Siin anti oma kohaletulekust mõne lasuga märki ja nüüd hakkas punastest üks kui teine hoonest vargsi lahkuma. Salme Bergmann pole punaste lahkimise põhjust üldse märganud ja ta oodanud ikka nagu viimaseid minuteid, kuid siis astunud juba oma mehed ruumi ja nüüd põgenetud kiiruga Leebikust.

*

Tõrva ja ümbruskonna rindel hargnesid lõpuks verised lahingud, kus Bergmannil tuli oma spioonitegevuse vahel tegutseda ka sanitarina, kus ta haavatute koristamisel lahinguväljadel näitas jällegi üles haruldast vahvust. Ta kuulus nüüd juba 3. jalaväe rügemendi koosseisu ja tegutses seega kindlate juhtnõuude kohaselt.

Oma sanitaritöö vahepeal jatkas ta aga järjekindlaid salakuulamise retki vaenlase rinde taha, kus jätkusid ühtlasi ka ohtlikud silmapilgud. Neist võiks nimetada veel üht julget sõitu läbi punaste väeosade. Seekord oli Bergmann teel hobuserееga ja läks Riidajast suure ringiga punaste selja taha. Kui ta seal oma ülesande sooritanud, alustas ta tagasiteed. Alul kohtas ta kaht punasõdurit, kes talle kurjakuulutatult lähenesid, kuid siis sanitariks pidasid ja teda edasi minna lasid. Bergmann ei saanud alul sellest sammust aru, kuid siis taipas, et ta võib tõesti sarnaneda mõne enamlaste poolel tegutseva õega, kuna ta oli pakase tõttu sidunud enesele alul valge rätiku ümber näo ja siis musta rätiku peale. Valge rätiku servad paistnud aga musta alt välja ja nii oligi ta juhuslikult saanud õe välimuse.

Sama juhuslikkus päästis ta sel teekonnal aga veel teisestki sissekukkumisest. Vaevalt oli ta veel kilomeetri võrra rindest eemal, kui talle tuli vastu rood punaseid komissari juhtimisel. Komissargi langes eksiarmamise ohvrriks ja selle asemel, et tabada kardetatavat salakuulajat, käsutas ta terve roodu tee äärde lumme ning Salme sõitis meestest lahkelt naeratades mööda.

*

Edasi jutustab veltveebel Rehe, kuis ükskord olnud nad Riia all sõna tõsisel mõttes surmal otse otsapidi suus ja hammaste vahel. Landesväär olnud sealpool Koivat. Antud käsk pealetungiks. Aga kuidas sa saad üle Koiva? — Pole ju silda. Siis leiavad mehed aga kuskilt vana paadilogu. Õnnetuseks asub see teisel pool jõge. „Ilma pikemalt mõtlemata haaras üks meie kangeid poisse riided seljast ja ujus üle jõe. Varsti oli paat siinpool Koivat. Paat hakkas meid üle jõe vedama. Kukkus mehi vette, riskantne oli vanas paadilokatsis. Kulus hulk aega enne kui meie teisele poole Koivat saime. Aga peaasi — üle saime. Ja tervelt, kaotusi polnud, kuigi vaenlase lennukeid tervelt neli tiirutas kuuselatvade kohal, kogu aeg pomme pildudes. Varsti asus aga vaenlane pealetungile ja kõvendatud koosseisus. Pidime taanduma. Kuid jällegi neetud Koiva ees. Vaevaline oli meie roodu ülemineku sinna poole, veel vaevalisem tagasitulek siia poole. Oi, see oli raske päev... Kuid ometi pääsesime, nagu imekombel, õnn oli vist meie poolt, ainult meie poolt.“

Juba on õhtu saabunud ning Rehede kari aetakse karjamaalt koju. Perenaine läheb lehma lüpsma — üheksa lehma tahavad anda oma piima sahvris läikivatesse plekknõudesse. Väikene Enn on endiselt nõõridega vankri külge seotud, Harri kutsub mu poolvägisi õue, et näidata tema tehtud „rehepeksumasinat“. Tõesti, poisil on fantaasiat! Ta on mitmesugustest rauatükkidest, puupakudest, vanast vankrirattast ja mitmesugustest kastidest ning jumal teab millest veel meisterdanud kummalise monstrumi. See olevat rehepeksumasin! Aga ta jahvatavat ka heinu katki ja peenikeseks, ning masinal ei puudu vile. Aurukraanidki mitte! Viie ja poole aastase poisi oskus kombineerida väärib tähelepanu. Ma kündan ta tööd ja ta tahab, et ma ta masinal pildistaksin. Ning see sünnibki. „Kelleks sa saada tahad, kui suureks kasvad?

Peale koduümbrusest lahkumist tegi naiskangelane kaasa ka kõik teised 3. rügemendi vintutused, kuni lõpuks astus võitlusse ka tema poolt vihutama vaenlase — landesvääri — vastu. Tegevus hargnes nüüd Läti pinnal, kus ta jätkas endiselt oma tööd spioonina ja ka sanitarina, täites seal juba vanema õe kohuseid, milliseni ta oli jõudnud oma isiklike kogemuste põhjal lahinguväljal. Nüüd toimusid salaluure retked vaenlase tagalasse ja rindelähedusse juba tavalisel tüdrukuröivastuses, kuna seal teda keegi ei tunnud ja polnud ka kartu nii kerget löksulangemist.

Sellel rindel sai aga Salme Bergmann hakkama kangelastegudega, mis teda on teinud üheks nimekamaks kangelaseks meie vabadussõjas. Siin sai ta ka kaks korda antud raskeid salaluure teinekord käest, kuid vaevalt suutsid need vigastusedki noort vabadussõjalast ohjeldada, vaid ta jätkas oma tegevust isegi haavatuna endiselt.

Kuigi ta on tunnustatud Vabaduse Risti vääriliseks ühe järgneva kangelasloo pärast, on ta enese sõnade järele sooritanud sageli veel ohtlikumaidki tegusid, milledest ta polevat varem kõnelenud ega tahtvat ka nüüdki kellelegi kõnelda. Ta täitnud siin hulganähtavalt Põderi ja teiste poolt antud raskeid salaluure ülesandeid, osalt isegi meie rinde taga siseriigis vastuluure alal, kuid kuidas ta nendega hakkama sai, sellest ei kõnelenud ta sageli oma otsestele ülemustele.

Järgnevas olgu jutustatud episood, kus Salme sai šrapnellikillust haavata ja samal ajal ka sooritas teo, mis tõi teda Vabaduse Risti kavaleride perre.

Vihased võitlused olid parajasti käimas landesvääriga Austkalmi küla all, kus meie väeosad taganesid ühelt künkalt alla orgu, kuna küngast hoiti ägeda tule all. Üles künkale jäi aga raskelt haavatuna lamama Johannes Tuula nimeline reamees, keda ükski sõjakaaslane ei julenud minna ära tooma. Kuna oli aga teada, et landesväärilased isegi meie haavatuid piinavad ja tapavad, siis võttis Salme ikkagi retke ette ja ronis künkale. Seal leidis ta Tuula kohutavalt purustatuna, kuid siiski elusana. Sõduril oli üks käsi kistud otsast. Peale selle oli aga ka pea purustatud ja kõht lõigatud šrapnellikillust lõhki. Kuna sellaselt oli võimatu haavatut edasi viia, siis asus Bergmann nüüd teda siduma. Vaenlane asus küll lähedase lubjavabriku hoones, kust kogu aja just sanitarite peale tuld anti, kuid viimane ei pannud seda nagu täheleegi, vaid jätkas endiselt oma tegevust. Samas aga tabas üks šrapnellikill teda põlvest, tekitades küllalt raske haava, aga kuna haavatu oli nüüd seotud ja ka käsi ligi võetud, siis tuli omakorda haavatut sanitarite temaga nüüd mäeveerult alla ja kandis ta rinde taha. Siin sidus ta vaid ajutiselt oma haava kinni ja tegutses haavatute pääst-

pärin poisilt. — „Sepaks!“ kõlab mehine vastus. Aga mina mõtlen, et inseneriks peab isa selle poisi koolitama.

Jällegi istume me Henrik Rehiga peretoas laua ääres ja nüüd rändavad meie kõnelused Narvatagustel lagedatel maadel, okastraatide taga, kus ligemale kahekümne aasta eest võideldi ja võideti.

„Kümme kilomeetrit Narvast Jamburgi suunas hommiku poole elasin läbi oma raskema vabadussõjaaegse lahingupäeva,“ tähendab Rehe. „Olime mingisuguses mõisas, nime ei mäleta enam. Punased tungisid ägedalt peale, valgekaartlastest, kellele oli usaldatud ühe pisikese osa kaitsmine, polnud asja. Nad pistsid plagama, kui punaste püssituli ägedamaks muutus. Meid oli üks rood, punaseid terve pataljon, s. t. neli roodu. Olime mõisa keldris, kuhu langes vaenlase kahurikuule. Kolmteist meest langes rivist. Mina pääsesin. Meie eelpost asus mõisast tükk maad eemal. Kuna tulevahetusel peaaegu vahet polnudki, katkes side meie ja eelposti vahel. Siis tuli sideme kaotanud eelposti juurest üks mees meie juurde mõisa, pääsis kuidagiviisi eluga. Aga tagasi minna ta enam ei saanud. Sest kus sa kuulirahe all liigud! Varsti tuli aga teinegi mees mõisa. Ning egas temagi tagasi saanud. Eelpostiks jäi seega üksainuke mees kuulipildujaga. Ma ei mäleta, kuis ta nimi oli, ainult nii palju tean, et ta oli pärit kuskilt siit mitte kaugelt, Audru kandist. Ta sai risti...“

„Siis pidid tal küll erakorralised teened olema?“

„Erakorralised? — Jah, temal küll, kuid riste said ka mõned, kes seda täiel määral ei teeninud. Kõnealune Audru poiss oli aga nüisugune vahva vend, et hoidis üksinda terve punaste pataljoni kinni. Kujutage ette: võitles üksinda vaenlaste pataljoniga! Ta kuulipilduja asus varjatud kohas lagendiku äärel. Nagu punaste patal-

misel endiselt edasi, külastades alles teisel päeval ambulantsi, kui jalg liiaks valu tegema hakkas ja üles paistetas. Vastu kõikide keeldu tuli ta aga järgmisel päeval jällegi rindele tagasi oma tööd jätkama.

Sanitaritöö kõrval võttis Salme Bergmann nüüdki endiselt osa ka sõjalisest tegevusest ning oli ka üks luurekäikude julgemaid liikmeid. Püüis seljas, säärikud jalas ja tüdrukuröivad seljas, nii kõndis ta koos meestega lahingutegevuse piirkonnas, ja kui siis mõnes paigas läks vaenlastega kohates vastastikuseks tulistamiseks, siis lõi ka naiskangelane püssi palge ning saatis vastu oma kindla käega sihitud kuule. Ta kandis hiljem püssi alaliselt juba kaasas ja selles oli ikka kaks padrunit — üks juhusliku pealetungija ja teine tarkekorral enese jaoks, kuna ta oli otsustanud ennast elusana vaenlase kätte mitte anda.

Paljudelgi seeaegsetel kõrgematel sõjaväelastel on aga Salme Bergmanni kangelastegudele lisaks teada teene, millega ta sai hakkama samade võitluskeeriste päevadel. Ühest meile sõbralikust välisriigist oli organiseeritud 200-meheline salk, kes näiliselt pidi tulema küll meie pinnale võitlusse landesvääri vastu, kuid tõeliselt kavatses siit minna vastaste poole üle ja seega relvad meie poole keerata. Kui see laev ühte meie randa jõudis, ei lastud seda üldse randuda, vaid meestel tuli asuda tagasiteele.

Selleski sündmuses mängib Salme Bergmann just olulisemat osa, kuid üksikasjaliselt pole asjades käik teada isegi otsestest ülemustel, kuna see on seotud sedavõrd naiskangelase isiklike tundelamustega, et ta isegi asjaosalistel on keelanud sellest kellelegi jutustada. Siin tuli naiskangelasel isamaa eest väljas olles tuua ohvriks isegi oma seeaegne kihlatu, arvatavasti keegi võõrast rahvusest ohvitseridest, ja seega polegi seda sündmust tahetud lähemalt puudutada hilisematelgi aastatel.

Ülaltoodud ridades on antud väike ülevaade ühest meie vabadussõja legendaarsemast kujust, kelle tegevusest hoovab kujukalt see kangelasmeelsus, mis tollal valitses meie rahva südames. Nagu kõiki teisi, nii leiame Salme Bergmanni veel vahepeal kuulutamise päeval, 3. jaanuaril 1920. a., rindelt. Pärast rahu sõlmimist siirdus ta narvatagustesse külladesse, kus tegutses veel mõnda aega võitluses seal levinud nakkushaiguste vastu. Alles sama aasta aprillis lahkus ta kaitseväeteenistusest ja asus jätkama isiklikku elu. Praegu on Salme Bergmann 40 a. vana, vahepeal abiellunud, kuid nüüd lahutatud ja veedab Udrikul oma päevi üksikuna, hoolitsedes perenaisena teiste vabadusristi kavaleride eest.

jonist mehi üle legendiku hakkas tulema, nii meie eel-
posti mees neile tuld küttis. Niitis kui heina. Muudkui
ootas paraja silmapilguni, mil oli trobikond legendikul,
nii põrutas. Punastel oli langenuid palju. Peaasi aga:
meie rood oleks omadega vahel olnud, kui poleks üks
mees vastase pataljoni vastas seisnud.“

Edasi selgub, et peale selle lahingu Narva linna puh-
kusele asunud kutsunud kadunud alam-polkovnik Schmidt
ühes kinos või seltsimajas peetud koosolekul kõnealuse
Audru kangelase näitelavale ning näidanud meestele kan-
gelast, kes võitles üksinda punaste pataljoniga. „Niisuguse-
sed peate kõik olema!“ ütles tubli Schmidt. „Meie olime
uhked, et meil on sääraseid julgeid mehi,“ lausub see-
peale Rehe.

*

Väljas on juba päris pime sügisõhtu, kui proua Rehe
tuleb loomi talitamast. Köögis kolisevad piimanõud, siis
tungib värske leivalõhn jällegi laiali mööda tuba, ning
lauale tekivad sööginõud. Linnamehele haruldane hapu-
koorevõi maitseb soojal nisuleival ülihea ning ahjukartu-
leile rasvase sealihaga ei oska kiitust jagada. Püüast
rääkimata. Kogu pere on lauas ja nüüd hakkab perenaine
Meeri Rehe pajatama oma seikluslikke lugusid Vabadus-
sõja päevilt.

„Kuidas see juhtus, et Vabadussõtta läksite?“ pärin
proualt.

„Väga lihtsalt — läksin. Ma olen pärit Heinastest,
Ikla külast, otse Läti piirilt. Kui sõda algas, rääkisin ko-
dustele, et juhul, kui meie kodunurmedel ja rannaäärtel
hakatakse lahinguid lööma, siis lähen ka mina sõtta. Sest
meil polnud mehi sõtta saata. Mu isa oli elukutseline
meremees, kaugesõidu kapten, ja kuue tütre isa. Nojah,
ja eks siis tulnudki need päevad, kui Ikla sai lahingu-
tallermaaks. Meie väed olid Iklas ning pidid ühel lau-
päeva õhtul vaenlase ülekaalu eest taganema. Meie kodu
jäi punaste kätte. Seda ma ei talunud. Võtsin püssi ja
sadaviiskümmend padrunit, need olid meile jäänud varem
Iklas olnud punastelt, pistsin tüki nisuleiba ja rahakoti
tasku, ning tulin niiviisi kodust, haiget ema ja õdesid
maha jättes...“

„See oli ju päris seikluslik...“

„Jah, osalt vahest küll...“

„Kui vana te siis olite?“

„Üheksateistkümmene... Nojah, tulin kuuvalgel tal-
veöl läbi liini. Hirm oli küll vaenlase kätte sattuda, kuid
teiselt poolt meelitas isamaa teenistusse saamine. Varsti
olingi meie meeste juures. Oli kuuvalge öö... Kaks kilo-
meetrit kodust eemal, Selgamaa talu kohal, asusid meie
väed. Loomulikult arreteeriti mind kohe. Mind saadeti
garnisoniülema juurde staapi. Staap asus Karjamaa talus.
Seal tunti mind ära, ja ma olingi „Sõdur Märdiks“ vastu
võetud...“

„Kuidas, „Sõdur Märt“?“

„Nojah — selle nime all ma esinesin.“

„Ja siis saadeti teid kohe lahingusse?“

„Kahjuks mitte. Kuid võib-olla õnneks mitte. Sest
kes teab, võib-olla sain teisiti kasulikum olla. Ja küllap
ma vist olingi... Staabis küsiti mult otsekohe, kas ma
telefoniaparaadiga oskan ümber käia. Oskasin. Ning see-
peale pandi mind staapi telefonistkaks.“

„Nii et hakkasite meie väeosade üksuste vahel sidet
pidama?“

„Mitte ainult meie vägedega, ka punastega. Üldse,
ma olin päris korralik spioon, nagu teised tunnistasid.
Juba enne kodust tulekut olin kankinud meie meestele
üksikuid teateid punastest. Nende edasitoimetamine pol-
nud küll kuigi kerge, kuid kuidagiviisi sai ikka teoks
tehtud. Hoopis intensiivsemaks läks mu salakuulajalik
tegevus aga siis, kui kuulsin meie kaitseväge nimekirja.

Mu kodukohas olid punased. Nende staap asus otse meie
majas. Ning kuna mu õed seal elasid, siis loomulikult
kuulsid nad üht kui teist. Kõike huvitavat ja olulist
punaste ja meie suhtes püüdis kinni mu noorem õde,
kes muuseas käsitab ka päris hästi tehnilisi sidevahen-
deid. Nii kujuneski, et meie vägedel oli kõik ette teada,
mis punased meile kavatsesid teha. Ma puutusin õega
õige tihti, sageli igal ööl, kokku...“

Edasi kõneleb vabadussõjaaegne naine-sõdur raskeist
kannatusist, mis Ikla ja Heinaste inimestel tuli üle elada.
„Minu isakodu oli tervelt kaks kuud kahe tule vahel.
Rööviti, riisuti. Meie mehed võtsid heaga liha, mune ja
muud, punased kurjaga. Kuna punastel oli väga hästi
teada mu Eesti väkke kuulumine, siis olid nad minu peale
eriti vihased. Oli töötatud mind tabamisel tükkideks kis-
kuda. Kuid seda ei sündinud, nagu näete...“ lausub
proua Rehe ja ta põsed on lõõnud õhetama, küllap vist
elustuvad nüüd juba minevikku uppunud riskantsused ja
traagika.

„Kas võiksite, proua Rehe, jutustada midagi oma-
pärist Ikla sõja päevilt?“ pärin vastasistujalt.

Viiuv mõtelnud, lausub proua Rehe: „See on kurb
lugu, üsna valus mälestus. Märtsi lõpul 1919. aastal
suri mu ema vaenlase poolt vallutatud külas, kuhu oli
jäänud ainult 12 inimest, sest kõik olid põgenenud, kuhu
keegi sai. Ema surma teate tõi mulle noorem õde Marta,
sama, kes pidas kogu aeg minuga sidet ja toimetas meile
vajalikke teateid punastest. Kuna kadunud ema soov
oli kirstus maha maetud saada, siis tuli see mul Pärnust
muretseda, sest kohapeal polnud võimalik niisugust asja
saada. Salaja toimetasingi valgetesse linaesse pakitud
ema kirstu ühel kuuvalgel ööl metsa, kuhu õde sellele
järele tuli. Mina loomulikult matustele ei saanud minna,
kuigi surnu kaks nädalat seisis maha matmata. Mind
oodati matustele, kodused ja ka — punased. Nagu hil-
jem kuulsin, olid punased tootanud mind just ema ma-
tuste ajal arreteerida. Ning mis selle lõpp oleks olnud,
on isegi teada... Jah, õel tuli ema üksinda maha matta.
Oli asetanud kirstu kelgule ja viinud kalmistule.“

Need olid rasked päevad, kannatuse päevad. Seda
enam, et mõni päev peale ema surma langes lahingus
mu õe mees — Anton Ounapuu. Kaks leina oli
korruga kanda.“

„Kas te tegelikult lahingust siis osa ei võtnudki?“
pärin edasi.

„Siiski... See oli varsti peale ema surma. Veeb-
ruaris. Meie saime Pärnust paar automaatrelva. Need
toodi Karjamaa tallu, kus me parajasti asusime. Vaen-
lane oli salaja Karjamaa talu sisse piiranud, kui ma
parajasti meestega, eesotsas lipnik Kogeri ja ohvitseri
asetäitja Pärtelsiga, viibisin õues uusi relvi „proovimas“.
Nimelt õppisime nendega ümberkäimist. Kuna aga vaen-
lane oli otse meie nina alla tulnud ja iga minut ähvardas
meid lõksu viia, siis ei jäänud muud üle kui harjutu-
seks välja toodud relvad tegelikult tarvitusele võtta. Nii
pidasin minagi seal oma lahingu ära.“

Varsti, kevadepoole, toodi meie väeosa aga Heinas-
test ära. Pärnus austati meid väärikalt, mille järele
meid saadeti laevaga Narva alla. Narva all arenes mu
sõjaline tegevus suuremalt jaolt sõdurite poes. Aga eks
saanud sealgi telefonistkat mängitud ja muid sõjaasju
aetud.“

Edasi jutustavad nüühaсти proua kui ka härra Rehe
oma mälestusi Vabadussõjast. Aeg lendab tähelepanem-
atult, tund tunni järele. Ja mida enam kuulad ja süve-
ned selle abielupaari okkalisse teekonna algusse, seda
enam veendud, et just sõja raskused on ühendanud need
kaks tublit inimest ühisele eluvõitlusele.

K. E h r m a n n.

KOLMAS RONG

Kirjutanud kol.-ltn. O. LUIGA,
vabadussõjajaegne soomusrong nr. 3
ülem

Ta oli nagu teisedki. Esialgu koosnes mõnest liivakottidega kindlustatud prahivagunist, mis olid kuulipildujate vaguniteks, ühest suurtüki-platvormist, samuti kahekordsete laudseintega, vahed liivakottidega täidetud, paarist 4-da klassi vagunist meeste eluruumiks ja ühest vedurist. Puudusid nii tagavarade, laskemoona- kui ka köögivagunid. Kõike, mis puutus igapäevase leiva küsimusse, saime intendandi- või varustusrongilt, soomusronglaste keeles „supirongilt“. Supironge oli üks kõikide rongide varustamiseks. Suurtükk oli meil naljakas. Ristisime ta konnaks, sest ta hüples iga paugu järele hulk aega, enne kui niivõrd rahule jäi, et teise paugu võis lasta. Vedurijuhid, kellest hiljem väga vahvad mehed said, olid harjumata ning tihti lõppes kardetavatel seisukohtadel küll vesi, küll hakkasid torud jooksuma ja rattad ei tahtnud kuidagi käsku öieti täita. Mehedki olid üksteisele võõrad, osalt täiesti ilma sõjalise õppuseta, omavahel kokku harjumata ja rongiga kokku kasvamata. Igasugune varustus, nii rongi kui ka meeste oma, oli puudulik ja kirju. Kirjuks jäi ta küll sõja lõpuni, kuid puudused parandasime võrdlemisi ruttu. Hädasid ja puudusi oli palju ning mitmesuguseid. Kõik puudused aga kattis kinni see asjaolu, et rongi meeskonnaks olid juba algusest peale vabatahtlikud mehed, kuulsate kolmanda rongi „sellide“ esiisad — esimesed „sellid“. Sel nimetusel oli umbes sama tähendus, mis on praeguses sõduri shargoonis „vuntsil“, „täitsavuntsil“ jne. Vähehaaval täienes rong ja meeskond igati. Iseäranis kiiresti täienes igasugune varustus siis, kui juba edasi tungima hakkasime ning taganevalt vaenlaselt soomust saime. Meil oli üksikuid „selle“, kes oma ihu alama kui komissari seljast võetud riidega ei teotanudki, sealjuures pidi komissar oma käega lastud või kinni võetud olema. Vene püsside ja kuulipildujate ning suurtükkide laskemoona võtsime ikka vaenlaselt samuti nagu need riistad isegi olid vaenlaselt võetud. Juba varsti pärast 3-da rongi algust saime lisaks oma „konnale“ väga hea 75-mm. kaugelaskesuurtüki Inglise sõjalaevalt, mille „Onu Tom'iks“ ristisime, ning esimesed kerged kuulipildujad „Levis'id“. „Onu Tom“ oli suurepärase riist iga kanti, peale kahe väikese vea — ja nimelt: 1) olid tema sihtimise värvi mõõduid järdides, meie kaardid aga ja igasugused mõõtmise abinõud vene mõõtudes, mis pärast mõõtude ümberarvestamine palju aega nõudis; 2) laskemoona saime selle suurtüki jaoks väga jaopäraselt, kuna meil ühtki teist tüüpi riista ei olnud ja laskemoona ei ostateud, s. o. Inglismaalt ei tellitud, vaid ajasime läbi sellega, mis juhuslikult Tallinna sadamasse sissesõitvate Inglise sõjalaevade tagavarast suutsime välja nuruda. Ehkki laskemoonaga väga kokkuhoidlikult tuli ümber käia, teenis „Onu Tom“ endale ja kolmandale rongilegi küllalt kuulsust. Meie vastased nimetasidki kolmandat rongi „Soomusrong Onu Tom'iks“, mis küll oli seletatav sellega, et nimetus „Onu Tom“ seisis hästi suurte tähtedega suurtükiplatvormi mõlemal küljel, kuna „Soomusrong nr. 3“ oli vagunite seintele kirjutatud päris peene trüügiga. Kerged kuulipildujad olid vaenlasele üllatuseks. Kuna nemad niisuguseid ei tunnud, andis see asjaolu meile teatud ülekaalu. Oli juhtumeid, kus mõnemehelise, paari kergekuulipildujaga varustatud, meie luuresalga eest kümme korda suuremad vaenlase jõugud kabuhirmus ära jooksid, pidades meie märdunud ja mustakssuitsunud nägudega „selle“ metsikuteks neegriteks, kel igahel püüsi asemel terve kuulipilduja seljas.

Kolmas rong formeeriti ja sõitis liinile ilma minuta. Kui mina 28. detsembril 1918. aastal rongile jõudsin, oli see juba 7 päeva vana. Nii algavad minu mälestused kolmandast rongist mitte ta sünnipäevaga, vaid natuke hiljem. Olin küll sõja esimestel päevadel ka veidi aega liinil ja juhuslikult sõja esimesel päevalgi Narvas rindeülema kindral A. Tõnissoni juures vanemaks staabi ohvitseriks.

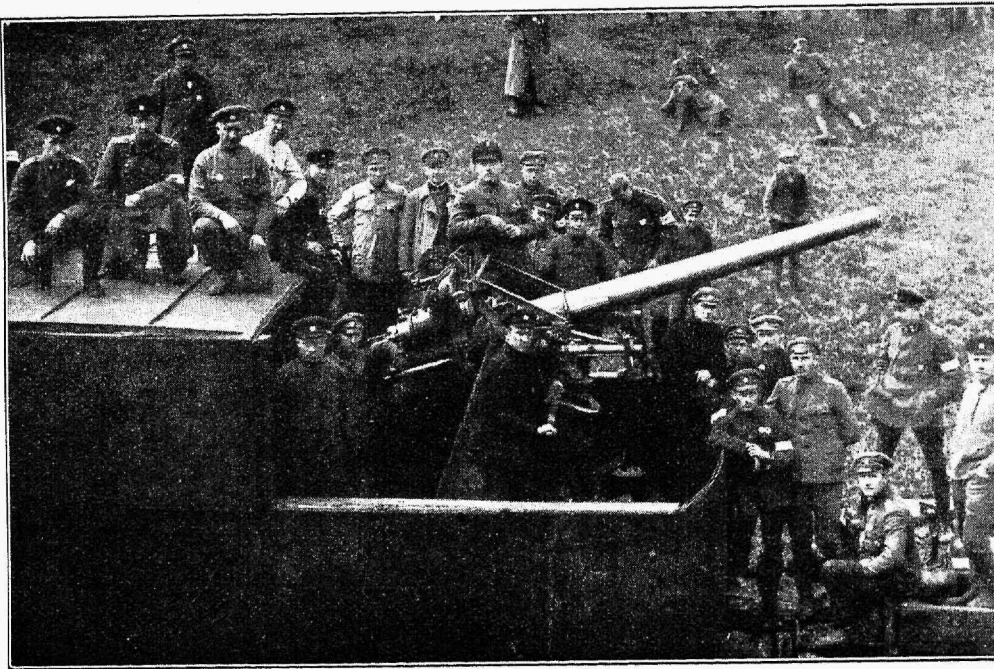
Kui esimene soomusrong liinile sõitis, sõitsin sellega Rakverest, kus siis oli rinde juhatuse asukoht, kaasa ja nii juhtus, et ma vabadussõjas ka esimesest soomusrongi lahingust Vaivara juures ja Auvere metsa vahel osa võtsin, kuigi ma selle rongi koosseisu ei kuulunud. Et minule staabiohvitseri amet vere järele polnud, palusin luba — ja saingi — oma väeossa, I-sse Eesti polku, tagasi minna, mida tollal Tallinnas formeeriti patarei kasarmus. Enamlased ei oodanud, kuni meie endile sõjaväe formeerime, vaid tulid vähhaaval edasi ja vallutasid 1918. a. jõuluajal juba Tapa. Ülemjuhataja, ära nähes, et sunniviisil mobiliseeritud meestest nii kiiresti asja ei saa, ja üsna õigel arvamisel olles, et kui saaks 1000-mehelise täiesti korraliku, hästi varustatud ja löögivõimelise väeosa liinile saata, ei oleks mitte ükski vaenlase edasitungimine seismas, vaid saaks ka selle taganema lüüa, — otsustas Tallinnas asuvatest väeosadest kokku korjata 1000 vabatahtlikku ja nendest formeerida 1-se Tallinna löögipataljoni. Mind määrati selle pataljoni ülema

Kolm venda soomusrongil.

Soomusrong nr. 3 koosseisu kuulus kolm venda Luigasid. Vasakul istub kpt. O. Luiga (praegu reserv-kol.-ltn., V. R. I/2, II/2, II/3), soomusrong nr. 3 ülem 28. det. 1918. a. kuni Vabadussõja lõpuni. Seisab vabatahtl. kooliõpil. Joh. Luiga (V. R. II/3) Langes Sanna mõisa all, teetsedes Võru peale tungiva vaenlase selja taga. Paremal Aleks Luiga (V. R. II/3).

abiks. Käisin koos ülemjuhataja, admiral Pitka ja kol. Kannuga Tallinna väeosad läbi. Saime 78 vabatahtlikku, nendestki $\frac{3}{4}$ kooliõpilaste pataljoni poisse. 1-ne rühm sellest pataljonist koosnes esimese polgu meestest. Selle pataljoniga sõitsingi liinile ja sattusin rinde ülema määramisel soomusrongidele. Suurem osa pataljonist määrati 2. soomusrongi dessandiks ja mind ühes 1. rühmaga kolmandale rongile. Sellest rühmast sai 3. rongi dessantkomando alusvara. Enne seda koosnes kolmanda rongi meeskond koolipoistest. Koolipoiste osa Vabadussõjas on unustamata suur ja auväärne, kuid ei tohi unustada seda, et koolipoised olid vahvad ikkagi ainult siis, kui nendel mõni vanem, vilunum mees ja tublid ohvitserid kaasas olid. Pärast Tartu vabastamist tuli Nõos terve rühm minu kodukoha Pangodi ja Elva poisse rongile, kes enamlaste seljataga endid koondanud olid ja nendele seal juba natuke hirmugi olid teinud. Sel üldise meeleolu tõusu ajal tuli ka üksikuid endiste meeste tuttavaid ja sõpru üsna rohkesti rongile. Seda viisi kujunes kolmanda rongi koosseis vabatahtlikkudest, kuid kirjuna. Rongil väga tihedalt koos elades tutvusid mehed üksteisega kiiresti. Jaotamisel komandodesse, rühmadesse jne. peeti ka võimalust mööda kinni vabatahtlikkuse põhimõttest. Ohvitserideks olid samuti väga mitmekesised mehed, eranditult maailmasõjajaegsed lipnikud. Kaadriohvitseri ei olnud terves soomusrongide diviisis ühtki. Omavahel olid aga paljud ohvitserid endised sõbrad ja tutavad. Üsna kiiresti ja märkamata kasvasid mehed, nii ohvitserid kui ka sõdurid, üksteisega ja terve rongiga niivõrd kindlasti kokku, et ütlus „kõik ühe ja üks kõigi eest“ täiel määral maksev oli. Mitte ainult elades, vaid ka surres, sest oma langenud kaaslasi ei jäetud

Kolmanda rongi mehed oma „Onu Tomiga“.

Vasakul põlvitavad suurtükivahivõitserid lipn. Mahnke (V. R. II/3) ja patareiuülem ltn. Thalheim (V. R. II/2 ja 3). Taga keskel seisab (musta kraega ja palitus) rongi arst dr. Vadi (praegu ülikooli arstiteaduskonna dekaan). Ees seisab suurtüki juures (vänta hoides) veltv. P. Ainson (V. R. II/3 ja II/3), praegu kapten. Platvormile nõjatades seisab ksv. ametn. Mahnke (V. R. II/2 ja II/3), tema kõrval rongi ülem kpt. O. Luiga. Nende ees istub kpt. Kannelaud (V. R. I/3).

ilmaski maha. Meeskonna formeerimine, õpetamine ja täiendamine sündis kõik lahingutegevuse ajal ning just kõige kibedama tegevuse ajal. Nii oli juba siis kõigile vabatahtlikult rongile tulijaile selge, et selles väeosas tuleb vahetpidamata lahingutes olla, puhkuse asemel õppustel käia (mõtlen siin rividrilli, kuna lahinguga ja laskeharjutusi pidasime otse vaenlasega) ja kõva distsipliini all elada. Kes siiski vabatahtlikult rongile tuli, oli loomulikult kange „sell“, sest kehvemad otsivad ju ikka kergemat. Vanaduselt ja varanduslikult, seltskondlikust ja hariduslikust seisukohast oli meeskond äärmiselt mitmekesine ja kirju: Vaimse arenemise poolest ülikooli professorist (dr. phil. J. H. Oldekop †) kuni peaaegu kirjaoskamatu endisest moonamehest revolutsiooni tõttu vanglast vabanenud kurjategijani (rongi timukas „Jüri“). Selles kirjus peres oli nii palju toredaid mehi, huvitavaid tüüpe ja tõsiseid kangelasid, kellest igast üksikust ja tema tegevusest kirjamees-psühholoog võiks kirjutada terve teose. Võtame näit. kas või kõige mitmesõnalisema ametmehe, meie rongi „tohtri“, kes viiulit mängis, laulu lõi ja gripihaiged ravitses, lahingu ajal aga püssiga tihti rongilt dessandiga kaasa läks ja lahingumehena ägedaid võitlusi kaasa tegi. Sõja lõpul aga majanduslike raskustega võideldes, sõprade veksleid makstes töötas ja õppis mees edasi ning on praegu Tartu ülikooli arstiteaduskonna juht, sealjuures endiselt rõõmsameelne muusika- ja laulumees ning suurepärase seltsimees. Niisuguseid näiteid võiks veel terve rea tuua, kuid siis kujuneks käeosolev kirjutus üksikute „sellide“ iseloomustavate omaduste loetlemiseks, ja selleski väga puudulikuks. Suur osa üksikult meeletuletamist väärivad jääks unustusse. Palju haruldaselt häid ja vahvaid mehi langes lahingus enne kui jõudsim neid ligemalt tundma õppida.

Aastatelt olid kolmanda rongi „sellid“ noored, nagu kõik sõjakangelased maailma loomisest saadik ikka on olnud. Nii oli rongivana 24-aastane ja tema lahingus langenud vend, vabatahtlik kooliõpilane, 14 aastat vana. Suurema osa meeste vanadus kõikus 15–25 a. vahel. Omavahelisel läbikäimisel tarvitati peale ametinimetuse suurel määral hüüdnimesid, milledest mõned meeste eluksajaks on külge jäänud („Kabla-Jaan“, „Sepp-Villu“, „Uss“, „Joor-Kaarel“, „Tõhk“, „Tõnu“ jne.). On harilik ja kahjuks, üsna sagedane nähtus, et nii mõnedki väga tublid ja vahvad lahingumehed sõjas ei ole suutnud rahuaja oludega kohaneda ja majanduslikul, igapäevase leiva võitluse väljal võitjaks tulla, vaid on alla jäänud, maha käinud ja üsna madalale põhja vajunud. Meie kolmanda rongi „sellidest“ ei tea ma aga ühtki niisugusesse olukorda langenud olevat. Küll aga on paljudki meie sõjaaegsetest kaasvõitlejatest ka rahuajal nii majanduslikult kui ka seltskondlikult hästi edasi jõudnud.

Iga rong oli millegi poolest eriti kuulus. Esimesel rongil langes sõjas tema esimene ülem, kapten Anton Irv, ja kuulus suurtükivõitser Reinhold Sabolotnoi, hüüdnimega „Kartetsch“. Nende kahe kangelase aipaiste sai osaks tervele rongile. Teisel rongil oli „Uku“. See oli suurtükivõitseri L. Palloni hüüdnimeks, mille järele teda veel tänapäevgi rohkem kui ta õige nime järele tuntakse. Ühtlasi oli ka suurtükivõitseri nimeks „Uku“. See „Uku“ oskas ühe toruga anda sellast marutuld nagu oleks terve patareid tulistamas, sellele vaatamata hea tabavusega. Kolmanda rongi kuulsuseks oli kogu tema meeskond tervikuna. Selle meeskonna pärast hüüti teiste poolt kadeduse pärast kolmandat rongi paraadiringiks, sest ka paraadidel esines kolmas rong teistest paremini. Tema meeskond, eriti dessant, ei olnud suurem teiste omast, kuid nii suuri ja raudteest kaugel, täiesti iseseisvalt, ilma toetuseta rongi poolt

raudteel, löödud lahinguid ja läbiviidud võidukaid operatsioone teistel ei ole. Igal väeosal on mõni äpardunud lahing, s. o. niisugune, kus pealetungil kaotustega taganeda ja eesmärgi saavutamiseks teist korda tormi joosta või jälle kaitsel kaotustega positsioon maha jätta tuli. Kolmanda rongi dessandil ei olnud terve Vabadussõja kestes ainustki kaotatud või äpardunud lahingut. See eriline kordaminek lahingutes oli, loomulikult, suurel määral tingitud heast õnnest, kuid veel rohkem ja peaaegselt ikkagi meeskonna väärtusest. Ei olnud vabadussõjas ühtki tähtsamat operatsiooni ega suuremat lahingut, millest kolmas rong ei oleks mõjuvalt ja väga tihti otsustavalt osa võtnud. Nii on kolmas rong võidelnud Aegviidu, Lehtse, Tapa, Voldi, Tartu, Nõo, Elva ja kõigis teistes punktides kuni Valga vabastamiseni. Valgast lõuna poole on ta vallutanud Sauleki jaama ning välja tunginud kuni Stakelini, viimase 1919. a. märtsikuus väikeses luuresalgaga ära võtnud, hävitades vaenlase kuulsa internatsionaal-roodu ja saades hulga sõjasaaki. Valga-Võru vahelisel liinil on ta raudteest lõuna pool vaenlase tagasitõrjumiseks terve rea iseseisvaid, kuulsaid võidu- ja sõjasaagirikaid lahinguid löönud, nagu Ahijärvel, Tsoorus, Kõrgepalus, Sarul, Perajärvel, Sännas, Mõnistel, Nursis ja mujal, kusjuures ta Sarul hävitas kuulsate Läti punaste kütide roodu viimse meheni, roodu komandöri vangiks võttes. Unustamatult julge löögiga 1919. a. 31. märtsil puhastas kolmanda rongi dessant vaenlastest Orava-Võõpsu-Petseri vahelise maa-ala, kus mitmed meie väeosad olid asjata edasi tungida püüdnud ja Orava alt ikka suurte kaotustega tagasi löödud. Arvult alla 100-mehelise 3. rongi dessant tungis siin vaenlasele küljelt Petseri juurest peale, lõi ühe päeva jooksul viis või kuus verist lahingut, tungides kuni Pihkva järveni, ära võttes tormijooksudega kuus kuni seitse vaenlase töötavat kuulipildujat ja sundides viimased mitmes rügemendist koosnevad vaenlased üle Pihkva järve jää ning osalt järve kallast mööda Eesti pinnalt lahkuma. Järgmisel päeval, 1. aprillil 1919. a., juhtus aprillilajana tunduv, kuid siiski päris tõeline, vist küll ainuke terves Vabadussõjas, juhtum, kus kolmanda soomusrongi ülem, oma rongi luuresalgaga kaasa minnes, sidemehelt hobuse võttis ja luurajatest tükk maad ette jõudes, umbes paarkümmend minutit enne luurajate kohalejõudmist Sabelina külas punaste roodu ligi 200 meest ühes kahe kuulipildujaga, supiköögi, telefoniaparatuuriga ja vööri hobusega vangis võttis. Peale selle võttis kolmas rong osa Pihkva vallutamise ja lahingutest Pihkva kaitsel Ostrovi ja Karamõschevi sihis. Tegutses Ramotski-Schvaneburgi-Põtalova liinil ning paljudes teistes kohtades. Landeswehri-sõjas oli just kolmas rong see, kes meil nüüd riiklikuks pühaks kuulutatud Võidupühal, 23. juunil 1919. a., Võnnu linna vallutas, samas Landeswehri-sõjas lõi kolmas rong veel mitmed teisedki lahingud, nagu Loode lahing ja lahingud Riia linna värvates, Jegeli järvede vahel. 1919. a. hilissügisel, kui frontidel enam-vähem vaikus valitses, ja teised väeosad hinge tagasi tõmmata said, oli kolmanda rongi meeskond Krasnaja-Gorka operatsioonist osa võtmas.

Kõiki lahinguid üles lugeda ja kirjeldada, mis kolmas soomusrong on löönud, nõuab pikemat, põhjalikumalt, vastavate materjalide käsitamisel tehtavat tööd, milleks minul, kahjuks, praegu võimalust ei ole. Usun, et kõigil kolmanda rongi „sellidel“ ning meie järglastel on küllalt põhjust oma vabadussõjaaegsele väeosale uhke olla, ja vanadele lahinguveteraanidele on suurimaks õnneks ja autasuks rahuldustunne oma väikese väeosaga tehtud suure töö üle.

Küünlakuus 1936. a.

O. Luiga

Vabadussõjaaegne 3. rongi „vana“.

KUIDAS ELAB

«KPT. IRVE» JUHT KPT. NEPS

Kangelane, kes mälestuste avaldamisega on äärmiselt tagasihoidlik, jutustas „Vabadussõja Lood“ kaastöölisele siiski huvitava loo.

Tallinnast umbes 40 kilomeetrit mööda väikeraudteed, Lohu jaama lähedal, asub Lohu mõis. Selle alt jookseb mööda eriti lookev jõgi. Kuid mõisast vaevalt kilomeeter pealinna poole jõe kaldal asub üks meie uhkemaid vanu linnamägesid — Lohu ehk Looae linnus. Sellest linnusest vaevalt 300 m mõisa poole Raudalu maantee ääres asetseb moodsas ehitusviisis, väljast punakas-kollaseks värvitud, sale elamu, mille ees on noor viljapuuaed ja millest vasakule uhkeldab pikk karjalaut. See on vabadussõja sangari, vabadussõja kuulsusrikkaima soomusrongi nr. 1 ülema, kpt. Nepsi asunikutalu. Ja selle talu maal asub mainitud vanade eestlaste sõjakindlus.

„Kui kõnnin linnusest mööda, on ikka tunne, et eesti muistsed vaimud püüvad veel sel...“ lausub Neps ise, osutades oma asula erilisele võlule.

Milline kokkusattumus! Vanade eestlaste võimsa maakindluse juures, mille ümber on kindlasti löödud lahinguid, end kaitstud ja maale sissetunginud vaenlasi põgenema löödud, selle maakindluse juures elab nüüd teenitud rahus Vabadussõja teenelisim lahingumees. Seitsmesaja aasta järele vääriline sõjamees oma tublide esivanematele, kelle võidu vaim lehvib unustusjätetud linnusel.

*

Ägedaloomuline ja julge soomusrongi juht on maale kaasa viinud vabadussõjaage se soomusronglase õilsad traditsioonid: otsekoheuse, seltsimehelikkuse ja ka haasimislusti. Ta kogu aeg särtsub huumoriküllasest lopsakast teravmeelsusest. Kuhu ta pöördub, seal otsekohe elab, naerab ja rõõkab. Neps reageerib kõigele ja provotseerib omalt poolt ka sind välja kraamima oma huumori tagavarad.

Olen harva kohanud vabadussõja sangareid, kes maameestena, mõisasüdamete omanikena, või teisiti eraelus oleksid alal hoidnud oma ohvitserliku sõjamehelikkuse. Kpt. Neps on ka asunikuna maal ennekõike ohvitser, seda nii välismuult kui ka vaimult.

Ta kodu on sisustatud mugavalt. Välismaailmaga ta peab ühendust telefoni ja raadioga. Armastab laulda, omades tugeva tenori. Oma väikese, viieaastase, poja klaveriõpingute kõrval on ta ise pere suurim klaveriharrastaja, kel peale selle on veel jahtimisekirg.

*

„Kõik kirjutavad ja avaldavad oma sõjamälestusi, ja teatakse jutustada suuri lugusid, kuid soomusrongide diviisi tublima väeüksuse, esimese soomusrongi, ülema kpt. Nepsi kirjutatuna või jutustatuna pole ma seni veel kuskilt lugenud ühtki rida.

Sõitsin vaatama sõjameest, kes aina vaikib... ja küsima, miks ta vaikib...“

Veidi varem proua Neps pealegi jutustas, et paljud käivad tema mälestusi saamas, aga saadetakse ikka tühjalt tagasi. Hiljuti käinud kolonel P. koos ajakirjanikuga, kuid lahkunud samuti tagajärjeta.

Kpt. Neps naeratab: „Tulge viie aasta pärast... Tahan enne näha, mis teised kirjutavad...“

„Aga vahest pole teie seisukoht siiski õige? Kui teod on tehtud, siis peaks ka teada olema, kes need tegi. Siin võidakse ju kergesti võõraste sulgedega end ehtida...“

„Ei mul ole kahju. Ehtigu end. Peaasi, et teod kord on kuidagi tehtud,“ leiab Neps.

*

Seda hoogsamini areneb jutt tänapäeva teemadel. „... Kui tuleks sõda, millest nii palju kõneldakse...“

„Kui tuleb — läheme välja mõttega, et võita, ja võidamegi jälle,“ tähendab Neps. „Mõnel pool on kõneldud,“ ta jätkab, „et idast vaenlane nüüd jõuaks 5—6 tunniga Tallinna. See on tühi jutt, igasuguse aluseta. Seda ei tohiks kõnelda, pealegi veel noorsoole. See ängistab meie võidutahet ja ka võite...“

Noorsugu peame kasvatama aga tugevas eestluse vaimus. Kasvatame ja arendame neist oma kaitseväge juhte, just juhte, kes eesliinil ise ees kõndides, ise ees olles, juhivad, kes ise lähevad tulle... Ja kui sõda tuleb,“ Nepsi hääl langeb, aga on endiselt kindel, „võtan jälle mehed kaasa ja teen, mida suudan...“

Kpt. Nepsi veendumused on kindlad, tema võidu usk ka juhtuvas järgmises sõjas nii vankumatu, et teda kuulates jääd teda uskuma.

*

Kuid siis lõpuks kpt. Neps nagu tahtmatult satub vabadussõja teemadele ja jutustab vahejuhtumi, kuidas Riia värvate all prantsuse kol.

Dubarquet, seadnud ette ühe saksa sõduri valge lipuga, teise taha prantsuse trikolooriga, tuli tule all liinist läbi ja sundis meie vägedele peale vaheahu.

Seda vahejuhtumit tundsi seni kõige ülevaatlikumalt, võib-olla ainult Dubarquet' mälestuste järele. Kuid nüüd kpt. Neps, tol ajal soomusrong nr. 1 ülem, pooldi huumoristlikult jutustades andis tõhusaid täiendavaid andmeid. Nüüd me teame, kes prantsuse ohvitseri meie poolt vastu võtsid ja kellega ta teel pidas vaidlusi, enne kui pääsis seljataha, diviisi kindrali Pödderi jutule, sest teel taheti teda korduvalt meie liinimeeste poolt saata tühjalt tagasi.

„Mul tuli oma rongi dessant välja saata. Asusin ise enne teisi otsekohe mööda raudteede teele. Dessant pidi kohe järele tulema. Jõudsin üksi Jegeli silla ette. Siin üks s.-r. nr. 2 mees, kes oli ees, juhtis oma rongi patarei tuld. Ta juhtis tuld hästi. Vaatlesin teda päris imestusega. Alles ligi tund hiljem jõudis kohale minu juhitava rongi dessant.

Nüüd aga saabus siia tule all läbi liini prantsuse kolonel Dubarquet, saadetuna kahest saksa sõdurist. Tuli vaheahu asjus. See ei meeldinud meile kellelegi. Helistasin siiski kpt. Partslase tulekust.

See on kuulnud teatest mulle vihane ja lausub:

„Ikka poetad sa mulle krae vahele...“

„Mida mul siis teha?“ küsin.

Prantslasega kaasas olevad saksa sõdurid jäeti maha. Neid ei lastud edasi. Kuid prantsuse kolonel nõudis või võttis ausõna, et ta nad tagasi tulles leiab elusalt. Kaks saksa sõdurit n.-ü. interneeeriti siis ühte talutuppa. (Meie sõdurid aga demonstreerisid oma meeoleolu nüüd sellega, et kõndides akende alt mööda, mille taga toas istusid sakslased, neile rusikat näitasid... Toimetus.)

„Kuna prantslane nõudis kokkusaamist lõigu juhatajaga, hakkasime kahekesi tule all liikuma seljataha kpt. Partsi juure.

Lahing kogu aeg käis. Asetasin prantslase kõndima sellele poolele enda kõrvale, kust tulid kuulid. Kuid jäime tabamata. Saatus hoidis prantslast.

Jõudnud seljataha, saatsime s.-rong nr. 3 ohvitseri, ajaloolase dr. Oldekopi (†), prantslasega kõnelema. Temal oli palju keeli suus, las ajavad ka juttu.

Kui kpt. Parts lõpuks prantslase vastu võttis, tuli sel viimane toimetada juba seljataha. Ja seal sunniti meile peale vaheahu, Riia värvate ees...“

*

Oleme palju tunde istunud kpt. Nepsi talus, jutelnud, vaieldud, koos laulnud, mida majaperemees ise klaveril saatis.

Aeg-ajalt käis meid külastamas külalislahke perenaine, jutustades majapidamisest. Neil on karjas kolmteistkümmend looma. Nad on ostnud veel teise asunikutalu, on praegu n.-ü. kahekohapidajad. On mõte olnud elu-olemine maal likvideerida ja liina asuda. Kuid sellest kavast on siiski lõplikult loobutud.

Neid on õnnistatud kahe pojaga. Üks on lõpetamas keskkooli, teine asub sel sügisel esimest talve kohalikku algkooli...

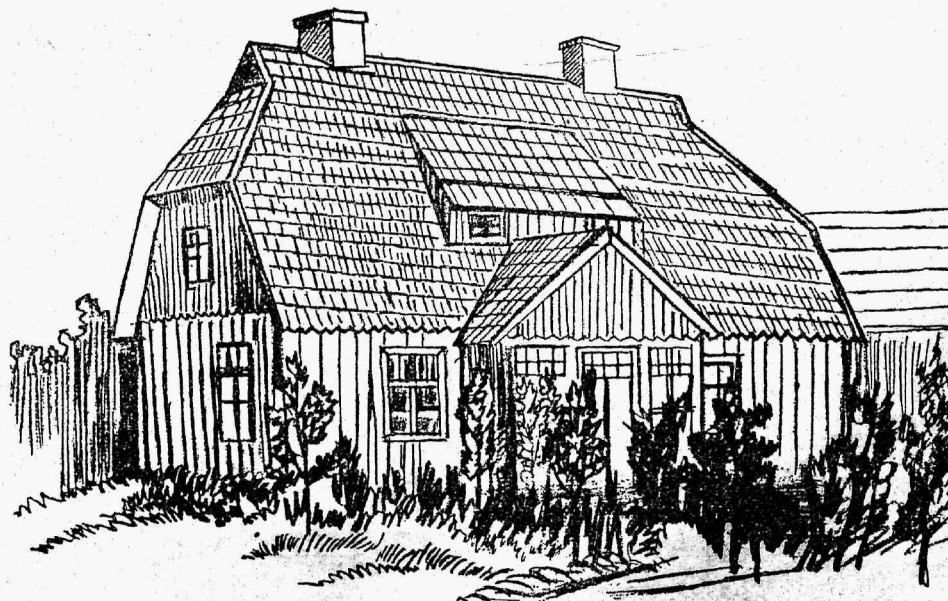
On kesköö, kui teeme minekut.

Maantee on aga valge. Sel võib otse pimesi kihutada.

Taras Bulbalik vastuvõtt, siis seal valitsev suur elujaatus ja endakindlus ning ei kübetki kahtlust ega hirmu küsimuse ees: mis saab meist edaspidi, kas suudame jääda püsima ja kättevoidetud iseseisvust hoida.

„Me võidame ju jälle!“ on tubli soomusronglase, langenud sangari kpt. Irve kaaslaste ja abi, usutunnistus.

Jaan Pert

KUMMALISI SÕJASEIKLUSI

Vabaduse Risti kavaler A. Lepik jutustab.

Praegu lennuväes ametnikuna teeniv August Lepik, kes vabadussõjast on vabatahtlikuna osa võtnud ja seal ülesnäidatud vahvuse eest on saanud Vabaduse Risti, jutustab oma sõjaseiklust ja Vabaduse Risti saamisest järgmist:

Fantaseeritud roodudega rünnakul.

Õnn ja hulljulgus aitasid meid tihtigi vabadusvõitluses. Üks selline lugu, kus õnn jälle oli meiega, juhtus Võrumaal Moisekatsi mõisa vallutamisel.

Teenisin teises jalaväe polgus, Võrumaal edasi tungides sattus meie rood Moisekatsi mõisa alla. Saadeti luurajad välja selgitama, kui suured on mõisas vaenlase jõud. Üht metsatukka mööda õnnestus hiilida peaaegu mõisani. Kuid pilt, mis siit avanes, ei olnud kuigi meelitatav. Võidi lugeda 4—5 kuulipildujat, mis olid majade nurkade juure üles seatud, ja mõisa taga hulk maad eemal seisid kolme- või neljasuurtükiline patarai. Oli selge, et sellise relvastuse juures võis mõisas olla 800—1000 punaväelast. Meid oli aga mõnekümmemeheline rooduke. Oli selge, et meie rünnak siin hõlpsasti ja meile suurte kaotustega tagasi lüüakse.

Parajasti, kui mehed metsaserval nõu peavad, hiilib meie juure tundmatu mees. Selgub, et on punaväelane. Ta tulnud läbi rääkima, kas meie oleme nõus vastu võtma meie poole üle tulevaid punaseid. Moisekatsis olevat terve hulk selliseid mehi, kes tahavad üle tulla. Anname jaatava vastuse ja jääme metsaservale ootama. Mees läheb minema.

Vaevalt on ta läinud, kui meie pihta avatakse tuli. Mehed on nagu ussist nõelatud. Vaat' kus madu, missuguse trikiga otsis välja meie seisukohad ja juhtis nüüd tule peale. Vihaselt panakse omauki relvad tööle ja lahing algab. Kuid meie marutuld ei talu punased, nende tuli näitab raugemise tendentsi — tähendab: taganevad!

Meie suure kisaga neile tagant järele. Kuna ilm oli vahepeal pimenenud ja ahelikus liikudes ei näinud naabrist muud kui püssitule sähvatusi, oli selge, et punased meid ammugi ei näe. Kellelgi tuli hea mõte punaseid meie „suure arvuga“ kohutada ja peagi oli igast mehest saanud roodukomander, kes aina karjus ja komandeeris oma fantastilist roodu.

„Pjätöi rot vperjod! devjätöi rot — ogon!“

Nii joosti, karjuti ja tulistati kogu aeg. Punased aina lippasid. Kuigi oli mõisas valmistatud kõvale vastupanule, oli korraga tekkinud niisugune paanika, et iga mees katsus aina põgeneda. Tormasime vaenlase kannul kohe mõisa ja saime rikkaliku sõjasaagi. Kõik, mis mõisas oli, langes meile, ainult patarai olid punased saanud ära viia. Meie sõjasaagi moodustasid mitu kuulipildujat, 20 koormat pesu, 50.000 padrunit, 8—9 suurt tapetud siga jne.

Nüüd selgus, ka tolle võitluse taga-põhi — võitlus oli tulnud punastele täiesti ootamata. Nende luurajad olid sattunud juhuslikult meie meeste peale ja arvates, et neid on märgatud, kohe tule avanud. See, kes käis meie mees-tega ületuleku suhtes läbi rääkimas, ei teadnud midagi luurajate väljasaatmisest, kuid meie mehed olid teisel arvamisel ja pidasid teda „alatuks spiooniks“ ning südametäiega tormasid peale. Kuna luurajatele meie vasturünnak tuli ootamata ja nad kuulsid, et seal kamandati korraga kümneid roode, oli paanika suur ja see nakatas kogu mõisa garnisoni, kes luurajatega koos peagi jalga laskis.

Oreliviledega „inglise“ orkestrit tegemas.

Omapärane lugu punaste hirmuks juh- tus maikuus ka Võru all. Ühes kooli- majas, kus peatusime, oli olnud suur orel. Punased olid enne taganemist oreli ära lõhkunud, kuid oreliviled olid kõik alles ja seisid nurgas hunnikus. Pea- tusime seal koolimajas. Oli lahingute vaheaeg, mis kestis mitu päeva. Öhtuti sõdurid hakkasid ajaviiteks puhuma orelivilesid ja moodustasid nii „orkest- ri“. Kuna ilm olid ilusad ja öhtud vaiksed, siis kostis „orkestri“ mäng kaugele.

Seda olid kuulnud ka lähedal asuva punaväe grupi liikmed ja keegi neist oli leidnud, et lood, mida orkester seal mängib, on inglise marsid, järelikult saabuvad sinna inglise väeosad. Kui nii paaril-kolmel öhtul oli kuulatud „inglaste marsse“, olid punased veendu- nud, et inglasi tuleb järjest juure ja varsti algab suur pealetung. Et mitte inglaste ja „Eesti valgete“ ühise hävi- tava tule alla sattuda, kus iga vastu- paneku katse antud olukorras oleks as- jatu, taganesid nad märkamatuult tükk maad, et otsida endale paremaid lahin- gupositsioone tolle oodatava „ühislavii- ni“ kinnipidamiseks.

Elu rippus niidi otsas.

See oli 1919. a. veebruaris Petseri all. Mõned head kilomeetrid Petserist edasi oli paar küla, mis käisid käest kätte. Kord olid seal peremeheks meie väed, kord punased. Igakord, kui punased olid meie salgad küladest taganema sundi- nud, saadeti rood, kus teenisin ja mis oli tookord Petseris varus, külasid ta- gasi võtma, kuna need olid strateegili- selt küllalt tähtsad.

Meil õnnestuski neid külasid (nimed olen, kahjuks, unustanud) ikka ja jälle punastest puhastada.

Kord läksime öösel salamahti peale, et punaseid külast ootamatu löögiga väl- ja suruda. Läheme vaikselt ja ette- vaatlikult. Jõuame esimeste majadeni — punastest pole kihku ega kahku. Küla näib olevat nagu välja surnud.

Jutustuse autor Aug. Lepik (V. R. II/3)
2. polgu sõdurina Petseri all 1919.

Oleme juba mitmest majast möödas, kui üks Petseri vabatahtlik, pika kas- vuga venelane, läheb ühe maja akna taha vaatama ja näeb, et tuba on enam- lasi täis, kõik põrandal magamas nagu silgud reas. Kellelegi sõna lausumata võtab ta püssi ja laseb läbi akna.

Too pauk oli nagu torge mesipuu- se. Igast majast tormas välja punaväelasi ja kuskil oli neil seal kuulipilduja üles seatud. See hakkas tulistama.

Nüüd olime omakorda segaduses, mida suurendas veel asjaolu, et roodu ülem ltn. Kiimas sai raskesti haavata. Nägin teda langemas ja tõttasin ühes kahe teise sõduriga talle appi. Kandsime haavatu rinde taha ja pöördusime siis roodu juure tagasi. Kuid maastik on võõras, ilm pime ja olukord segane. Liigume siiski edasi.

Korraga märkame pimedas inimkogu- sid ja keegi hüüab eesti keeles:

„Kes seal on?“

„Omad mehed!“ vastame ja täname õnne, et sattusime ikka õigesse kohta.

Läheme kõik koos edasi. Salgas, mille juure sattusime, võis olla paarkümmend meest. Teel leiame ühe surnu. Üks uutest kaaslastest läheb selle juure, pöö- rab ümber ja lausub:

„See on valge!“

Võpatus läbistas keha. Oli selge, et olime sattunud eesti punaste hulka, kes kuulusid mingisse Viljandi kommunist- likku polku, nagu hiljem selgus.

Mis nüüd teha? Põgeneda oli võit- matu, kuna olime keset salka. Püüdi- sime nihutada endid tahapoole, kuid seda märgati ja meid hakati uuesti kimbu- tama.

„Kes te olete?“

„Omad mehed, kurat võtku,“ raiu- sime vastu.

„Missugune on parool?“ küsiti.

„Ütelge teie enne,“ vastasime.

„Kui parooli ei ütle, on selge, kes olete,“ sunniti meid.

Kust võisime silmapilgul teada pu- naste parooli!

Olime lõksus. Meilt võeti mütsid ja püssid ja hakati ritta seadma, et maha lasta. Kogu see protseduur toimus külatänaval. Just sel momendil kostsid eemalt mõned paugud ja meid ümbrit- sevate punaste hulgas tekkis hetkeks veidi segadust. Kasutasime juhust. Ühe hüppega olime üle lattai ja jooks lahti niipalju kui jalad võtsid. Anti küll ta- gant tuld, kuid ilm oli sedavõrd pime, et oli raske tabada ka läheda maa pealt.

Jooksime seni kui vaikus laskmine ja

(Lõpp 16. lhk.)

„Tovarischtsch Trotski“ turjal

Kui „Kapten Irve“ dessant tahtis vallutada punaste soomusrongi

RETKE JUHI MAJOR H. RAUDSEPA JUTUSTUS

Vabadussõja kangelaslugudest kahtlematult ühe silmapaistvama tuleb nimetada soomusrongi „Kpt. Irve“ dessandi katset Pihkva rindel vallutada vaenlase soomusrongi „Tovarischtsch Trotski“. Lugu sündis 1919. a. 23/24. mai ööl, paar päeva enne Pihkva vallutamist. Retke juhiks oli kapt. H. Raudsepp (teenib praegu majorina 3. üksik. jalaväe pataljonis, V. R. II/3 kavaleri), kes meie toimetuse esindajale retke kohta jutustas järgmist:

„Oli enne Pihkva operatsiooni. Üks meie soomusrongidest seisis Liivamäe (Koscheljah) jaamas, punaste soomusrong asus Optjoki jõest umbes 1 km ida pool, raudteeputka juures. Meie ja punaste rongi vahemaa oli paar kilomeetrit. Meie vahel asuv üle Optjoki jõe viiv sild oli purustatud.

Et tagada meie soomusrongide tegevust kavatsetavaks eelseisvaks Pihkva operatsiooniks, oli tähendatud silla parandamine tingimata vajaline. Silla parandamisele asumisest ei saanud aga olla juttu seni, kuni seisis läheduses ähvardav vaenlase soomusrong. Pidime sellest vabanema. Et mitte avastada oma kavatsusi, kerkis mõte — vaenlase soomusrong tuleb n.-ü. vaikselt vallutada. Olu-kord selleks näis olevat soodus, sest punase ohvitseri, eestlase Riti, kavatsetava ületuleku tõttu olid meil teada punaste vägede asukoht ja nende salasõnad ehk paroolid.

22. mai õhtul tegi rongilem kapt. Neps mulle ettepaneku: võtka ma vaenlase soomusrongi vallutamisretke juhtimine enda peale. Andmed kavatsetavaks retkeks olid: punaste soomusrong seisab ülaltähendatud raudteeputka juures. Rongil ainult valvemeeskond, kuna ülejäänud meeskond magab öösel raudteeputkas. Punaste soomusrongi ja Optjoki jõe vahel võib olla nende valvetõke, vasakul Lesgi küla rajoonis asub punaste 9. Viljandi polk. Ühtlasi teatas kapt. Neps mulle vaenlase järgmiste päevade salasõnad.

Võtsin ettepaneku vastu ja asusin kohe vajalise meeskonna moodustamisele. Kuna retk oli ette nähtud alles järgmise päeva ööl ja kavatus oli vaja hoida saladuses, teatasin meeskonna moodustamisele asjaosalistele vaid niipalju, et vajan mehi, kes oma elust ei hooli ega surma ei karda.

Ettevalmistusteks kulus kogu järgmine päev. Kuna läbi rinde minnes pidime esinema punastena, siis varustati kõik mehed punaste mündritega ja anti tääkidega püssid (meil tarvitati tääkidega püsse). Üldse kogunes retkest osa võtta soovijaid 50 meest. Kavatsesime punaste rongile läheneda nende oma meestena ja ootamata löögiga ühtaegu vallutada rongi valvemeeskond ja meeskond raudteeputkas. Samal ajal pidid meie minöörid purustama rongi taga tee, et lõigata ära rongi põgenemisvõimalust. Ajaga arvestasin nii, et pidime rongi juure jõudma pimeduse kätte all. Sellest arvestusest tõmbas aga kriipsu läbi asjaolu, et teine, liinil olev soomusrong tagasi jõudis alles poolteisetunnise hilinemisega, mille tõttu „Kapt. Irve“ ei pääsnud Petseri jaamast liinile. Hakkas juba koitma, kui jõudsim Liivamäele.

„Kapt. Irve“ jõudes Liivamäele kogusin retkeks värbatud meeskonna kokku ja alles nüüd seletasin neile teoksil oleva retke kava, ühtlasi veel kord meele tuletades, et — kes kardab, jäägu maha!

Meeletuletus ei olnud üleaarne: jäi järele 35 meest, neist kaks ohvitseri — laskuralal ltn. Veidermann ja pioneeril ltn. Dreher.

Teele asusime koidikul. Optjoki jõest üleminekuks kasutasime umbes 300 m raudteest põhja pool asuvat maanteesilda. Ette saadetud vaatlejad tegid kindlaks, et nimetatud maanteesild on punaste valveta ja ka ligemas ümbruses ei ole märgata nende valvetõket. Liikusime nüüd edasi vaatlejateta, mööda pöösastikku, piki raudteed.

Edasi liikudes selgus, et punaste soomusrong ei olnud puhkeisukorras, vaid täiesti lahingtegevuses — sülitas kõigist neljast suurtükitorust tuld meie soomusrongi suunas Liivamäe rajooni. Oli raske otsustada, kas pöörduda tagasi või minna edasi: pidime ju ründama n.-ü. „magavat“ soomusrongi ja pealegi pimedas, kuid oli juba täiesti valge. Et aga senini kõik oli õnnestunud, otsustasin minna edasi.

Andsin meeskonnale viimseid näpunäiteid, kinnitasin veel kord: rongi juure jõudes mehed tõmbu rongile niivõrd lähedale, et rongi kuulipildujatest neid võimalik ei oleks tulistada. Ja nü sammusime, püssid õlal, edasi.

Vaevalt olin salgapeaga minu järel sammuva nelja-viie mehena pöösastikust välja jõudnud, kui avaness järgmine pilt: Rongi koosseisu kuulus üleni soomustatud vedur, mille suits oli juhitud rongi alla. Veduri küljel ilutses nimi „Tovarischtsch Trotski“. Veduri üks oli lahti ja sellel seisis rongi komandant telefoniapa-

Major H. Raudsepp,
(V. R. II/3),

„Tov. Trotski“ val-
lutusretke juht.

raadi juures, milleni väljaspoolt viis suur kimp telefoniliine. Komandant juhtis suurtükitud. Rongi juhtiva koosseisu ruum näis olevat ehitatud veduri tendrisse. Kummalgi pool vedurit asus üks suurtükivagun à 2 suurtüki ja 6 kuulipildujaga.

Nüüd oli tarvis kindlalt ja kiiresti talitada, sest samal ajal, kui märkasime rongi, mis meist asus vaevalt 15 m kaugusel, märgati sealt ka meid. Tagasipöörmist nüüd ei saanud enam olla. Kuulsin selgesti, kui punane komandant, vaevalt meid märganud, andis käskluse vagunitesse „Pulemjotschiki na gotove!“ ja silmapilkselt pöördusid 6 kuulipilduja torud meie poole. Ohtlikku olukorda võisid märgata aga vaid 5—6 eesotsas sammuvat meest.

Et oma meeskonnale võita aega kogunemiseks rongile niivõrd lähedale, kus neid ei tabaks kuulipilduja tuli, sammusin, püss õlal, nelja-viie mehena eesotsas punase komandandi juure. Teatasin parooli ja seletasin, et oleme nende naaberpolgu luurajad. Meie sõnavahetus kestis vaid mõne hetke. Ei mäleta enam täpselt, mida küsis või ütles punaste komandant, sest nagu tähendatud, oli jutujamine tarviline vaid selleks, et meeskond pääseks rongile küllalt lähedale.

Seistes poolviltu vastu rongi, nägin aga oma ehmatuses, et minu meeskond ei mõtlegi rongi ligidale tõmbuda, vaid koondus raudteeputka ette kaevu juure — otse kuulipildujate tulejoonele! Pöördusin, et minu taga seisvale sõdurile märku anda meeste ligemale tõmbumiseks. Märkasin, et sõduril oli käsigranaat viskevalmis, kuid andsin pilguga mõista, et ta granaati ei tarvitsaks, kuna kartsin, et granaat võiks teha veduri liiklemiskõlbmatuks ja meilt oleks võetud võimalus rongi vallutada.

Hetk hiljem, kui pöördusin näoga tagasi rongi poole, tõmmati veduriuks kinni. Oli ilmne, et rongis meie päritolu kohta selgusele oli jõutud. Polnud ka meil enam põhjust seda varjata. Seepärast andsin nüüd puhtas eesti keeles käskluse: „Meeskond rongile!“ Ise ronisin kiiresti veduri küljes olevat raudredelit mööda vedurile. Minu järele tormas üks mees, käsigranaatidega varustatult. Kolmas ronis suurtükivaguni katusele.

Silmapilkselt avati rongilt kuulipilduja tuli ja visati üksikuid käsigranaate. Olles veduri katusel otsisime avast, kust võiks viisata sisse käsigranaadi, kuid ei leidnud. Oli vaid väike auguke, kust parajasti mahtus sisse püssiraua ots. Tulistasin läbi selle avause, kuna samal ajal minuga koos katusel olev sõdur heitis granaadi suurtükivagunisse, mille veduripoolne luuk oli unustatud lahti. Minu poolt vedurisse lastud kuul oli näiliselt trehvanud aurupressi, sest moment hiljem mattusime paksu aurupilvesse.

Rongi liikuma hakates hüppasid katusele roninud sõdurid maha, kuna mina koos rongiga Irboska poole kihutasin. Sõites nii umbes kilomeeter maad, märkasin, et käänaku tagant sõitis meile vastu teine punaste soomusrong, näiliselt „Tovarischtsch Trotskile“ appi tõtates. Kuid nähes „T. Trotski“ kiiret taganemist andis ka vastusõitev rong tagasikäigu.

Rong sõitis umbes 25-km kiirusega. Nähes, et minu kaasaõit mõttetu, hüppasin, püssi ees visates, alla. Raudtee ääres oleva pehme liiva tõttu ma suuremat viga ei saanud.

Joostes tagasi putka juure selgus, et selle ümbrus oli punaste jalaväe positsioonilt võetud kuulipilduja tule alla. Kohale jõudes enam ihtki oma meest sealt ei leidnud. Kusagilt, nagu maa alt

kostis nõrk oigamine, kuid otsimisele ja hüüdele vaatamata ma kedagi ei leidnud. Joostes mõnikümmend meetrit meie positsioonide poole kohtasin 5—6 oma meest, kes palitul kandsid üht raskesti haavatut. Kuisimusele, kas keegi meie omadest maha jäi, vastasid mehed eitavalt, mistõttu olin kindel, et kuuldud hääli oli kellegi haavatud panasõduri oma.

Tagasilükumine, samuti nagu tulek, möodus vahejuhtumiteta.

Hiljem kuulsin, et minöörid, kes rongi taga tee purustama pidid, olid oma töö teinud, kuid ometi sõitis rong purustatud kohast takistamatult üle. Hääli, mida kuulsin vahiputka juures, oli meie ohvitseri asetäitja Lippandi (V. R. II/2 ja II/3) hüüe. Mees oli jalast raskesti haavata saanud ja lahingu ajal roninud läheduses asuvasse kartulikoopasse. Sealt oli ta välja tulnud alles pärast meie lahkumist ja peitnud end punaste eest, kes koha läbi otsinud, võsastikku. Mees pääses omade juure tagasi alles meie edasitungi puhul.

Retke tulemusest võib ütelda, et vaenlase soomusrongi ei läinud korda vallutada esiteks selle tõttu, et retk, nagu varem tähendatud, hilines ja vaenlase rongi meeskond oli ootuste vastaselt lahinguvalmis — suurtükitelega rongilt sundisid punased meie soomusrongid Liivimäe jaamast lahkuma, ja teiseks põhjustas kavatsuse ebaõnnestumise asjaolu, et meeskond ei tegutsenud täpselt juhtnõuete kohaselt.

Millise pöörde vastasel korral lahing oleks võtnud, on raske aimata. Sest, nagu varem nimetatud, sõitis punaste teine soomusrong „Tovarischtsch Trotskit“ abistama ja punaste jalaväeosade kaevikud asusid vaid 300—400 m kaugusel.

Vabatahtlikkude salk, kes „Tov Trotski“ vallutamiskatses osa võttis.

Retke tagajärjeks oli aga, et üldise pealetungi alguseks oli rindelt kõrvaldatud kaks vaenlase soomusrongi, mistõttu suudeti Optjoki jõe sild takistamatult parandada ja mõni tund hiljem valutati Irboska jaam.

Meie soomusrongi jõudes Irboska jaama, kuulsime, et vaatamata saladuse katte all kavatsatud retkele, punastel selle kohta siiski olnud andmeid. Punaste rongi komandant olevat pärast meie kallalretungi viibimata arreteeritud ja Pihkvas maha lastud.

hing jäi kinni. Mis nüüd teha? Ei tea kuhugi minna, kus poleks punaseid. Seisatasime ja ootasime, kuna olime täiesti relvadeta.

Viimaks läbi pimeduse silm seletab, et eemal lumel liigub kaks kogu. Vaatleme neid tüki aega, aga et kogud ei nihku, läheb üks meestest ettevaatlikult neid uurima. Lähedale jõudnud, annab ta meile märku järeletulekuks. Selgus, et üks meie roodu meestest oli sattunud ühe punaväelasega käsitsi kokku ja nad heitlesid nüüd elu ja surma peale. Mõlemad olid tugevad mehed. Meie abiga saadi punasest jagu ja meie grupp suurenes ühe mehe võrra. Punaväelase püssi võtsime kaasa. Nüüd oli meil nelja mehe peale kaks püssi ja edasilükumine julgem. Viimaks õnnestus meil oma mehi üles leida ja hädaohlikust olukorrast pääseda.

Mille eest sain Vabaduse Risti?

Teid huvitab see küsimus, millised teod töid mulle Vabaduse Risti. Selleks andsid põhjust kaks lahingut Petseri all. Üks neist Suur-Räpsova küla, teine Kolodovištše küla all.

Esimese lahinguga oli lugu järgmine: Suur-Räpsova külas, mis asub sealpool Petserit, seisid meie ratsamaakuulajate komando. Kuid peagi olid punased küla uuesti vallutanud ja sedavõrd kiiresti, et külla olid maha jäänud ka komandomeeste hobused. Meie roodude tehti ülesandeks küla tagasi võtta.

Õhtul asusime Petserist teele. Liikume läbi öö, mis oli üsna kõle ja külm. Hommikuks päikese tõusuks olime küla all. Küla asus künkal ja oli hästi näha.

Rooduülelem tegi plaani küla ümberhaaramiseks. Viimemeheline rühm pidi hiitima külast mööda ja küla tagant samal ajal avama tule, kui me eest läheme rünnakule. Ümberhaarajad olid alles pooltel teel, kui punaste valvest meid oli märganud ja andis signaalpaugu. Nüüd ei võinud enam aega viita, avasime tule ja tormasime kohe peale.

Järsk, ootamatu rünnak kohutas punaseid nii, et nad pistsid kohe lippa-

Üks Vabadussõja laul

Sõjasarv, sa võimsast hüüa!
andke enamlastel hüüa!
Rahu meie maale toome,
enamlased oksa poome.
Nüüd, kus voolvad vereojad,
peidus ist'vad memmepojad.
Poised, tõstkem võimsalt püki —

ma. Osa neist oli olnud parajasti saunas, need põgenesid otse pesuväel. Põgenejate kannul tormasime külla. Korraga silman eemal punaste laskevalmis kuulipildujat, kust mehed jalga lasknud. Niipalju kui jõudsin, jooksin kuulipilduja juure, käänasin selle otsa põgenejate poole ja, kuna lint oli sees, avasin nende peale ka tule. See kõik sündis paari minutiga. Vaenlane oli ta enese kuulidest üle külvatud.

Küllast saime peale kuulipilduja veel muudki sõjasaaki, muuseas saime tagasi ka meie maakuulajate komando hobused.

Teine lahing, mis on minu Vabaduse Ristiga seotud, oli siinpool Petserit Kolodovištše küla all. See juhtus enne Petseri langemist.

Olime seal luurekäigul ja tulime kuni Petseri-Võru raudteeni. Korraga näeme, et Võru poolt tuleb pikk rong. See tarvvis kinni võtta, kuid pole midagi, millega ees raudteed lõhkuda. Silmame tee kõrval liiprihunnikut. Jalamaid hüppame juure, laome liiprid rööbastele risti ja mõned liiprid seame poolpõiki hunnikusse püsti, et vedur jookseks neile otsa. Ise asume raudteevalli taha ahelikku, et tabada kuulidega vedurijuhti. See kõik toimub mõne sekundiga.

Vedur sõidabki liiprite kuhjale otsa ja jääb kinni. Avame tule. Aga kuulid ei taba soovitud märki. Vedurijuht on varjatud. Ta jääb terveks ja annab rongile tagasikäigu. Selle vastu ei saa me midagi parata. Tulistame küll, kuid rong läheb siiski käest, sõites tagasi.

ülendame Eesti riiki!
Sini-must ja valge lipp,
see on meie võidutipp.
Eesti vend, sa ole vahva,
seega päästad oma rahva!
Soomest puhub kare tuul —
enamlaste hirm on suur.
Sooime vennad appi tõtsid,
Eesti rahvast kaitsta võtsid.
Kus on Eesti-Sooime väed,
seal sa aina imet näed:
kiirelt hommikusse tõtvad,
lõmmad oma alla võtvad.
Peterburgis süüaks' kaeru —
Eesti vennad kiskvad naeru:
Anvelt, mõtle hästi perra,
varsti tõmbad emmast kerra.
Vallner, sina põrguori,
otsas on nüüd sinu lori.
Eesti väed läksid Narva,
enamlased muutsid karva.
Kommunistid, röövikud,
saate puruks peksetud.
Igakord, kui kõlab paulk,
enamlasel püksis auk.
Röövikud me maha lööme,
ise puhast leiba sööme.
Enamlased pistke puuri,
ise läh'me Peterburgi.

Seda laulu lauldi viisil: „Laulge poisid, laulge peidud“. Samuti kui praegu nimetatud laulus iga kahe rea järgi lauldakse refrääniks „hõissa ja hõissasa, hõissa ja hõissasa“, nii lauldi seda ka ülaltoodud sõjalaulus.

Selle laulu üleskirjutajale meenub, kui üks väeosa toda laulu laudes marsis läbi Tartu tänavate. See oli mõni päev pärast Tartu vabastamist. Ohvitser kändis kolonni kõrval, hoidis käes paberlehte ja ütles sealt laulusõnu ette ja mehed laulsid siis suure vaimustusega. Nähtavasti oli laul tol korral alles verivärsk, et meestel polnud sõnad veel peas. Kodanikud, kes seda laulu kuulsid, jäid seisma ja kuulatama. Paljud neist kändisid kolonni kaasa, et kuulda, kuidas niisugune päevakohane laul edasi läheb. Mõne päeva pärast olid koolipoisid juba endale selle laulu sõnad hankinud. Need käisid käest kätte ja kirjutati üles.

Okupatsioonivõimude vanglas

Res.-kpt. N. Viralu-Vildenau

Vaatamata sellele, et Saksa okupatsiooniväed püsisid Eesti territooriumil vaid mõne kuu, oli see siiski üheks raskemaks ajajärguks. Sissetungijate poolt saadeti peagi laiali vast formeeritud Eesti noored rügemendid. Linna- ja maaomavalitsused ei saanud Saksa surve pärast normaalselt töötada, kuna riigi kõrgemalt võimult üldse oli võetud võimalus tegutsemiseks. Eesti ajutine valitsus legaalselt töötada ei saanud, ta oli sunnitud põranda alla kaduma, kuna tema juht, tolleaegne peaminister K. Päts, oli okupantide poolt välja saadetud kontsentratsioonilaagrisse, siseminister A. Peet oli aga paigutatud Riia vanglasse. Lisaks sellele vedasid Saksa okupatsioonivõimud maalt välja toiduaineid ja rahva ning riigi varandusi. Kogu elu oli raske surve all. Haritlas- ja ohvitserkond, olles tööta ja tegevusetu, siiski ei kaotanud lootust paremale tulevikule. Oodati aega, mil saaks uuesti tegevusse astuda. Kuid kohal olevad Saksa võimud ühes Saksa salapolitsei ametnikkudega valvasid teraselt Eesti ohvitseride ja haritlaste tegevuse järele. Mitmes paigas Tallinna lähedal seati sisse kontsentratsioonilaagrid; vangistamised kestsid ühtlugu edasi.

Uhel augustikuu päeval 1918. a. vahistati rida Eesti tegelasi ja sõjaväelasi. Need olid Otto Strandman, (praegune Eesti saadik Pariisis), ajakirjanikud R. Berendsen ja Karl Kieder, sõjaväelased kindral Ernst Pödder (†), kaptenid N. Vildenu ja Leop. Tõnson (†) ja vande-advokaat Rud. Paabo (tolleaegne tarvitajate keskuhise juriskonsult). Nad paigutati endisesse Vene sõdurite vahituppa Juhkentali kasarmute juures. Kõik nimetatud said vabaks, kui Saksa vägede olukord Lääne frontil muutus.

Kinnistumisest kirjutab allpool üks kannatanuist kpt. N. Vildenau-Viralu vanglas peetud päeviku põhjal:

Uhel päeval augustikuu alguses 1918. a. helistati ka minu korteri uksele Tallinnas. Saksa sõdurid allohvitseri juhatusel olid tulnud mind vahistama. Kästi asjad kokku panna ja päevane toidumoon kaasa võtta. „Selline on käsk,“ vastati lühidalt minu arupärimisele. Korteri pitseeriti kinni ja mind viidi Merepuisteetele nr. 15, Saksa salapolitseisse. See asus piiritusevabriku Rosen ja Ko. kontori ruumes. Seal päriti lühidalt andmeid perekonnanime, vanaduse ja hariduse kohta ja saadeti edasi. Minu küsimusele, mis on vahistamise põhjuseks, sain lakoonilise vastuse: „Saate hiljem teada.“

Saatjaks määrati mulle uus mees. See oli baierlane-veltveebel, hotellipidaja poeg Münchenist. Intelligentne sõdur, sai paar sõna juttugi ajada. Veneturul võtab ta voorimehe. Sellega sõidame Juhkentali tänavale. Lähenedes liival asetsevatele uutele kasarmutele, mis traatiaiga piiratud ja kuhu kontsentratsioonilaager oli sisse seatud, pärin: „Kas siia?“ „Ei edasi,“ vastab ta. „Sinna, kus parematele isikutele ruumid korraldatud.“ Siirdume mööda laagrist, mida saksa kiivreis ja relvis sõdurid valvavad, niihästi seest kui ka väljastpoolt traataeda, ja kus peamiselt sõdureid, aga ka eraisikuid kinni peeti. Siirdume mäest üles, kaitseväge haiglast mööda, endiste Dvinski polgu kasarmute õuele. Saatja peatab voorimehe. Tahan voorimehe arve õiendada, kuid saatja ütleb naeratades: „Seekord on see meie poolt...“

Mind antakse üle vahtmeistrile, kes mu nime üles märgib ja pärib, kas mul on sõjariistu. „Seaduse nimel pean teid siiski läbi otsima“, ja ta kobab palitu- ja püksitaskute kohalt. Siis viib kitsasse koridori, avab ühe ukse ning lükkab kinni riivi...

Soo, nüüd siis olen „kindlas“ kohas. Neli seina, aken trellidega. Sisustus: seina küljes laudadega kaetud raudraam. Määritud seinad ja põrand. Hotelliparematele külalistele — mõtlen endamisi. Alul siiski veidi kurb ja hämmastav, kuid ma ei lase end sellest eksitada. Kitsa kõrge akna ja trellide vahelt näen ma siiski taevast ja seda, kuidas seal pilved jooksevad. Näen ka rohelisi puid surnuaial, kuulen kitsarööpalise rongi liiklemist ja veduri vilet. Könnin kambrikeses edasi-tagasi. Ta on kõigest kuus sammuk pikk, kui aga pikemaid samme teha, tuleb neid veel vähem. Öhtupoolikul paistavad sisse päikesekiired. Kamber muutub rõõmsamaks ja meeoleu veidi paremaks. Märkan seinte krohvil kirju-

Res.-kpt. N. Viralu-Vildenau.

tusi. Üksikud venekeelsed nimed. „Rosselev: olen viis päeva istunud ei millegi eest.“ „Vassiljev: kolmeks kuuks kindlustöödele mõistetud.“ Hulk tütarlaste nimesid ja seinal minu voodi kohal: „memento mori“.

See oli varem olnud vene sõdurite vahituba. Tahaks ka heal meelel teada, kes siin praegu istuvad. Kuid kuulen koridoris vaid vahisõduri samme. On juba hämarunud, sammud ära kadunud. Sõdur on vist tukkuma jäänud. Vaja minulgi ase magamiseks korda seada. Kuid uni ei tulnud nii ruttu. Kõiksugu mõtted läbistasid mu pead öö vältel. Kõige parem ööbimine polnud see sugugi...

Hommikul avatakse uks. Sõdur tervitab „Guten Morgen“ ja teatab, et on toonud kohvi. Soo, soo, väga hea. Mul on leiba ja juustu kaasa toodud, pean oma hommikeine. Muidugi on kohvi piimata, kuid mis sellest. Avan akna, et saada värsket õhku kambrikesse. Kõvast asemest on kondid haiged. Kuid tuleb läbi ajada. Vaja kiirelt oma elamut korraldama hakata. Teen seinale kalendri, märgin üles eilse ja tänase kuupäeva. Mõtlen, oleks vaja sidegi luua teistega. Vaja teada, kes siin „hotellis“ peale minu veel elavad. Vaja olla tähelepanelikum. Kuulen samme koridoris. Avatakse vist kõrvaluks. Veidi aja pärast teinegi. Kõrvalkambriest kuulduv samme. Kes seal on? Tarvis schiffer luua, et saada ühendust naabritega. Vilistan eesti viisi, kuid ei saa vastust. Arusaamatu, miks naabrid ei vasta. Nukralt võtan kodust kaasa toodud raamatu. Asun Heine publitsistlike tööde lugemisele. Napoleon, prantsuse revolutsioonipäevad, liberté, égalité, fraternité... Oo jaa, väga ilus. Kuid ei sobi praeguse ajaga, kus saksa militarism Eesti rahvale oma „kultuuri“ teistsugusel viisil avaldab.

Avatakse uks. Vahtmeister toob lõunaks suppi. Olin koguni unustanud, et mul tuba „pansioniga“. Miks siis mitte ka saksa sõduri suppi maitsta võrdluseks vene sõduri toidule, mida vene väes teenides oli küllalt sõõnud. Kuid vahe oli suur. Vahtmeistri poolt toodud lõuna oli hall, üksikute tanguteradega leem, mis ras-

vase vene kapsasupiga võrdlust ei kannatanud. Sakslasel on aga „knapp“. Teiseks toiduks ja ühtlasi õhtusöögiks andis vahtmeister veel 6 suitsuräime. Kästi, et koputaksin uksele, kui olen lõunatanud. Neil olevat vähe söögiriistu. Lõuna ajal kuulen koridorist tuttavat häält: andke ajalehed oberstile. Kas tema ka siin? Tallinnas tuntud seltskonnategelane, endine vandeadvokaat ja prokurör.

Kui vahtmeister uuesti ilmub, küsin talt, kes siin veel on, kas ka sooliidne härra näpitsprilles?

— Oo, wir können das nicht sagen, das ist ein Geheimnis“, (Oo, me ei või seda ütelda, see on saladus) vastab vahtmeister ja kaob ust sulgedes.

Mul on veel hommikust kohvi järel ja sigar, mis väga sobivad pärast lõunasööki.

Pärast lõunat katsun jällegi saada ühendust naabritega, kuid see ei õnnestu. Hiljem tuleb juhus ise appi. Parempoolne naaber koputab uksele, kutsudes vahisõduri. Häälst tunnen ta ära. See on adv. R. Paabo, Keskkühisuse juriskonsult. Õhtu eel saan siiski ahju kohalt augu läbi puurida ja „telefonühendus“ on loodud. Naaber teatab, et on toodud eile kohale. Ühisus olevat kinni pitseeritud, direktorid kinni võetud. Tema käinud saksa võimudele nende vabastamist nõudmas ja pandud siis teda ennastki kinni. Teatas, et saab toitu kodust, kuid halb on teadmatusest kinni istuda. Muidugi pidime meie kõnelema ettevaatlikult, et sõdurid ei kuuleks. Õhtu eel saan ka mina saadetise tuttavalt proualt B. Kui suurt rõõmu valmistas see saadetis!...

Järgmisel hommikul tuleb sõdur kambrit koristama. Teatab, et seda nad teevad edaspidi iga päev. Kuid nad toodud samal päeval siia tühja kraamimata ruumi nagu meiegi. „Seevaldis“ seisvale kompaniile tulnud käsk ilmuda politseisse ja sealt saadetud nad siia. Toidu järel käisid esialgu ka „Seevaldis“, nüüd saavad toitu ühest lähemast väeosast. Ütleb edasi, et nüüd saab siin olema hea kord.

Koristaja sõdur on tumebrünett baierlane, kes Preisi värki ei näi sallivat. Ta nimi on Wagner.

Läbi akna saan ma ühenduse ka pahempoolse naabriga. Sel-leks osutub Otto Strandman. Meie saame vaid katkendil-liselt kõnelda, kuna koridoris on vaht ja väljas ringi ümber maja on samuti vahid. Nagu Wagner teatas, antud sõdureile korraldus kõige valjemalt meie järele valvata.

Järgmine päev on pühapäev. Lähedal asuvas kasarmus asuvad sõdurid on vabad ja mängivad kaarte. Selletõttu puudus ühendus oma kambrinaabritega kõnelemiseks.

Wagneriga olin osanud sobitada hea tutvuse. Ta oli nõus mulle linnast toitu ja ajalehti tooma. Kirjutasin „Kuld Lõvisse“ Bernh. Mänsile. Sealt tõi Wagner toitu ja linnast muretset ajalehed „Berliner Tageblatt“ ja „Vossische Zeitung“. Söin jälle nagu kord ja kohus — noa ja kahvliga.

Järgmisel hommikul ilmus allohvitser ja päris, kas pole sõja-riistu. Neid ta ei leidnud. Kuid noa ja kahvli viis ära. Tuleb vast kontroll ja leiab! Söögiaegadeks lubati neid aga siiski anda.

Päevad veerevad. Oleme juba oma vanglaolukorraga harjunud. Saime teada ka teiste kinniolijate nimed. Teisel pool majas, üle koridori istusid polkovnik E. Pödder, ajakirjanikud Berendsen ja Kidder ja Leopold Tönson. Selgub, et ka nemad olid siia toodud ühel päeval teistega. Nendega kokku ega ka kõnelda ei saanud.

Mõne päeva pärast viidi ära R. Paabo, kes vabaks sai, kuid meie, teised, jääme istuma edasi.

Mõni päev hiljem toob sõdur mulle paki toiduainetega, mõned raamatud ja küsib: on need teile? Kehitan õlgu. „Kes tõi?“ — „Üks daam, kes laseb küsida, kas on vast veel midagi vaja.“

Palusin sõduril daami akna juure juhatada. Seda ta tegigi tingimusel, et äraolev allohvitser, preislane, seda teada ei saaks.

Selgus, et paki oli saanud minu naaber, kes ise hiljuti vabanes. Võisin proua Paaboga paar sõna läbi akna kõneldagi. Proua oli enda poolt koguni kimbukese lilligi toonud.

Lõunasupi tõi mulle sel päeval vana, prille kandev Landsturmi-meis, kes nähes lilli, ütles: „Kenad lilled, kuid nad närbuvad ju

Soomusrongi-Jüri seiklusi Vabadussõjas.

Kirjutanud kapral Ain Otse.

Vedas uduselt, niiskelt, konterlikkuvalt, kuid siiski järjekindlalt kevade poole. Lagedamad künkad olid juba paljad, vaid varjulisemais urgastes valendasid veel üksikud laigud sõredat, urbset lund nagu mitmevärvilist paastusuhkrut. Värske tuul uhtus väsimatult üle maa ja see tahenes iga päevaga ikka rohkem ja rohkem. Talviseid pakaseid mittemillekski pidanud mehi langes kui kuulipildujast niidetult selle värske, kevade järgi lõhnava tuule ees. Kes põdes hispaania haigust, kel oli angiina ja kes lõgistas niisama palavikust vaevatult hambaid, taktis kuulipildujaga, mille järelejätmatu jonnakas tirisemine kostis soomusrongile kaugemalt Võrumaa mägedelt.

Rongi arstil olid kõvad tööpäevad ja rongi velsker ei teinud enam peaaegu muud kui jagas paberil noaotsaga valgeid pulbrikuhilaid ühesuurustesse osa-

desse ja pakkis need kiiresti ja osavasti väikesteks ümbrikkudeks — just nagu apteegis neid müüakse.

Ka praegu oli ta sellega ametis. Jälginis juba tükk aega vaikides velskeri tegevust. Hea oli olla sooja kasuka all, tunda rõõmu vere surisemisest varbais ning mitte midagi mõelda.

Vastas naril pahises kasukatevirna all nagu vedur, kui auru pole tarvis hoida — Soomusrongi-Jüri, kõikide punaste nuhtlus. Jüri oli haige, sellesama salakavala haiguse käes, mis oli murdnud rohkem mehi kui punaste püssikuul ja mida kutsuti millegipärast hispaania haiguseks. Punastel võisid olla nüüd vist lähedamad päevad, sest Jüri ei teadnud juba mitu päeva maast ega ilmast. Ajas suust välja mõttetut loba ja velskeril oli tegemist, et teda kinni hoida, kui ta kippus palavikus jampsides rasisima punastega. Jüri kohal, kolmanda

korra naril, ägas üks luurajatekomando mees. Väsimatult loopis ta ennast ühel küljelt teisele ja puhuti väristas oma keret nii energiliselt, et värin kandus edasi tervele vagunile, pannes vaguniaknad vaikselt põrisema.

Nüüd sai velsker ühe osa pulbreid valmis. Armastuse ja hoolega pakkis ta nad oma kõhukasse (küljepauna, mille lakka ilustas suur punane rist valgel sõõril. Virgalt võttis velsker uue purgi ja kallas aknaalusele lauakesele uue kuhja kristallidena sätendavat pulbrit. Ajasin kaela õieli, et paremini jälgida.

Velsker tõstis oma suurelakkalise raske pea. Märgates minu luuravat pilku naeratas oma kavalat naeratust.

„Noh, Junep, kuidas käratab? Kas süüa tahad?“

„Juu...“ sosistasin.

Valmistusin jooma ahnelt, suurte lonksudega, aga vaevalt olin huuled niisutanud, kui janu oli kadunud. Ulatasin jooginõu tänades velskerile.

„Oi, poja, vägisi tahtsid vedru välja visata. Äärepealt oleksid läinudki, kui mitte doktor ise poleks valvanud öö otsa siinsamas nari kõrval. Aga kuradi sitked sellid need soomusronglased — näe Jüri! temperatuur, et ära pane kraadiklaasi ligigi — ajab lõhki, aga läbi põeb...“

Jüri sai nagu aru, et temast oli juttu. Kasukatekuhi hakkas liikuma, kostis ähkimine ja siis lendasid kasukad järe-mööda matsudes põrandale.

Jüri upitus istukile. Vahtis segaste ja juhmade silmadega ringi, uudistas oma lõõtsadena kortsus aluspiukse ja paljaid jalgu. Nende nägemine ajas Jüri nähtavasti marru.

„Kus on mu saapad? Kes põrguline on vehkinud sisse mu saapad?“ pahan-

ära". Läks välja ja tõi pudeli veega, kuhu aetas ka lilled. Ütles koguni: „Meie, baierlased, kes siia teie järelevalveks läkitatud, tunneme kaasa kõikidele härradele, keda saksa võimud siin vangistanud, kuid aidata ei saa.“

Umbes kümne päeva pärast avab vahtmeister ukse ja teatab, et pean politseisse ülekuulamisele minema. Lähen koos järeleandatud sõduriga jala läbi Tartu maantee ja Veneturu saksa politseisse. Mind viiakse sisse ukse kaudu, millel kiri: „Tür zu“. Kantseleiruumis on kaks lauda. Ühe laua juures kirjutab sõdur kirjutusmasinal, teise laua ääres seersant, kes käseb istuda. Ta on tüübiline kantseleiametnik, kõhetu, longulangenud vurrudega, prillidega, lühikeseks lõigatud küüntega. Ta askeldab vaid oma pabereis, inimesed ei lähe temale korda. Ta teeb pliiatsiga märkusi aktidesse. Astub sisse erariides isik, pöördub minu poole, et ma tõlgiks temale midagi eesti keelest saksa keele. Kes see isik oli, seda ma ei teadnud. Kuid seersant kargab püsti, jookseb erariides mehe juure, kärtab talle: „Ah, du Hund!“ (ah, sa koer) ja ajab ta toast välja. Selle järele võtab see kange sulerüütel jälle platsi oma aktide juures.

Mind kutsutakse välja ja viiakse koridori teise otsa ühte kabinetti. Seal istub uhkelt laua juures paks rittmeister Kramer, armiga põsel, ja suitetab paksu sigarit. Sorides pabereis ütleb: „Ah, teie oletegi see mees, kes formeerib Eesti polke sakslaste vastu!“ Vastan, et kuulen seda esimest korda. „Teie seast ei tea keegi sellest, küsi kelle käest tahad,“ jatkab rittmeister. „Omaette olete kõik suured mehed siin Eestis, kuid meie silmis olete siiski mehikesed.“ (Männchen seid Ihr alle.) Sirvib jälle pabereis ja tähendab: „Tegite kihutustööd sakste vastu nagu Konik ja Raamot. Kus on Konik ja Raamot?“ „Ei või teada. Nad pole vist Tallinna inimesedki.“ „Noh, küll meie teame kõik. Küll meie teid ja teie kaaslasti veel õpetame!“ Siis laskis allohvitseril koostada protokoll, et ülekuulatu salgab temale ettepanud süüdistust.

Siis saadeti mind ära. Trepist alla tulles kohtan ajakirjanik Berendseni, keda ka sõduri saatel ülekuulamisele viiakse. Tervitame üksteist sõbralikult. Vanglasse tagasi tulnult, küsivad kaas-tundlikud sõdurid: „Noh, kuidas, kas saate varsti lahti?“ — „Seni veel teadmata.“

Õhtul on võimalus läbi akna kõnelda Strandmaniga. Saan temalt teada, et ka tema olnud täna ülekuulamisel. Nähtavasti aetakse meie asja ühiselt. Ka temalt päritud andmeid K. Koniku ja dr. Raamoti kohta. Peale selle heidetud Strandmanile ette tema Peterburgi-reisi. Rittmeister Kramer ütelnud: „Oleme teiega veel õrnalt talitanud, oleksime pidanud kohe 1000 meest kontsentratsioonilaagrisse paigutama. Inglisele oleksid seda tingimata teinud.“

Ka Leop. Tõnson on üle kuulatud. Ülekuulamine ja esiletõstetud süüdistus on üldiselt halvasti meie inimeste meeleolule mõjunud. Eriti raske meeleolu on Kidderil. Teda süüdistati ajalehe toimetuse terroriseerimises ja saksa valitsuse-vastases kihutustöö tegemises. Üldiselt on raske meie kõikide saatus ja teadmata, mis toob tulevik.

Ühel pühapäeva hommikul oli vahikorras vana, prillides maa-kaitsevälanelane. See sümpaatse näoga sõdur vahikorral olles ikka imes piipu ja luges midagi. Ta tuli nüüd minu kambrisse ja tõi mulle ajalehe, mis talle kodust järele saadetud. Ütles: see olevat hea ajaleht ja soovitas mulle ka lugeda, sest lehes kirjutatavat Venemaast ja piirirahvastest, „Frankischer Zeitung“ kirjutas:

„Poola ja Leedu on juba enam-vähem korraldatud ja seal aetakse oma asju enam-vähem ise, samuti on ka lugu Ukrainas. Páris ära unustatud on aga Baltimaad ja seal elutsevad rahvad. Seal on veel ikka võim Saksa sõjavõimudel ja rohkesti on ütlemit kohalikel Balti parunitel. Kohalikud elanikud, eestlased, on täiesti kõrvaldatud oma maa asjade juhtimisest. Sellele tuleks tulevikus tähelepanu pöörda ja puudused kõrvaldada.“

(Järgneb.)

das Jüri. „Ja kus on mu seljakott? Kus on mu Millsid, Leemonid, Novitskid?..“

Jüri lausa hävitas mind ja velskerit oma surmava pilguga, upitas siis oma koguka allkäre üle nariääre, ja silmapilgu pärast, ei tea, kuidas ta sellega nii äkki toime sai, oli ta vandudes vangunipõrandal maas, oma täies mehehiilguses. Sajatades katsus ta ennast püsti ajada, aga jalad reetsid — ei võtnud vedu.

„Mis sa hirmud, anna parem käsi, upita jalule...“ ütles ta nüüd juba palju sõbralikumalt velskerile, kes istus paigal ja laskis teda oma tahtmise järele mässata.

„Said nüüd aru, miks sind siia veeti,“ noomis velsker Jürit upitades. „Kõik su granaadid on alles ja saapad, näe, seisavad seal nurgas, ootavad sind. Nii kaua kui sa oled rongil minu käpa all, ei saa keegi neid „soomuseks“ teha, aga kes teab, võib-olla tiritakse need sul jalast juba esimeses lahingus...“

„See „kommu“ on veel sündimata, kes julgeks oma konte minu jalanõude külge ajada,“ praalis Jüri. „Aga nüüd, mürgisegaja, otsi välja „üits kõrralik“ karakas“, nagu ütleb rongivana. Sul seda kraami peaks ju leiduma. Aga kõigepealt, kus on meie mehed?“

„Seal!..“ osutas velsker kuulutama jäädes lahingupodina suunas, mis tuulehoogudega kandus nõrgalt vagunisse, nagu oleks mägede taga keenud hiiglapudrupada. „Oi, kõvad löömingud on käimas. Kõik mehed on väljas. Isegi kaaševaarid ja telefonistid võtsid püüsid ja läksid... Rongil on ainult haiged ja haavatud...“

Jüri kallutas suule õlleklaasi, mille sisu lõhnas liikva ja palderjani järele.

„Sooh, või ainult tõbised ja sandid on

„... uudistas oma lõõtsadena kortsus aluspükse...“

rongil,“ osatas Jüri, ja sealsamas ägestus: „Ah mina, Soomusrongi-Jüri, olen tõbine ega kõlba lahingusse. Ei, see on juba auhaavamine. Tule, Junep, läheme!“

See oli vana tuttav märatsev „Soomusrongi-Jüri“, kes nüüd ajas rõivad suure kiiruga selga. Keegi poleks võinud ütelda, et sama mees veel mõne tunni eest vaikus elu ja surma vahel.

Libistasin ka endale suure rutuga püksid jalga, sest see oli juba liig. Iga sanitarinokk leiab õiguse sind lausa suu sisse söimata!

Varsti seisin põrandal Jüri kõrval, kes kõiki maailma arste ja sanitare maa-põhja soovides sidus endale ümber oma lugematuid relvi. Jalul seismine oli küll

natuke harjumatu, pea käis ringi ja jalad nõtkusid, aga sellest sai hea tahtmisega jagu. Peaasi, et velsker midagi ei märkaks.

See võttis asja ikka veel naljana. Häsisitas meid ainult takka:

„Noo muidugi, teised lõpetavad selle ajaga sõja, kui teie siin maalutate, ja kes lahingus ilma teieta läbi saab. Näe, reed haavatute ja surnutega muudkui voorivad rongile. „Soomust“, räägitakse, pidi seal olema laialt — vastas puha Lenini isiklik ihukaitsvägi ehtsates karakullpapahades ja lakksäärilkuis ning laiad punased siidvööd ümber kere...“

Velsker (Volfram oli ta nimi) jahvatas edasi ka siis veel, kui ronisime välja vagunist, Jüri ees ja mina järel.

Vabadussõja traagilisim juhtum

Kui juhuslik šrapnell langes valvetõkke putkasse.

Kirjutanud soomusrong nr. 3 I dessantroodu ülem res.-lpn. Rob. KIRSCHBAUM

5. märtsil 1919. a. olin oma dessantrooduga valvetõkkes. Stakelni all raudtee vahiputkas 155. Punased asusid 1,5 km eemal Stakelni jaamas, kust nende patarei peaaegu iga päev mõnekümne pauguga tulistas meie valvetõket ja selle ümbrust. Meie soomusrong asus putkast 4–5 km Valga poole. Olin tähendatud valvetõkkes olnud mitmel korral. Umberringi ainult metsad, elamuid ei olnud, seepärast asus meeskond, peale ettenähtud valvepostide, alati tähendatud putkas. Sel päeval algasid punased kella 12 paiku oma traditsioonilist „tervitamist“. Granaadid langesid suuremalt jaolt meist üle, metsa, mõni üksik valvetõkke ette. Oli võrdlemisi külm ilm. Meeskond asus putkas, osa pikutas põrandal õlgedel, osa mängis kaarte. Omavahel tõgati punaste laskeosavust. Pärast mõnd pauku läksin välja, tegin veltveebile korralduse, et ta läheks ja revideeriks valveposte, seda seepärast, et just eelmisel päeval täiendati meie dessant-pataljoni, kui ma ei eksi, „Saaremaa meestega“, kes said nüüd esimese tuleproovi.

Hetkel, kui jälle putkasse astusin, kõlas hirmus raksatus. Tuld ja suitsu löi väike ruum täis, ahi langes kokku, uks nagu pühiti kohalt. Punaste mürk oli putkat tabanud...

Esimesel hetkel hüppasin välja. Mingisuguse ime läbi olin jäänud terveks, ainult kõrvades huugas midagi. Siis tormasin putkasse tagasi. Seal avanes õudne, verine pilt. Meeskond oli langenud, 7–8 surnud, ülejäänud raskesti haavatud, peale 2–3 mehe, kes pääsid eluga seetõttu, et sel momendil põrandal magasid. Põrandal, vere sees, surnud ja haavatud segamini, verised relvad, räbalad, kaardid, üksikud purustatud kehaosad segi. Haavatute oiged, vere lõhn — see mõjus rusuvalt! Seinajale toetub 3. polgust meie juure sidemeks saadetud mees, kel on nagu terava noaga ära lõigatud parema käe peopesa, mis on ripnema jäänud ainult naha külge. Kramplikult hoiab mees terveksjäänud käega purustatud kätt, et mitte verest tühjaks joosta. Ühel on mõlemad jalad pealpoolt põlvi purustatud, jalaluud paistavad välja. Ta palub, et teda maha lastaks. Seda soovi ei saanud täita, sest ta kannatustel oli varsti miikuni lõpp...

Telefoniaparaat on purustatud, korrapidaja-telefonist istub nagu magades toolil, nagu terve, aga pea ajudest tühjaks joosnud.

Res.-lpn.

Rob. Kirschbaum.

(V. R. II/3).

Kohe selgus, et juhuslik punaste poolt väljalastud šrapnell õhus mitte lõhkedes oli tunginud läbi seina ja siis ruumis lõhkenud. Kõik seinad olid šrapnelliauke täis. Et meil soomusrongiga side oli katkenud, saatsin käskjala teatega rongiülemale. Uus vahetus oli õige pea kohal. Vahepeal andsime haavatuile abi, kandsime surnud putkast välja, ligematest taludest muretsesime hobused. Kaotusi kontrollides selgus, et üks mees puudub, nimelt kooliõpilane Kallismaa, üks vahvamatest minu roodus. Ei tahtnud uskuda, et mees omavoliliselt oleks valvetõkkest lahkunud. Hiljem, kui ellujäänud meestega ning surmasaanute ja haavatute voooriga jõudsin soomusrongile lähemale, ühes raudtee vahiputkas, kus asus meie telefoni vahejaam, peatudes leian seal Kallismaa rahulikult pingil istuvat, nagu käterätiga kaetud. Küsimuse peale „Kuidas Teie siia saite?“ tõmbas ta räti näo eest ära. Mehel puudus alumine lõug, pealmised ja alumised hambad, keel ripnes nagu kaela küljes...

Raskele haavale ja verekaotusele vaatamata oli see vahva 19-a. koolipoiss üksinda suutnud ligi 2 km läbi paksu lume ära tulla... Mahutasin ta ühele reele. Rääkida ta muidugi ei saanud, kuid oma raskele haavale vaatamata mees sellest sugugi ei kurtnud. Nii palju võis tema soovidest aru saada, et punastele kätte maksetaks. Kinnitan siinkohal, et selle vahva, eluröömsa noormehe viimne soov sai igatahes täidetud.

(Pärast kuulsin, et täh. kooliõp. Kallismaale olevat Soomes kunstlik lõug ja hambad külge pandud, olevat vist paar aastat elanud ja mingisugusesse kopsuhaigusesse surnud.)

„... Lai naeratus ilustas mehenässi karvast nägu...“

Kõigepealt seadsime sammud oma vaguni juure, et kontrollida, kas kõik meie maine vara on puutumata. Vagunis viibisid vaid mõned haiged ja kergemalt haavatud, kes suure käraga mängisid kahtkümmendühte sõjasaagiks saadud „kerenkade“ ja „duumarublade“ peale. Seda sodi oli igal mehel nii palju, et sellega oleks võinud vabalt vaguni soojaks kütta.

Täiendasime vagunis oma laskemoona tagavara. Jüri võttis seljakotti tagavaraks veel mõne käsigranaadi ja siis hakkasime liikuma lahingumulina suunas, mis lakkamatult kostis kaugemalt mägede poolt.

Astusime pikki rongi, et jõuda ülesõidukohani, sest siis kadus vajadus hüpata üle laia raudteekraavi.

Pooltel teel peatas meid kummaline tüüp. Habetunud mehenäss, seljas lamabanahkne kasukas, peas läki-läki ja jalgas lirtsuvad pastlad. See oli kõik veel loomulik, kuid mees oli relvastatud. Või oli tal halja teraga kirves ja õlal kaheraudne jahipüss. Vasaku varruka ümber kandis ta valget sidet — vist linast käterätikut — selle porised otsad lipendasid tuules.

VABATAHTLIKKUDE MOBILISEERIJANA ENAMLASTE KÄES VANGIS

Dr. med. A. Arrak'u mälestusi

Tartu arst dr. med. A. Arrak, kes omariikluse loomispäevil tegeles rahvaväe organiseerijana ja sattus enamlaste kätte vangi, kuid sealt õnelikult eluga pääsis, jutustab meile oma mälestusist:

1918. aasta kevad-talvel Saksa okupatsioonivägede saabudes olin Tartu ülikooli arstiteaduskonna neljanda kursuse üliõpilane ning töötasin linna haiglas subassistendina.

Nii nagu rõhuv enamuse eesti soost üliõpilasi jäi Saksa ülikoolist eemale, nii tegin seda minagi. Haiglas aga töötasin edasi kuni maikuuni, mil sakslased haigla üle võtsid ja senise vene rahvusest juhataja asemele oma mehe seadsid. Siis jäin ka sealt eemale.

Veetsin oma päevi Tartus. Aga et suurt midagi teha polnud ja üha kasvavale saksastumistendentsile vähemalt midagi protestiks vastu seada, hakkasin võtma inglise keele tunde. Seda tegid ka mitmed teised eesti üliõpilased.

Sügisel, kui sakslased olid sunnitud Eestist lahkuma ja Eesti ajutine valitsus jälle pääsis teotsema, hakkasin omakaitse korraldamisel kaasa töötama. Nagu teada, peeti novembri keskpaigu „Vanemuises“ suurem eesti üliõpilaste koosolek, kus otsustati vabatahtlikult kaitsevärke astuda ja minna maale mobilisatsiooniks ning iseseisvuse mõtte selgitamiseks propagandat tegema.

Olin tolle koosoleku juhatajaks, kuid praegu pole mõtet koosoleku käigu juures lähemalt peatuda, kuna seda on juba mitmel puhul pikemalt käsitatud.

Järgmisel hommikul registreerisin end vabatahtlikuna kaitsevärke ning veel samal päeval sõitsin maale agitatsioonireisile.

Läksin kõige pealt oma koduvalda Kavildasse, kuhu saabusin õhtuks. Järgmisel hommikul andsin vallamajja käsu kõik valla mehed õhtuks kokku kutsuda. Kavildas oma vanemate juures elas Karl Lamp, kes oli ohvitserina maailmasõjast osa võtnud ja Eesti ajutise valitsuse tegevuse uuesti algamisel kohe asunud koha peal

Osa haavakliiniku vabadussõjaaegsest personalist.

Istuvad (pahemalt): vanem õde M. Metsamärt, dr. Sorgenfrei (praegu pr. Prisko), prl. Patska (kantsleiametnik), dr. J. Prisko (kliiniku juhataja). Seisavad: dr. Prikul ja dr. A. Arrak.

ratsakaitseliitu looma. Seks ajaks oli tal olemas juba paarkümmend ratsanikku. Need pandi käskjaladena liikuma ja õhtuks oli Kavilda vallamaja võrdlemisi avar saal mehi puupüsti täis. Neid võis seal olla üle 200.

Enamuse moodustas siin kehvem kiht, väiksemate talude omanikud, nende pojad, sulased, töölised jne. Paljud jõukamad mehed olid jäänud ilmumata.

Huvi oli suur, mida too „linnasaks“ kõneleb. Kuid varsti saabus ka pettumus, kui kuuldi, et ta muud suurt midagi ei ütle kui kutsub vaid sõtta. Ja koguni veel vabatahtlikult!

Maalisin pildi hädaohust, mis meie maad ja rahvast Venemaa

„Tere!“ pööris taat Jüri poole. „Kas sina oled tolle soomusrongi ülemb vai juhataja?“

„Olen küll ülemjuhataja... Mis siis?“ päris Jüri kõrgilt.

Lai naeratus ilustas taadi karvast nägu: „Noh, siis ma sattusin õkva tollele õigele mihele. Sooga ma just tahtsingi kokku saada. Räägitakse, et sa olled üüts väegade kange miis. Oot', las ma siis kaen sind kõrra. Vot, sii om õige — nii peab üüts kõrralik sõjamiis välja nägema. Aga kos meil: endil püksid jalan, aga ise parajad seelikut kandma. Ei neist ole verevate vastu sõdijat ega kedägi. Kui ma säält tulli, jäid kõik lõotsakille lumme. Ei tea, kas on viil kellelgi hinge sehen vai om juba kõik koolnud. Verevad, maidad, pressivad õkva manu ja manu, kuid tollest Tsoopa Piitrest pole õiget väējuhti ega kedagi — muudkui sunnib: „Mihed, verrevad tullevad! Sumage nüüd püssidest niikaua ku-

ni suudate ja julgust om ja siis pange nobesti ajama!“ Mina mõtlin kõige aja, et ega see küll õige sõdimise viis ei ole, ja siis ma mõtlin, et oot, las' ma õite lähen kaema soomusrongile. Seal om vänge miis ülembast ja ehk see annab meile abiks mõne kange soomusrongi mihe, kes seda sõjaasjandust parembini tunneb kui va' Tsoopa Piitre... Ets sa kae, juba kesalinnud väljan...“ lõpetas jutukas taat.

„Missugusest väeosast sa oled ja kui palju teid on?“ päris nüüd Jüri ametlikuks tehtud häälega.

„Kaitskümmend katessa miist om, kõik puha kaitselistid Vastsest Raas-nast. Verrevad peksid meid sealt välja ja nüüd om meil kõige aja kukil. Mitte ei anna kohe rahu...“

„Kas teil laskemoona on ja kas igal mehel on püss?“ päris Jüri edasi, minu imestuseks täitsa asjalikult.

„Laskemoonaga om niisugune asi, et

seda prahti meil enam kuigipalju ei ole, ja püssi pole ka igal mihel — kaotasid taganemise juures ära. Näe, mul on kateraadne. Olen tollega väegade harjunud. Sahtvorrumiga püssist ma...“

„Ja punaseid, neid on palju, nagu sa rääkisid?“ katkestas Jüri taadi kõnevoolu.

„Ah verrevaid või, neid om kõik mõtsad täis, iga puu taga kümme miist.“

„Noh, mis siis viga. Võtame punastelt püssid, ja kuulipildujat teil ka ei ole? Ka selle muretseme punastelt. See siin on mu adjutant...“ lükkas Jüri mind taadi poole. „Me tuleme sinuga kaasa ja vaatame järele, kas neist punastest saab jagu või ei saa?“

Vana kaitseliitlase nägu lausa hiilgas laiast rõõmust. „Vai soomusrongi ülemb-juhataja tuleb ise oma ahjudandiga meid päästma. Nüüd vaatame jah, kas saab neist verrevaist jagu vai ei saa.“

(Järgneb.)

poolt ähvardamas. Sama tegi ka ohvitser K. Lamp, kes mulle siin igal pool truult abiks oli. Lõpetasime oma kõned sellega, et iga tulevikuks mõtleja mees astugu nüüd kodukaitsjate ridadesse.

Meie kõnedele vastati vaikimisega. Näis, et asi ei taha kuidagi vedu võtta. Siis korraga ootamatult astus välja koosolijate hulgas üks kohalik noormees — Jürgensoni nimeline, kes oli alles eelmisel päeval tulnud Saksamaalt sõjavangist. Teda kui tulihingelist isamaalast oli väga ärritanud koosolijate suur leigus. Välvuvail silmil kähvatas ta:

„Eile tulin koju, homme lähen jälle. Ei saa teisiti!“

Suure hooga pidas ta maha lühikese kõne. Tema eeskujuga kõne mõjus, pealegi Jürgenson oli varanduslikult võrdlemisi kehvast perekonnast. Mitmed koosolijad tähendavad, „et kui asi nii on, nagu kõneldud, siis peab enamlastega hakkama sõdima.“

Selle vastu ei räägi keegi. Panen küsimuse hääletusele, kes on vabatahtlikult kaitsevärke astumise poolt. Tõuseb päris kätemets. Mina kohe selle peale:

„Kõik on nõus, nüüd paneme aga nimed kirja!“ Otsin ruttu paberi ja hakkasin meeste nimesid üles kirjutama.

Korraga tõuseb ukse juures suur trügimine. Mõnigi „vapper“ poolt-hääletaja katsub rutem kui muidu kaduda. Paljudele tegi too nalja, mõned said aga kohe kurjaks, ja enne kui ma uksest välja kippujaile sain midagi ütelda, oli paar agarat noormeest omal algatusel tunginud ukse juure ja selle sulgenud. Välja ei pääsenud ükski muidu kui nimi oli mobiliseeritute kirjas.

Nüüd paljud hakkasid vabandama, et nemad ei saa sõtta minna, üks perekondlikkudel põhjustel, teisel ei ole riidevarustust, kolmandal tervis halb jne. Mõnele lubasin „ajapikendust“, mõnele mitte. Kuid tulemus oli see, et sel õhtul sai Kavildast umbes 100 vabatahtlikku kirja pandud.

Järgmisel päeval tahtsin mobilisatsiooni jätkata Ulila ja Konguta vallamajas. Olin sinna ka aegsasti teate saatnud meeste kokkukutsumiseks, kuid seda ei olnud tehtud. Kohale saabudes leidsin Kongutast eest ainult vallamaja personaali, Ulila vallamajaja ei pääsnud ma üldse sissegi — ukseid olid lukus ja kedagi polnud kodu. Ulilasse ja Kongutasse kutsusin kaasa ka tulihingelise Jürgensoni, keda kui maameest oleks vahest paremini usutud kui mind — „linnasaksa“. (See isamaaline poiss langes vaprast sõdurina enamlaste vastases võitluses Vabadussõja esimestel kuudel.)

Kavildast mobiliseeritutele korraldas kohalik seltskond seltsimajas lahkumispeo. See oli üsna ülevas meeleolus koosviibimine. Söödi, joodi, peeti kõnesid ja lauldi isamaalisi laule. Kehvemate, kellel polnud küllalt riidevarustust, oli seda vallast kogutud üsna rikkalikult. Ja nii võisid mehed kahe päeva pärast juba tulla Tartu väeosas. Neist sai tolleaegse 2. polgu esialgne neljas rood.

KOKKUPÖRGE MÄSSULISTE SÖDURITEGA.

Ühes Kavilda meestega tulim minagi Tartu. Kuid sügisesed niisked ilmad, pikad ringsõidud ning külmetus olid mulle sedavõrd mõjunud, et tol korral taudina möllav „Hispaania haigus“ minust sai võitu ning sundis mind voodisse jääma enam kui nädalaks.

Terveks saanud, läksin kohe polku, kuid mind ei võetud siia enam vastu. Vahepeal oli sunduslik mobilisatsioon välja kuulutatud ja mul kästi tulla siis, kui minu aastakäik „sisse kutsutakse“. See pidi sündima nädala või pooleteise pärast. Asusin tegevusse „Ühistöösse“ ja ootasin päeva, mil minu aastakäik „sisse kutsutakse“. Kuid seda ei tulnudki nii pea, sest vahepeal olid eramlased juba Tartule sedavõrd lähenenud, et tuli hakata „Ühistöö“ ladusid evakueerima.

Minule ja praegusele kohtunikule K. Tassale tehti ülesandeks evakueerida Viljandisse „Ühistöö“ pesuladu, mis asus Polikliinikus ja osalt ka Kommertsgümnaasiumi ruumes Fortuuna tänaval. Selleks anti kasutada paar-kolm kahehobuse plaanvankrit ja iga vankriga kutsarina kaasa üks sõdur.

Sõitsime ühe vankriga kõige pealt Fortuuna tänavale. Tassisime pesu vankrisse. Sai suur koorem. Enne Viljandi reisi algamist tahtis Tassa veel korraks kondut läbi minna, et võtta kaasa ka oma kraami. Ta elas tol korral kolmandas linnajaos kasarmute pool kandis. Sõitsime pesukoormaga ta korteri ette.

Mina jäin koormale ootama. Vaevast oli Tassa tuppa läinud, kui tuli kasarmu poolt parkümmend sõdurit, kes pesukoormat nähes jäid seisma ja hakkasid enestele pesu kauplema. Minu ja nende vahel arenes järgmine kõnelus:

„Andke meile ka sealt osa!“

„Ei saa, see on „Ühistöö“ omandus. Seal kaudu läheb sõduritele.“

„Meie nõuame endile, see on rahva varandus!“

„Just seepärast, et see rahva varandus on, ei saa ma seda üksikutele juhuslikkudele välja jagada.“

Eemalt kostsid punaste suurtükkide paugud.

„Kuulete, seal tuleb õige rahvalitsus, küll see korra jalule seab. Aga nii kaua kui ta veel siin ei ole, ei luba meie rahva varandust ära viia. Kui teie meile ei anna, me võtame ise.“

Seisukord muutus kriitiliseks. Oli selge, et on tegemist enamlikult häälestunud sõduritega, kes piirasid koormat. Instinktiivselt surusin käe tasku, ilma et mul sealt midagi oleks olnud võtta — polnud ühtki relva. Kuid sel liigutusel oli ometi nii palju mõju, et keegi siiski oma käega ei tulnud midagi võtma, vaid nad jätkasid kauplemist.

Mõtlen, mis teha. Aeg venib, aga Tassat ei tule veelgi. Võimatu on teda minna kutsuma — siis on pesukoorem kadunud. Käsen sõduril hobustele pütsa anda ja minema sõita, kuid mees ei julge seda teha, kardab, et mässulised avavad tule revolvrimest (püsse neil ei olnud).

Samal hetkel möödub seal üks kaitseliitlane püss käes. Sõdurid võtavad selle kinni ja seavad koorma juure vahiks, et „rahva varandust Tartust ära ei viidaks“. Mees vastutavat oma peaga, kui ta koorma laskvat Tartust lahkuda. Selleks märgitakse üles mehe nimi ja elukoht ning sõdurid lähevad nüüd oma teed.

Viimaks tuleb Tassa oma pakkidega ja meie jätkame sõitu polikliiniku juure, et seal teiste koormatega ühineda. „Rahva varandust“ valvama pandud kaitseliitlane on meil kui takjas kaasas.

Raekoja ees kohtame kooliõpilaste pataljoni relvastatud sõdureid ja palume neid appi. Mõned agarad poisid võtavad koorma oma kaitse alla, „rahva varanduse valvur“ lüüakse Vernerit kohviku kohal koormalt ninali tänavale ja sõit läheb polikliiniku juure.

Siia saanud, tuleb staabist teade — koormad maha panna, sest täna Tartust taganemist ei ole. Et olukord on kahtlane ja kraam võib kergesti sattuda mässumeeste kätte, saadame koormad koolipoiste valve all polgu staapi ning ise läheme koju.

ENAMLASTE KÄES VANGIS.

Järgmisel hommikul „Ühistöösse“ minnes kuulen, et öösel on Eesti väeosad ja juhtkond linnast lahkunud ning kohalikud punased juba võimul. Polgu staabist aga olevat kraamikoomad saadetud polikliinikusse tagasi ja seal maha laotud. Kuid varustust ei tohtinud ometi jätta vaenlasele. Peagi oli nõu leitud.

Dr. Lattik, kes tol korral Tartust töötas, tõi turult töömehe. Ühes õe Kimmeligal ladusid nad koormad vankri ja vedasid naistekliinikusse, kus kraam kliiniku pesuladudesse ära peideti. Pesu sees olid ka mitmed telefoniaparaadid, need viisime „Vanemuisesse“ ja pr. Simmi abil peitsime „Vanemuisesse“ näitelavale kulliside taha.

Linnas võimutsesid Tartu punased, kes ootasid „seltsimehi“. Viimased saabusid siia alles järgmisel päeval.

Nii olin Tartu maha jäänud. Oli arvata, et mu käsi ei käi kuigi hästi, kui satun punastele näppu. Varjasin end Toomel haavakliinikus, olles seal sageli ka ööd. Kliinikus hakkasin jälle tegema arstialaga, et nii minu sealeole ei torkaks eriti silma. Tänaval liikusin ainult siis, kui see oli otse möödapääsmatu. Habemel lasksin kasvada ja seljas kandsin kõige vanemaid riideid.

Sedamoodi möödus paar nädalat. Ühel päeval nagu millegi kiuste ajasin habeme maha, panin parema palitu selga ning tulim tänavale, kus kohtasin kadunud pangategelast Korneliust Tüüri. Saime temaga koos mõne sammu edasi astuda ning jõuda Aia tänava nurgale, kui hüppas meile juure postilisev punakaartlane ja mind kohe kinni võttis. Tüüri laskis ta minna.

Pikema jututa viis ta mind praegusse maavalitsuse majja, kus oli punakaardi komandantuur. Seal saadeti mind sama mehega kohe edasi politseihoonesse.

Alul paigutati mind kantseleisse. Küsin, miks mind siia toodi. Keegi midagi ei seleta. Tahan välja minna, kuid vahid on uksele — ei lubata. Tekib kavatsus üüda põgeneda klosetti minnes hoo vi kaudu, kuid vahisõdur saadetakse kaasa.

Umbes paar tundi olin istunud ja oodanud, siis võeti mul pass ja muud asjad, mis kaasas olid, ning viidi teisele korrale ühte koridorisoppi, kus oli ees juba 15 vahialust, nende hulgas ka paar naisterahvast.

Siin oli mõnigi tuttav ees. Neid oli samuti kinni nabitud ja siia toodud. Nägin politseihoones ka paari neist meestest, keda Kavildas olin mobiliseerinud. Need olid punaste poole üle läinud ja mind nähes hakkasid üsna ülbelt ähvardama. Olukord kippus võtma väga halba pööret.

Viimaks öösel kella 4 ajal viidi mind ometi ülekuulamisele, mida toetasid kontrerevolutsiooni vastu võitlemise komitee esimees „seltsimees“ Kull.

Esimene küsimus oli: „Miks teid siia toodi?“

Vastasin, et seda tahaksin mina temalt küsida.

„Mis ametimees olete?“

„Arst!“

„Aga kuidas teil passi peal pole seda nimetatud?“

„Pass on varemast ajast“

„Müllal ülikooli lõpetasite?“

„Möödunud kevadel,“ luiskasin.

„Kus töötate?“

„Haavakliinikus!“

„Kas seal punaväelasi ka on?“

„On küll,“ sõnasin, kuigi seal peale ühe kedagi ei teadnud olevat, keda oleks võinud arvata punaväelaseks. „Ja täna pidi veel 15 haavatut juure toodama,“ luiskasin edasi. „Selleks tulingi linna, et nende vastuvõtuks rohtusid viia. Aga üks nad nüüd oota ja kannata, mõni võib-olla on juba ehk äraagi surnud.“

See jutt tegi ülekuulaja tähelepanelikuks.

„Kust parteist olete?“ küsis ta nagu muu seas.

„Ei kuskilt, olen arst ja olen erapooletu.“

Veel paar küsimust ja ülekuulaja ostustas mind vabastada ning kirjutas mulle vabastamisnaberi. Minu õnneks ei olnud ülekuulamise ajal seal neid kodukandi punaseid, kes enne mind ähvardasid ja kelle näpunäitel ma tänaval olingi vangistatud.

VABARIIGI „HAMBARAHA“

E. Lübik

Juba enne Vabariigi väljakuulutamist pandi alus salajasele riigikassale. Nii tuleb Vabariigi aluskapitaliks arvata 50.000-rublaline summa, mis saadi 1917. a. lõpul ja 1918. a. algul kogutud annetustest meie seltskonnategelaste kulude katteks, mis olid seoses Eesti iseseisvuse nõutamisega.

Okupatsiooni ajal, vaatamata hädaohule, jätkati energiliselt raha kogumist ülemaailses ulatuses, et ülal pidada meie välisesindajaid ja katta muid organiseerimise kulusid. Sel ajajärgul koguti annetustena kogusummas 347.727 idamarka.

Okupatsioonivägede lahkumisel leidis juba palju isikuid, kes ohvrimeelsusest tõid kokku mitmesuguseid kuld- ja hõbeasju. Sel teel on saadud annetusi kokku 415 isikult ja asutuselt. Iseenesest moodustas kokkutoodud kuld-, hõbe- ja vaskraha 4.762-rubl. summa, peale selle mitmesugused asjad. Kokkutoodud asjade hulgas oli au- ja mälestusmärke, sörmuseid, sõlgi, käevõrusid, taskukelli, paberossitoose ja palju muid esemeid. Vaatamata sellele, kui Ajutine Valitsus 11. nov. 1918. a. jätkas oma katkestatud tegevust, kassatagavarad olid niivõrd väikesed, et rahaminister võis seda kaasas kanda oma taskus. Okupatsioonivõimude poolt üle võetud renteid olid sõna tõsisel mõttes „lagedaks“ tehtud. Nii saadi Tallinna renteist kõigest 15.660 rubla, kuna ülejäänud osa — 1.035.075 rbl. — oli paigutatud ülemida laenukassasse. Samuti olid sakslased ära viinud ka Talurahva Põllupanga summad — 319.000 idamarka. Ülevõtmisel ülemida Laenukassa tõrkus neid summasid välja maksmast ja nõudis selleks okupatsiooniaegse maapealiku (von Zahn'i) allkirja. Viimane aga allkirja ei annud. Ka Talurahva Põllupanga juht ltn. Engel oli omavoliliselt ära sõitnud.

Pärast pikemaid läbirääkimisi ülemida laenukassaga, mida pidas maanõukogu liige Jüri Jaakson, saadi lõpuks nii kaugele, et Baltimaade Tsiiviilvalitsus Riias maksis 2. dets. 1918. a. tagasi 937.500 duumarubla, tingimusel, et mainitud summa on antud laenuks, nõudes sellest 5,75%. Hiljem see raha jäi tagasi maksmata. Kõigest sellest ei jatkunud kaugeltki riigi ülesehitamiseks. Tuli leida tõhusamaid abinõusid raha hankimiseks.

Välislaenu tegemiseks ei olnud väljavaateid. Ainukeseks võimaluseks jäi siselaenu tegemine. 23. nov. 1918. a. Maanõukogu annabki Ajutisele Valitsusele volituse 50 miljoni margalise siselaenu tegemiseks. Võlakohustused trükitakse Soomes, kuid mitmesugustel põhjustel siselaenu realiseerimine ei anna loodetavaid tulemusi. 30 milj. margalisest summast suudeti realiseerida ainult üle 8 milj. marga ehk 29,9%. Hiljem, rahamärkide puudumisel, lasti võlakohustused liikvele rahadena.

Raha kriis teravnas iga päevaga, 28. nov. 1918. a. puhkes Vabadussõda. Tuli tarvitusele võtta veelgi mõjuvamaid abinõusid raha hankimiseks, sest väljaminekud suurenesid iga tunniga. Peale mitmekordsete läbirääkimiste saime esimese rahalise välislaenu 10. dets. 1918. a. meie vennasrah-

valt Soomelt 10 milj. soome marga suuruses. Laenu eest vastutuse võtsid oma peale Tallinna neli erapanka. Hiljem saime veel laenuna Soomelt 10 milj. marka, mida saime kätte osade kaupa, alates ajavahemikul 3. jaan. kuni 4. aprillini 1919. a. Mõlemate laenude vastu pidime Soome müüma kartuleid, linu, linaseemneid ja vana rauda. Eriti suur oli nõudmine kartulite järele. Olime kohustatud müüma nendele esimese lepingu järele 1 miljon puuda ja hiljem vähendati 940.000 puudani. Soomest saadud rahadega saime katta kõige hädalisemad kulud ja Soome vabatahtlike toomise Eestisse. Muuseas makseti ka sellest sõjaveele esimesed palgad jõululaupäeval, 23. dets. 1918. a.

Soome laenu tähtsus, rahaliselt arvestades, ei olnud küll riigi suhtes kuigi suur, kuid sellega saime esialgu rahuldada kõige hädalisemaid vajadusi.

Siis saabus nimetamisväärtne „hambaraha“ meie vaenlastelt sõjasaagi näol. Meie vahilaev „Laine“, kelle kapteni oli hra Loomus, pidades vahti põhja pool Aegna saart, vangistas 4., 6. ja 11. dets. 1918. a. neli punaste kaubalaeva, mis olid laetud väärtusliku linaga, kanepiga ja metsaga.

Kokku oli neljal laeval laadungiks 779 tonni linu ja kanepit ja 868 stand. propse. Vangistatud laevade — „Kajaku“, „Baltonia“, „Liibu“ ja „Kodumaa“ — meeskonnad asendati Tallinnas kapten Treilmani (Toomara) juhatusel meie meeskondadega ning 17. ja 18. dets. 1918. a. saadeti teele Inglismaale. Kogu sõjasaak realiseeriti ja saadi 150.790 inglise naela, praeguse kursi järgi ligikaudu 2,8 miljonit krooni.

Tookordset rasket seisukorda arvesse võttes oli see tore „hambaraha“. Kohe osteti selle raha eest 550 tonni rukist, mis jõudis Tallinna 9. veebr. 1919. a., ajal, millal toitluskriis oli tõusmas haripunkti.

Huvitav on märkida, et suurte sündmuste tõttu, vaatamata energilisele tegevusele, oli kogu aeg puudus rahamärkidest, seda eriti vähematest kopüüridest. Sellest tingitult asusid mõned omavalitsused ja eraasutused oma maksumahendite väljaandmisele.

Nii annab Saaremaa Maakonnanoukogu 16. dets. 1918. a. välja oma raha — 25-margalised võlakohustused, mis olid üldiselt tuntud „Saaremaa“ ehk „Nepsi“ rahade nime all. 31. märtsil 1919. a. annab Narva Kalevivabrik välja 13.000 rahamärki. Rahad osteti tagasi veel samal aastal.

Kalevivabriku eeskujul laskis aprillikuus 1919. a. oma rahad liikvele ka Narva Linavabrik. Nimetatud hädarahasid võib täie õigusega nimetada ka „sõjarahaks“.

Kokku võttes näeme, et meie riigi ülesehitamiseks raha saamine ei olnud sugugi kerge. Kuid patriootiliste kodanike ja asutuste ohvrimeelsusega suudeti piskugagi alus panna normaalsele olukorrale ja sõjajumal oma õnnega saatis esimese sõjasaagina küllalt tõhusa summa kõige kriitilisel silmapilgul.

Vabastamispaper käes läksin minema. Käsi oli just ukse lingi küljes, kui „seltsimees“ Kull mind tagasi hüüdis.

„Teie olevat maaliitlane?“ pahvas ta järsku.

„Täna, ei!“ vastasin kateooriliselt ja läksin uksest välja. Nüüd mind keegi enam ei takistanud. Olin seekord pääsenud nagu üle noatera. Kuid kes teab, mis toob tulevik, kui pealekaebajad on aktiivsemad. Püüdsin end rohkem varjata ja võimalikult vähe tänaval liikuda. Ja tänaval ma enam ei sattunudki punaste kätte.

Õhtul enne punaste Tartust taganemist toodi haavakliiniku 6 haavatud punaväelast. Need olid pihta saanud Voldi all.

Järgmistel päevadel toodi juba meie oma haavatuid, keda meie ei tahtnud kuidagi punaste haavatutega ühte panna, aga ruumid ei lubanud palju ka teisiti talitada.

Peab tähendama, et meie haavatud punaste haavatute vastu ei olnud vaenulikud, läbisaamine nende vahel oli üsna rahuldav. Hoopis teiseks muutus lugu, kui toodi soome haavatuid. Need hakkasid venelasi pudelite ja muude kättejuhtuvate asjadega pildu-

ma. Ei saanud muidu rahu majja, kui saatsime haavatud punaväelased garnisoni haiglasse.

Veel meenub juhtum landesväärise päevilt, kus tuli mul kokkupõrge ühe õega, kes rahvuselt oli sakslane (Burdenko, sündinud von Sievers). Hommikul tööle tulles teretan teda, tema vaatab mulle mornilt otsa ja sõnab:

„Grüssen Sie nicht, wir sind jetzt Feinde!“ (Ärge tervitage, meie oleme nüüd vaenlased.)

Minule tegi see ütlus nalja, kuid temal oli tõsi taga. Peagi pidi ta häigla teenistusest lahkuma, sest varsti tulid esimesed haavatud landesvääri vastaselt rindelt ja need kohe panid ta vastu toime demonstratsiooni. Karjuti aina: „Sakslane välja!“ Kui ta palatist läbi läks, siis saatis teda alati vilekontsert ja karjumine. Ei jäänud tal muud üle kui kliinikust lahkuda.

Lõpuks pean veel seda tähendama, et paljud Vabadussõjas haavata saanud ei läbenud kuidagi oodata, mil haavad lõplikult paranevad, vaid nii kui vähegi suutsid, sõitsid uuesti rindele.

Haavakliinikus töötasin ma Vabadussõja lõpuni.

Varisevad vaprad...

Kol. P. Borkman †

14. sept. suri Tartus raske operatsiooni tagajärjel end. II diviisi suurtükiväe ülem kol. Paul Borkman. Ta oli määratud Pärnu-Viljandi kaitseringkonna ülemaks. Kuid enne uuele kohale asumist tuli surm ja viis selle kogemusrikka ja haritud sõjamehe. Teda jäid leinama abikaasa pojaga ja rohke sõprade pere, eriti suurtükiväest.

Kol. P. B. sünd. 15. apr. 1891. a. Vana-Kuustes, Tartumaal. Juba 1914. a. astus ta vabatahtlikuna sõjaväkke. Sai ohvitseriks 1915. a. Lõpetas Eesti alalisväe ohvitseride kursuse 1924. a. ja kõrgema sõjakooli 1927. a. Vabadussõjast võttis osa patareiuülemena; võitles muuseas Tartu kaitsjate ridades 1919. a. jaanuaris. Teente eest annetati I liigi 3. järgu Vabaduse Rist.

Evald Aas †

Mäletan, kui 1919. a. sina kodunt salaja vaenlase vastu tõttasid võitlema. Võitlesid vapralt soomusrong nr. 4 3. roodus; tulid võitjana tagasi. Loo- busid igasugusest austusest, peale 2 aumärgi. Ütlesid: armastus kodumaa vastu on minu tasu. 1928. a. siirdusid kodumaalt välja, et võõrsilt õnne otsida. Rändasid Itaalias, Hispaanias ja Aafrikas, isegi Indiasse jõudsid oma matkal. Mõne-aastase äraoleku järele tulid tagasi kodumaale. Ütlesid mulle: Ükski maa ei ole nii armas kui Eesti, ei kõla mulle võõrad keeled nii kenasti kui emakeel.

Puhka rahus, sa rahu- hutu rändur, kodumaa mullas.*) J. Kruus.

*) „Päevaleht“

Tallinna koolipoiste esimene lahing

7 koolipoissi 4. polgu „lābikāidavate komandos“

Kirjutanud Boris Landsberg-Lannes.

Kooliendadest olid mitmed juba liinile sõitnud ja teised sõitmas. Suurem jagu ikka soomusrongidele. Hakkasime meiegi nõu pidama ja jõudsimme otsusele, et ega pealtvaatajaks või jääda, kui teised sõdivad. Ja see oli vist 3. või 4. detsembril 1918. a., kui meid kokku tuli grupp poisse ja end üles andis frondile minekuks. Ei mäleta praegu enam seda kohta, kus üleskirjutamine sündis, kas oli see S. Brooksmäel Omakaitse staabis või oli see kuskil Laial tänaval. Meile anti kaaskiri, millega olime määratud 4. polgu „lābikāidavate komandosse“.

Ärasõit oli määratud õhtuks. Käisin mõne sugulase ja tuttava pool jumalaga jätmas. Mõnelt poolt püüti takistada ja meelt muuta. Vanemad minule suurt vastupanu ei avaldanud, olid ju nad seisukorra tõsidusest ja hädahust enam-vähem teadlikud ja kindlasti poleks neile ka meeldinud, kui nende poega argpüksiks oleks hakatud nimetama. Minu pealiitlaseks kodus oli mu ohvitserist vend, kes aitas ka kodulete selgeks teha, et ükski püssikandja isamaa kaitsel üleurne ei ole. Emaga oli jumalagajätt kõige raskem. Kuid silmi kuivatades jäi ta viimaks rahulikumaks.

Enne jumalagajättu käisime veel staabis varustust saamas. Mõned mehed said päris kenad uued pihtkasukad ja „papahad“. Mina aga ei leidnud endale uute seast parajat, mispärast pidin leppima vana kasukaga, millele lisaks veel kasuk-vesti, „papaha“ ja puldanist võõrihma võtsin. Kodus otsustasin kasuka, selle nige-

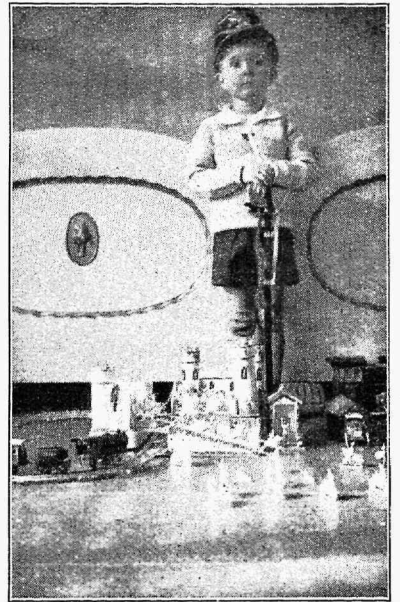
luse tõttu maha jätta, ajades selga oma halli gümnaasistipalitu, milles ka kogu sõja läbi tegin.

Rongi ärasõidu ajaks kogunesime jaama. Meid oli koos 7 end. Aleksandri gümnaasiumi poissi: Kahu, Raudsepp, Rosberg, Tiits, Saarson, Kallismaa ja mina. Sugulastest ei olnud seekord vist kedagi saatmas. Istusime vagunitesse ja varsti algaski sõit väerinna poole. Siiaamaani, ilmasõja kestes, olime tihti lugenud ja kuulnud sõttasõitjate meeleoludest ja ülespidamisest. Nüüd pidime ka ise seda osa etendama. Olime kõik noored, 17–19-a. poisid, suuremalt jaolt tõsisema iseloomuga, braveerijaid ja hoopelejaid ei olnud meie seas ainustki. Kuid teravmeelsust ja nalja oli meil olukorra kohaselt küllaldaselt. Meeleolu oli algul kõrgel. Tundsi- me oma sammu tõsidust ja tähtsust, millest tingitud oli ka meie enesetunne, mis meid eneste silmis kangelastena ja tõsiste isamaa poegadena kujutas. Sõja oludes ei käi reisirongid nii kiiresti kui rahuajal: peaaegu igas jaamas pikad peatused ja ka liinil endal sündis liikumine pikaldaselt. Nii väsisime pikapeale ka meie ja, selja- kottide söögipoolse sisu veidi kergendanud, heitsime, nii palju kui ruum lubas, pikutama. Nüüd andus igaüks oma mõtetele. Mis igamees meist neil tundidel mõtles või kuidas ta endale sõda ette kujutas, ma muidugi ei tea ja sellest me ka ei rääkinud. Võin ainult enesest, niipalju kui mälu küünib, jutustada: Mõtlesin mui- dugi surma peale. Surm ise ei paistnud koletisena ja seda ma ei

Narva maleva pääliku major [J. Lepp'a (V. R. II/2 ja II/3, Vabadussõjas soomusrong nr. 2 ülem) tütar Elvi (8 a.) ja poeg Jaan (4 a.) Elvi sünnipäeva pühitsemas.

Vabadussõja sangarite järeltulejaid

Adv. K. Jalakas'e (V. R. II/3 res.-lt. Vabadussõjas vabatahtl. õpilajena soomusrongil, hiljem ohvitserina 2. polgus) poeg Hillar.

V.-allohv. A. Steini (V. R. II/3, Vabadussõjas „Lennuki“ elektriyaoskonna vanem) pojad Gunnar (9-aast.), ja Renè (7-aast.).

N.-allohv. Eug. Tambergi (V. R. II/3 Vabadussõjas skautsüütemendi kuulipild.komp. rühmavanem, praegu tööline Rauaniit'is) pojad Omar (11-aast.) ja Ivar (9-aast.).

kartnud. Aitas vististi kaasa see, et olin kolmel eelmisel suvel merel viibinud, kus ka sedalaadi mõtteid peajus liigutatud sai ja kus surmast kui igasugusest elu loomulikust lõppresuldaadist oma mõiste löin. Seepärast surmamõtted mind palju ei piinanud. Olin kaunis kindel fatalist. Mis aga rohkem jubedust tekitas, oli mõte raskesti haavata saamisest või vangilangemisest. Esimene võimalus näis iseäranis kohutavana — eluaeg jalutu inimtomp või pime abitu kobaja või kätetu sant, kes iseennastki milleski avitada ei suuda, ja muud sarnast. Ja siis vangilangemine. Ei tahtnud küll niisugusele võimalusele oma mõtteilmas ligipääsu lubada, katsusin enesele selgeks teha, et elusalt vangi ei anna, et ära jooksin, kuid need mõtted tulid siiski vahete vahel tagasi.

Kui ärkasin, olime Tapale jõudnud. Tapa jaamas oli juba sõja „haisu“ tunda. Jaamas tukkus ja hulkus rohkesti ringi sõdureid. Kas olid nad samuti läbisõitjad- või peatus siin mõni väeosa, ma ei tea, aga sõjameeleolu hoovas siit juba tublisti vastu, kuigi selles midagi kangelaslikku ega ülevat polnud märgata, ennem vastupidi — teadmatust, tagasihoidlikkust, peaaegu argust.

Rakveres. Mõnetunnilise peatuse järgi sõitsime edasi Rakvere poole. Rakveresse saabudes oli juba hommik käes. Siin saime teada, et rong enam edasi ei sõida ja meil tuleb oodata, kuni siit tarviduse järele uus rong Jõhvi poole saadetakse. Kasutasime peatust, et Rakvere linnas veidi ringi vaadata. Olin eelmise aasta suvel Rakveres käinud, nii et vaadata ei olnud siin õieti midagi. Kas ootasime tunni või rohkem, aga viimaks saime teada, et Jõhvi sihis sõidab rong varsti välja. Nüüd ei olnud meil enam klassivagunit kasutada, vaid pidime leppima kaubavaguni „tepluskaga“. Ilm oli kaunis tuuline, kuigi külm kõva ei olnud, seepärast ei tahtnud meie vagun kuidagi sooja pidada, ja et mitte kangestuda, maadlesime ja poksisime, nii palju kui ruum võimaldas. Sõit ise oli veel aeglasem kui seni ja kaaslaseks olid mingid polgumehed, kes süngel istudes meist suuremat ei hoolinud. Peale nende oli rongis paar ohvitseri, kes aga eraldi vagunis sõitsid, ja nendeni ei küüinud jälle meie. Kuid pikapeale jäid üksteise järgi seljataha vahetama ja kella 2—3 p. l. (5. detš.) jõudsimme Jõhvi.

Jõhvi jaamas küsisime ohvitseridelt „lähikäivate komando“ asupaiga järele. Selgus, et komando ise omalt poolt oli paar ohvitseri saatnud uustulnukaid vastu võtma ja õigesse kohta juhutama. Nagu mäletan, oli üks ohvitseridest lipnik Luikmill, minu kaasõppuri vend. Peale lühikest peatust läksime trobikonnas Jõhvi kirikumõisa poole, kus komando korter pidi asuma. Kirikumõis asub kilomeetrit kolm jaamast lääne poole, kusjuures Jõhvi alevist läbi minna tuli.

Juba hakkas pimenema, kui päralt jõudsimme. Juhutati elamusse, kus asusid mehed ja ühtlasi kantselei. Mis ruumid need olid, kas moonakatemaja või mõne aidamehe või kupja korter, ei suuda mu mälu enam kindlaks teha. See oli pikergune ruum, mõlemile poole seinte ääre olid põhud maha laotatud ja neil pikutasid süngete nägudega mehed.

„Lendurid“. Meie tervituse peale ei tulnud alguses mingit vastust. Siis kuuldis ühest nurgast, kus istus kamp väljakutsuvate nägudega mehi, lause, millele me algul ei teadnud tähendust anda:

„Ahaa, uued lendurid tulevad! Kas bensiin otsas, et edasi lennata ei saa?“

Nagu pärast selgus, kajastus selles ütluses meeleolu, mis valdas enamust toasolijaid: nimelt oli nende meeste ülimalt sihiks ja püüdeks jalga lasta, deserteerida ehk — nende keeles — „lennata“. Arvatavasti lugesid nad meid ka omataolisteks, millega oli seletav ka säärane vastuvõtt.

Esimene kohtamine liinisõduritega ei jätnud meisse kuigi vastustavaid jälgi. Nagu ülevat tähendasin, oli enamuse mehi täiesti sõjavenuliselet häälestatud. Võitlustahet ega isamaa-armastust ei paistnud kuskilt silma. Ei või ütelda, et see argpükside kari oleks olnud, kes pelgasid sõida. Nende meeste seas leidsin mõnigi, kes teises meeleolus vägitükkidele valmis oleks olnud, kuid nüüd lasus neil nagu painaja, mis ei lubanud pead tõsta nende mehismatel omadustel. Lootusetus, asjata katsumine, usu puudus oma jõusse ja enamliste agitaatorite poolt õhutatud vaenulikkus „valget“ vastu — need olid peamised peegeldused nende meeste meeleoludest.

(Järgneb.)

Kevadtuulte suuri puhanguid kaasa elamas

Laura Grau,

end. T. Tütarlaste Kommertskooli 6. lennu õpilane.

Olime noored, peaaegu lapsed. Kuid nii lapselikult muretud ja nooruslikult rõõmsad meie kooliaastad ei olnudki. Olime ju sõjaaegne noorus. Muidugi, aastate jooksul harjusimegi sõjavankri kauge mürinaga... Kuid siis murdis karm tõsidus sisse ka meie kooli kitsasse ringi. Olime just üle kolunud uude koolimajja, ootamatult ja kiires korras, sest meie ilusat valmivat koolimaja Jaani tänava ja Vabaduspuistee nurgal ähvardas sõjaväele kasarmuks või haiglaks rekvireerimise hädaoht. Ja kuna selle päästmiseks ei aidanud läbirääkimised ametivõimudega, kasutas meie agar koolijuhataja sõjakavalust ja viis „oma lapsed“ üle öö uude, osaliselt alles pooleli ehituses olevasse majja. Seal vastses ümbruses elasime läbi ärevaid aegu. Enamlaste ja okupatsioonivõimu ajal olime koolitööd enam-vähem korralikult jatkanud. Siis aga tuli Vabadussõda kõigi oma ületamatuna näivate raskuste, usumatu kangelaslikkuse ja suure noorusliku vaimustusega. Olukorra tõsidusest tingituna, kuid ühtlasi ka sellest üldisest vaimustusest haaratuna, töötasime meiegi — tütarlastekooli kasvandikud — kodus, liinist kaugel, kodumaa ja vabaduse päästmiseks. Raamatud jäid kõrvale, pliiatsite ja sulgede asemele tulid käärid, niit, nõelad. Klassiruumid muutusid üle öö büroodeks, staapideks ja töötubadeks. Õues tammus äkki hobuseid, liikus sõdureid kiivreis ja läkiläikides, ruumides vedeles õlgi — liinile minevate sõdurite ööbimistunnustena. Neile sõdureile andsime võimalust mööda kaasa sooje kindaid, sokke ja pesu oma äsjarajatud „moonalaost“. Ja kuna õppursõdurid püüsid haarasid ja liinile vaenlasele ning surmale vastu läksid, istusime meie, koolilapsed, oma klassides töölaudade taga, rebisime kulunud linasid ja rätte ribadeks ja näppisime narmasteks — sidematerjaliks haavatuile — õmblesime pesu, kudusime.

Ühe avarama klassi uksele oli punane rist. Seal asus meie tekkiva organisatsiooni (Ühistöö) keskus ja hing — Punase Risti toimikond. Seda Punase Risti toimikonda ja seega kogu meie koolinoorte „sõjalist“ tegevust juhtis meie agar ja lugupeetud direktor H. Bauer. Seal sündisid tegevuskavad, sealt anti juhiseid ja korraldusi utele tööaladele. Kui tähtsad ja asjalikud olime, ületades seda läve mingi väikese tähe edasitoimetamiseks, mingi juhise saamiseks, esimeste tõsiste, masinal korralikult tipitud tööde äraandmiseks. Peale varustusala nimelt kujunes laialdaseks ning eriti meile, õppureile, vahenditaks tegevusväljaks „Ühistöö büroo“ ning „propaganda-haru“ meie avaras masinakirja-klassis, kus senini olime vaid harjutamas käinud. Nüüd paromad meist valiti bürootööde tegijaiks. Mäletan, millise aukartusega vaatasin oma pinginaabri väledaile sõrmile, kui ta kümneis eksemplares tagus päevakäske, mis vahest olid kohutavalt pikad, ringkirju, teadaandeid, üleskutseid. Kuid mitte ainult kirjutustega ei piirdunud toleaeagne suur rahvuslik pro-

paganda. Tähendatud toimikonna juhataja, meie toleaeagne masinakirja- ja joonestuseõpetaja, rakendas oma õpilasi ka sel alal tegelikule tööle. Maalisime — peamiselt muidugi need meist, kelle käsi oli reetnud kunstikalduvusi — suuri, värvirikkeid plakateid Eesti motiivide ja rahvusvärvidega, üleskutseid värvikirjas jne., mis rahvale ergutuseks ja selgituseks laiali saadeti. Võib-olla oli neis palju naiivsust, kuid kindlasti oli seal ka tabavaid lööklauseid.

Lõpuks, kui mitte tähtsaim, siis ometi väga oluline meie mitmekesisel tegevuses oli sanitaar-ala, mille tegelikke juhte esialgu oli meie kõigi lemmik — noor, ilus ja energiline ajalooõpetajanna prl. Elli Jõelet, kes varsti õena liinile siirdus ja sealt alles parandamatult haigena tagasi tuli... Kuid esimesi õpilaste sanitaarrühmi jaamades liinilt saabuvate haigete ja haavatute vastuvõtmiseks korraldas ja juhtis tema ning neile, kes olid esimese õpilasarühmaga jaamas öisel valvekorral, on jäänud see öö meelde unusta-

matu elamusena. Aegamööda, siirdudes esimesest võitlusromantikast ikka enam igapäeva, võtsid ka need valve- rühmad ikka asjalikuma ja kainelt otsustavkohase ilme. Olime tegelikkudele ödedele ja sanitaridele haavatute transportis vaid abijõududeks, juhtides kergemalt haavatuid rongilt einelauda, kus neid enne haiglasse edasisaatmist karastasime kuuma teega; registreerides haigeid ja haavatuid (kelledest paljud osutusid sõjavangideks); võttes vastu teateid haavatute-rongide saabumise kohta ning kohale tellides autosid ja haiglapersonaali nende vastuvõtuks ja transportiks. Lõpuks oli osa meist abilistena ka haiglates öistel valvekorrad. Kas meist seal palju kasu oli, on raske ütelda. Kuid meie valverühmad Tallinna jaamades püsisid ka siis veel, kui olime uuesti alustanud korrapäraselt koolitööd. Ronges saabus küll harva ning nad ei toonud enam nii hulgaliselt haavatuid kui esialgu, kuid me püsisime siiski oma valvepostidel katkestamata järjekindlusega, silmsil küll uni ja liikmeis väsimus, aga südameis sädemeke iseteadvust ja rahuldatud kohusetunnet.

Oli ju kevad, suur kevad, rahva noorus, täis tuleviku unistusi, tegevusiha. Ning sellele tegevusihaile leidis tööd meiega, noorte, jaoks!... Oleme nüüd hiljem sageli ja mitmeis eriringes meenutanud sõjaaegseid raskusi, meie, kasvava nooruse suhtes... Kuid kas ei ole me siiski õnnelikud, olles tohtinud kaasa elada kevadtuulte esimesi suuri puhanguid, hõõgunud tulede suurt lõkkelöömist!

Tagajärgjätuks jäänud katse punaväelasega

„1919. a. novembris saadeti meie rood Jamburgi liinile,“ jutustab 9. polgu 4. roodu rms A. Vilborn. „Vahetasime Ingeri väeüksuse, kes läks puhkusele. Peatusime Podoga mõisa lähedal. Meie ahelik asus metsas, kuna enamlased olid umbes 1 km eemal. Vaenuliste poolte vahel asus üksik eesti talu. Oma positsioonilt panime tähele, et punased üsna sageli küllastavad üksikut talu, kuna oli teada, et punastel on suur toiduainete puudus, siis pidasime tõenäoliselt, et punased nälja sunnil usaldand tungida üksikusse tallu.

Rooduülemal korraldusel läksime mitme mehega salaja tallu. Seal seletas tubli perenaine, et punased tööpoolest käivad iga päev talus. Võtavad päris vägivaldselt toiduaineid ja lahkuvad jälle. Kõnelesime perenaisega kokku, et kui järgmisel korral punased jälle peaksid tallu ilmuma, siis perenaine andku meie meestele valget rätikut lehvitates märku kohaletulekuks. Ega läinudki palju aega. Järgmisel hommiku vara nägime taluainast maja varjus rätikut lehvitas.

Retkele läksime mitme mehega. Osa jäi välja, kuna kaks meest tomas tallu. Natuke aega hiljem tulidki meie mehed kahe punaväelasega. Üks oli habestunud vanamees, kuna teisel tärkas lõua otsas alles esimesi habemekarvu, ühe sõnaga — piimahabe.

Viisime mehed oma meeste juure, kus algas ülekuulamine ja läbiotsimine. Meeste seljakotist leidsime soolakalu ja mitu „kämakat“ hobuseliha.

Jutukas habemik seletas, et nendel on toidu puudus suur. Leiba olevat harva, aga soolaga olevat häda hoopis suur. Soola aset täitvat soolakala. Mehed söövat magedat hobuseliha leiva asemel ja hammustavat soolast kala juure.

Söönud meil suure hulga suppi, mis meestel oli lõunasöögist üle jäänud, habemik lõi ristimärgi ette ja tänas jumalakartlikku inimese viisi. Pärast sööki ta kõneles, et punaväes valitsevat üldine sõjavastane meeleolu. Kommunistid sundivad aga sõjariistus tulpinud mehi pealetungile.

Küsimusele mõlema mehe meelsuse kohta habemik lõi jälle ristimärgi ette ja kinnitas, et tema ei võivat sallida kommuniste üldse, aga — näidates näpuga üle õla „piimahabemele“ — ta kaaslane olevat kommunist. Muidugi vihastas see kaaslast, kes hakkas habemikku söimama. Ta kinnitas, et habemik olevat ise kommunist ja enese naha päästmiseks ta pidavat end ülal usklikuna ja kommunismi-vastasena. Lastagu tema, „piimahabe“, tagasi punaste juure ja ta näitavat tegudega enamluse-vastasust sellega, et tuleb homseks meie poole üle ühes kuulipildujaga.

Kuigi seda juttu ei suutnud keegi uskuda, usaldas rooduülem siiski teha mehega katset. Tulemuseks oli, et järgmisel päeval polnud „piimahabemest“ ega kuulipildujast jällegi, küll aga kostitati meid kogu päev marutulega kuulipildujaist ja püssidest.

VABADUSSÕJA KANGELASTE SÜNNIPÄEVI OKTOOBRI 1936

Ohv.-asetäitja M. Kurre (V. R. II/3),
sünd. 1. okt. 1896 Ahja v. Tartumaal.
Saab 40-a.

Kv.-ametnik T. Märksa (Mänska)
(V. R. I/3), sünd. 1. okt. 1887. Päril
Kuussaarest.

Aleksander Palm (Pärsikivi) (V. R.
II/3), sünd. 1. okt. 1897 Alatskivi v.
Tartumaal.

Major M. Sepp (V. R. I/3), sünd.
1. okt. 1874. Päril Sõmeru v. Viru-
maalt.

Kol. Hugo Kauler (V. R. I/2),
sünd. 2. okt. 1893. a. Väinjärves, Jär-
vamaal.

Ohv.-asetäitja H. Mänd (V. R. II/3),
sünd. 2. okt. 1895. Päril Laius-Täht-
vere v. Tartum.

Ohv.-asetäitja Karl Müller (V. R.
II/3), sünd. 2. okt. 1901. a. Tallinnas.

Ohv.-asetäitja K. Sepre (V. R.
II/3), sünd. 2. okt. 1897 Riias.

Kpt. Erich Grossberger (V. R.
I/3), sünd. 3. okt. 1891. a. Albu v. Jär-
vamaal.

Ohv.-asetäitja Ed. Niit (V. R. II/3),
sünd. 3. okt. 1893. a. Pilkuse v. Tar-
tumaal.

Kpt. Osv. Einer (V. R. II/3), sünd.
4. okt. 1889 Valgas.

Kol.-lt. O. Pajusson (V. R. II/3),
sünd. 4. okt. 1895. a. Tallinnas.

San.-kindralmajor A. Lossmann
(V. R. I/2), sünd. 5. okt. 1877. a. V-
Vändras Pärnumaal.

Lipnik E. Saar (V. R. II/3), sünd.
5. okt. 1892. a. Kõo v. Viljandimaal.

Ohv.-asetäitja Joh. Ingel (V. R.
II/3), sünd. 6. okt. 1895. a. Lehtse v.
Järvamaal.

Veltveebel Martin Jürgen (V. R.
II/3), sünd. 6. okt. 1892. a. Sürgavere
v. Viljandimaal.

Kol.-lt. Joh. Raud (V. R. I/3),
sünd. 6. okt. 1892. a. Pöögle v. Pärnu-
maal.

Veltveebel A. Mikker (V. R. II/3),
sünd. 7. okt. 1895. a. Kunda-Malla v.
Virumaal.

Kv.-am. A. Pranstibel (V. R. I/3),
sünd. 7. okt. 1876. a. Tallinnas. Saab
60-aastaseks.

Kapten Joh. Allik (V. R. II/3),
sünd. 8. okt. 1892. a. Hallistes.

Veltveebel Rud. Hausmann (V.
R. II/3), sünd. 8. okt. 1898. a. Kloost-
ris Harjumaal.

Kapten A. Nestra (V. R. I/3 ja
II/3), sünd. 8. okt. 1890. a. Päril Kast-
re-Võnnu v. Tartumaal.

San.-kol.-lt. J. Renter (V. R.
I/3), sünd. 8. okt. 1888. a. Järvamaal.

Kol.-lt. A. Lõhmus (V. R. I/3 ja
II/3), sünd. 9. okt. 1885. a. Sangaste
v. Valgamaal.

N.-allohv. M. Mats (V. R. II/3),
sünd. 9. okt. 1897. a. Jõõpre v. Pärnu-
maal.

Kapten J. Mähar (V. R. II/3),
sünd. 9. okt. 1893. a. Päril Veriora v.
Võrumaal.

Kapten V. Limberg (V. R. II/3),
sünd. 10. okt. 1882. a. Paides.

N.-allohv. Karl Lõhmus (V. R.
II/3), sünd. 10. okt. 1891. a. Laiksaare
v. Pärnumaal.

Kapral A. Varner (V. R. II/3),
sünd. 10. okt. 1890. a. Inglise v. Har-
jumaal.

August Kook (V. R. I/3), sünd. 11.
okt. 1890. a. Päril Rakverest.

N.-leitn. R. Miller (V. R. II/3),
sünd. 11. okt. 1893. a. Päril Lustivere
v. Viljandimaalt.

V.-allohv. M. Manitski (V. R.
II/3), sünd. 12. okt. 1893. a. Kõnnu v.
Harjumaal.

Kapten Ed. Susi (V. R. II/3), sünd.
12. okt. 1891. a. Tallinnas.

N.-leitn. M. Suurmann (V. R.
II/3), sünd. 12. okt. 1891. a. Kõnnu v.
Harjumaal.

N.-allohv. J. Klein (V. R. II/3),
sünd. 14. okt. 1897. a. Hallinga v.
Pärnumaal.

Lipnik P. Müür (V. R. II/3), sünd.
14. okt. 1897. a. Päril Vana-Põltsamaa
v. Viljandimaalt.

Veltv. V. Naestem (V. R. II/3),
sünd. 14. okt. 1897. a. Päril Kärstna
v. Viljandimaalt.

Major R. Teiman (V. R. II/3),
sünd. 14. okt. 1892. a. Tallinnas.

V.-allohv. S. Uibopuu (V. R. II/3),
sünd. 14. okt. 1895. a. Kirepi v. Tartu-
maal.

Rich. Vacholder (V. R. II/3),
sünd. 14. okt. 1899. a. Tallinnas.

Major P. Villemi (V. R. II/3),
sünd. 14. okt. 1897. a. Moisekatsi v.
Võrumaal.

Ed. Reinh. Virgo (V. R. III/2),
sünd. 16. okt. 1878. a. Päide vallas
Virumaal.

V.-allohv. H. Pilden (V. R. II/3),
sünd. 16. okt. 1894. a. Pada v. Viru-
maal.

Major H. Tulnola (V. R. I/3),
sünd. 16. okt. 1897. a. Päril Aleksandri
v. Võrumaal.

Kv.-am. Aleks. Jürvetson (V. R.
I/3), sünd. 17. okt. 1883. a. Tori v.
Pärnumaal.

Ohv.-aset. Joh. Karjel (V. R. II/3),
sünd. 17. okt. 1895. a. Päril Tõstama
v. Pärnumaal.

N.-allohv. J. Tõns (V. R. II/3),
sünd. 17. okt. 1894. a. Päril Kaiu v.
Harjumaalt.

Veltveebel G. Valge (V. R. II/3),
sünd. 17. okt. 1896. a. Päril Röpina v.
Võrumaal, saab 40-a.

Veltveebel Rud. Aaman (V. R.
III/3), sünd. 18. okt. 1901. a. Tallinnas.

Veltveebel Rud. Kasberg (V. R.
I/3), sünd. 18. okt. 1883. a. Keilas Har-
jumaal.

Kolonel A. Sauselg (V. R. II/3),
sünd. 18. okt. 1894. a. Päril Käina v.
Läänemaal.

N.-allohv. H. Timpson (V. R. II/3),
sünd. 18. okt. 1893. a. Polli v. Pärnu-
maal.

Kv.-am. G. Kalev (V. R. I/3), sünd.
19. okt. 1880. a. Lähtru v. Läänemaal.

Anton Pukse (V. R. II/3), sünd.
19. okt. 1896. a. Illuka v. Virumaal.
Saab 40-a.

Leitnant A. Rotberg (V. R. II/3),
sünd. 19. okt. 1899. a. Päril Viljandi
v. Viljandimaalt.

V.-allohv. S. Saamann (V. R.
II/3), sünd. 19. okt. 1896. a. Päril
Palmse v. Virumaalt. Saab 40-a.

Kapral A. Villems (V. R. II/3),
sünd. 19. okt. 1897. a. Kõo v. Viljandi-
maal.

Adam Morel (V. R. I/3), sünd. 20.
okt. 1874. a. Erastvere v. Võrumaal.

Kolonel Fr. Pinka (V. R. I/3 ja
II/3), sünd. 20. okt. 1895. a. Kärstna
v. Viljandimaal.

N.-allohv. J. Tuvi (V. R. II/3),
sünd. 20. okt. 1892. a. Aakre v. Tartu-
maal.

N.-leitn. P. Sisask (V. R. I/3),
sünd. 21. okt. 1885. a. Päril Öisu v.
Viljandimaalt.

N.-allohv. Karl Latsarus (V. R.
II/3), sünd. 22. okt. 1899. a. Päril
Kaarli v. Viljandimaalt.

Ed. Tamm (V. R. II/3), sünd. 22.
okt. 1897. a. Päril Vana-Kuuste v.
Tartumaalt.

Lipnik A. Uustal (V. R. II/3),
sünd. 22. okt. 1888. a. Jõhvi v. Viru-
maal.

Kapten Rob. Eichvaldt (V. R.
II/3), sünd. 23. okt. 1898. a. Tallinnas.

V.-allohv. Elmar Kõösel (V. R.
II/3), sünd. 23. okt. 1896. a. Pärnus.
Saab 40-aastaseks.

San.-kapten O. Schilling (V. R.
I/3), sünd. 23. okt. 1880. a. Päril Kuk-
sema v. Järvamaalt.

Kapten H. Västriik (V. R. II/3),
sünd. 23. okt. 1896. a. Tallinnas. Saab
40-aastaseks.

Kol.-leitnant J. Lukas (V. R. I/3),
sünd. 24. okt. 1892. a. Karksi v. Pär-
numaal.

Joh. Rikmann (V. R. II/3), sünd.
24. okt. 1897. a. Kuivajõe v. Harjumaal.

Rich. Brücker (V. R. III/3), sünd.
25. okt. 1902. a. Lasva v. Võrumaal.

Veltv. Joh. Neiland (V. R. II/3),
sünd. 25. okt. 1897. a. Voka v. Viru-
maal.

Kapral J. Orle (V. R. II/3), sünd.
25. okt. 1898. a. Päril Tuhalaane v.
Viljandimaalt.

Dr. Oskar Kallas (V. R. I/1),
sünd. 25. okt. 1868. a. Kaarmal, Saare-
maal.

Kol.-leitnant Aug. Balder (V. R.
II/3), sünd. 25. okt. 1891. a. Undla v.
Virumaal. Saab 45-aastaseks.

Lipnik Hans Kruus (V. R. II/3),
sünd. 25. okt. 1900. a. Päril Kuivajõe
v. Harjumaalt.

Kol.-leitnant Jaan Kurvits (V. R.
II/3), sünd. 25. okt. 1893. a. Koiola v.
Võrumaal.

Kapten P. Kurvits (V. R. I/3),
sünd. 26. okt. 1891. a. Karksi v. Pärnu-
maal.

Veltv. Karl Kruuse (V. R. II/3),
sünd. 27. okt. 1891. a. Pangodi v. Tar-
tumaal.

N.-allohv. Jaan Taklaja (V. R.
II/3), sünd. 27. okt. 1898. a. Kaarli-
Rimmus Viljandimaal.

V.-allohv. A. Tomberg (V. R. II/3),
sünd. 27. okt. 1899. a. Tallinnas.

Kolonel O. A. Raudvere (V. R.
I/3), sünd. 28. okt. 1884. a. Päril Tal-
linnast.

Daniel Andreimann (V. R. II/3),
sünd. 29. okt. 1895. a. Oudova maak.

San.-leitn. Aug. Erikson (V. R.
II/3), sünd. 29. okt. 1898. a. Passlepa
v. Läänemaal.

Ohv.-aset. Edg. Manitsky (V. R.
II/3), sünd. 29. okt. 1896. a. Tallin-
nas. Saab 40-aastaseks.

Veltv. Joh. Tiidemann (V. R.
II/3), sünd. 29. okt. 1892. a. Suure-
Kõpu v. Viljandimaal.

Kv.-am. A. Moks (V. R. I/3), sünd.
30. okt. 1884. a. Võisiku v. Viljandi-
maal.

Kapten-major J. Pruun (V. R. I/3),
sünd. 30. okt. 1893. a. Aaspere v. Viru-
maal.

Major K. Tammekand (V. R.
II/3), sünd. 31. okt. 1894. a. Salla v.
Virumaal.

V.-allohv. A. Terno (V. R. II/3),
sünd. 31. okt. 1894. a. Iisaku v. Viru-
maal.

Leitnant A. Tomingas (V. R. I/3),
sünd. 31. okt. 1883. a. Viljandis.

Kapteni ruun ja Julius Caesar

JOH. AINO

Järsult jääb seisma meie regi..

— Ptüi, kuramus, hamba löi lahti! — kirub Kuma, pikim ja vanim, juba üle neljakümne, meie, vabatahtlike, salgas. Ta oli tukastanud ja ajanud püssiraua suule liig lähedale.

— Mis sa, vanamees, mässad oma kaeramootoriga, kui ei oska sõita! Kuidas ma lähen nüüd kosja ilma esimese hambata? — siunab Kuma, ise lebedes reel, mis veel näib olevat täis ainult teda.

Reed seisavad teel. Karges, vaikeses öös on ees kuulda sagimist, sumbutatud sajatusi.

— Nii, mis seal's valla on? — kibeleb Kuma, viskab oma pikad koivad üle ree ääre ja kaob pimedusse.

Arvame, et ju ikka punased meile mänginud mingi vingerpussi, pingutanud parajal kõrgusel üle tee köie või, mis veel hullem, traadi ja kohe läheb lahti mölluks. Ent vaikselt jääb endiselt.

Mõne minuti pärast on Kuma tagasi.

— Kapteni ruun mässab. Sumanud, sinder, sügavasse, täistuisanud kraavi, jätnud oma isanda ning käskija lumme ja nüüd patseerib väljal ega lase kedagi lähedale. Näitab hambaid: üks tulgu kapten ise, — pajatab Kuma.

Jaa, toda ruuna me kõik tunneme hästi. Metsik loom — tunnustab ainult kaptenit ja oma söötjat. Teisi rabab alati hammastega.

Kuid juba liiguvad meie reed jälle.

— Ega see head tähenda, tuletage meelde Julius Caesarit! — kostab äkki ree põhjast paksukese ja kasvult lühikeseks jäänud õppur Kaati peenike hääl.

— Mis asi ei tähenda head? Mis seesarist sa jamad? — ärkab Kuma.

— Noh, ikka see lugu ruunaga. Vaat, Julius Caesar, Rooma imperaator, teel senatisse komistas ka, ja üks tapetudki ära. Ja nüüd, näed..

— Mis sa kraaksud! Mine õige kassi hanna alla oma Juljusest seesariga! Noor sa oled ja rumal veel, — pahmitseb Kuma.

Kaat ohkab, jääb vaikselt. Kuid ma tean, et ta jätkab ruuna loo ja Caesari saatuse kõrvutamist ning on mures selle pärast, mis võiks juhtuda lähematel minutitel. Ja ega see olegi harilik küüdisõit kindlale ja ohutule lähtepaigale, nagu neid juba olnud. Me sõidame öö varjul sügavasse punaste seljataha, et lõigata läbi taganemistee Tõrvast — Valka. Peame olema ettevaatlikud, hääletud ja tuletud.

Juba Helme all võib meid varitseda oht, punaste valvetõke või eelpost. Ent möödume sealt segamatult. Küüdimeste hobusedki on nii targad, et kor-

dagi ei purista. Kostab vaid ühetooniline jooksusammu rütm ja tasane kriigimine reejalaste all, mis ei või ulatada kaugemale.

Veel on aega jaanuari koiduni. Regedel on kõik jäänud vaikselt. Kes tukub, kes eietab mõtteid eneseette. Rääkimiseks sosinal pole lusti.

Ega see ole esimene sõjasõit öös. Tuleristimine on tehtud läbi Karksi ja Taagepera all ning nüüd peab iga poiss end sõjameheks, kes ei karda kuraditki. Kui ainult poleks seda ruunalugu, mis teeb tuska väikesele kaanle. Ta on ebausklik, näeb tonte seal, kus neid pole olemaski. Juba Karksis vahipostina nägi ta võsa ja lageda välja piiril hommiku hämaruses tõusvaid ja langevaid varje ründavate punastena ja häiris meie salga unerahu. Tuhattulist jooksimise mõisa pargi servale ja leidsime eest vareste parve, kes tulnud hommikueinele lumest peagu paljaks puhutud kõrreväljale. Vaene Kaat, teda pilgati, soovitati üldse loobuda sõjamehe elust ning minna koju, ema juure. Ent poiss jäi. Ta oli ju veel nii noor ja teadis lugu Julius Caesarist..

Jälle peatub meie regi. Seekord ilma „nõksuta“. Pikk Kuma oli tukastanud üsna kõvasti ja ärkab alles siis, kui küüdimesse, kellel näib olevat vimma sõduri vastu, talle ettevaatlikult külge müksab:

— Härrad, maast lahti, oleme saksate ukse ees.

— Kus? — ühmab Kuma vastu.

— Või mina tean. Teised jäid seisma, ega minagi või ajada mööda. Paisatab Patküla moodi olevat.

Hüppame reelt. Ees vilgub hundi silmana tuluke. Jookseme sinna. Kuuleme: „Siin on punatsed seen!“ Ütleja on naine, säarikud jalas.

Või „punatsed“ sees! Vaat' sul lops!

— Ja kes sa ise oled? — pärib leitnant P.

— Mina või? Eks moonanaine ikka olen. Aga seal, — näitab naine sõrmega pimeduses uppuva maja suunas, — magab kaks punast. Öhtul tulid. Ratsanikud. Hobused viisid talli.

Kaks, siis kaks. Läheme kolme poisiga. Uks on valla. Leitnant süütab taskust võetud küünlajupi. Madalas kambris magab kaks karvase näoga meest larinal, püssid hoopis teises nurgas.

Leitnant raputab üht õlast:

— Vstavai, tovarischtsch, belõje idut! (Tõuse, seltsimees, valged tulevad.)

Krapsti on mõlemad mehed istukil, hõõruvad ähmaseid silmi.

— Kakogo tshorta, gde sdes belõje? (Mis kurat, kus siin valgeid?).

— Da ja sam i jest belõi, (Ma ise olenigi valge) — üllatab leitnant venelasi.

Mehed ehmuvad tummaks, maigutavad kuivaletõmmatud kaladena suud. Aga siis hakkab tulema „vasche blagoroodijeid“ ja seletusi, et „oleme mobiliseeritud“. Teame juba vangidelt, et kommunistid kollitavad oma mehi: kui aga valge saab kätte punase, kohe maha lööb!

Meeste jutust selgub, et nad ratsutanud Tõrva poole viima teadet. Punaast saamegi kätte kirjaliku „doneseenije“ Novgorodi polgu ülemalt, et Koorküläs, parajasti meie kavatsatud positsiooni seljataga, asub neli roodu punaseid mitme kuulipildujaga.

Leitnant sügab kukalt. Ta on seda sorti mees, kes ei armasta jätta poolleli kord ettevõetud retke. Aga siin pole ilmselt midagi parata: meie väikesele salgale on sellane naabrus liig ohtlik. Tuleb pöörata aiasid ümber. Ja seda me teemegi pärast lühikest sõjanõu.

— Kas ma ei ütelnud, et pidage meeles Julius Caesarit! — sõnab Kaat kuidagi kergendatult, kui meie küüt sõrgib tagasiteed. Keegi ei vasta talle. Poisid ei tea, kas kiruda äparduse üle või olla rõõmus, et niigi läks. Aga või sa tead, mis kavatsused on veel tagavaraks meie salga juhtidel. Alateadvuses tunned, et tänase öö ja saabuva hommiku seiklused pole veel lõppenud.

Ähmane valgus laieneb juba vaikselt väljade kohal, võib eraldada puid ja põõsaid ning üksikuid viljarõuke, mis jäänud koristamata ulualla sõja lähemisel. Aga ei kuuldu kippu-kappu kustki, kuigi meie teades pidi polk. K. alustama rünnakut Lõve all.

Hm.. Me pöörame Helme teele, ja kohe on ütlematagi selge, et nüüd tuleb lahing. Me muutume erksamaks, öine roidumus kaob. Silmad piiluvad pinevalt ette ja külgedele. Hakkavad paistma Helme varemed, kirik, koolimaja. Tühjus ja vaikus valitseb nende ümber. Pole näha inimhingegi, ega ole kuulda häälekaja.

Me peatume kirikumõisa all. Antakse käsk raskekuulipilduja mahavõtmiseks reelt. Tolle peras kukitab ka kaks vangi. Neilgi kästakse lahkuda. Ma näen, kuidas nende silmad kisuvad suureks ebainimlikust hirmust, kuid nad värisevad kogu kehast. Mitte külmast! Valgeks tõmbunud suud pomisevad hääletult.

Tuleb leitn. P. Vangid sööstuvad tema juure, langevad põlvili, klammerduvad ta saabaste ümber ning kogelevad kooris:

— Vasche blagoroodije, radi Booga, ne rasstrelivaite! Jei Boogu, mõ mobilisovannõje! (Teie kõrgeausus, jumala

KUI PEALIK TIEFI ELU PÄÄSTETI

A. RÕÕM, vanakalevlane

1. juulil 1919. a. umbes kella 13.00 paigu sai kalevlaste Must Pahv pealik Tiefert käsu maakuulajate komando meestega ja ühe Madseni toetusel asuda otse Skragge silla vastas asuva väikese oja käärdu, s. o. meie rinde vasaku tiiva „ninaks“. Seal pidi ta oma mees- tega kahuritule ettevalmistuse järele tormama üle silla ja vallutama teispool jõe asuva parempoolse kõrgustiku. Kui aga sakslased peaksid katsuma tungida üle silla, siis nad tagasi lüüa. Need olid küllaltki rasked ülesanded, millega aga loodeti kõige paremini just Pahvi toime tulevat.

Kohale jõudnud, nägid mehed, et nende ees asetsevale sillale pääseda polegi nii lihtne: kummaltki poolt on silla otsad kindlustatud okastraadi-rogatkadega ja mööda vallutamisele määratud künka ja metsa serva lookleb ussina maailma- sõjaaegne kindlustusvöö. Vaid sillal asetsevate rogatkade vahele oli jäetud õige kitsas avaus, mille kaudu vaevu võis pääseda läbi ühe mehe kaupa (nähtavasti tehtud meie 6. polgu meeste poolt).

Kaua ei lasknud ka sakslased end oodata. Kaevikuist tormas välja 3—4-meheline jõuk ja sööstis silla rogatka juures, kus okastraadirögastilkku kinnitati mingi tross või traat, nähtavasti elektrivoolu juhtimiseks rogatkadesse! Teinud oma töö, hakkasid sakslased tuldu teed tagasi roomama, kuid oma kaevikutesse nad ei jõudnud, sest enne Pahvi käes olev „Madsen“ tegi oma töö... Üks langenuist vehkles kätega ja tegi kisa, nagu oleks tal tuli taga. Hetk hiljem hakkas ka vaenlase patarei kütma sauna ja vastaspoolsest künkalt, otse meie meeste nina all, löi nende

„Maksim“ oma lärmi lahti, nii et liiv tuiskas.

Sakslaste „Maksim“ sai vahepeal kätte ka päris õige sihiku ja selle tagajärjel olid Pahvil ja ta kaaslasel Kensapal suud-silmad põhjalikult liiva täis puistatud. Nii poolpimedana pole ka midagi teha — Pahv jättis Kensapa enda asemele „Madseni“ taha seniks, kuni ta endal silmad ja suukoopa puh- taks roogib. Ta oli saanud kaldalt alla ronida vaevalt paar meetrit, kui Kensap tabas vaenlase kuulipilduja valang paremale rinnapoolsesse osasse ja õlga. Kuuldus veel vaid nõrka korisemist ning too sõjamees ei olnud enam töövõime- line. — Tol hetkel pidi Pahv, kes küki- tas eemal ja nägi pilti, kuidas kaasvõit- leja kokku varises, tahtmata uskuma saatusesse.

Pahv on unustanud kõik. Lahingu- möll teda praegu ei häiri, tal on tege- mist oma haavatud seltsilisega ja... sanitariga, kes lamab lohukese põhjas, harrastades seal taimetoitlust. Ta suu on rohtu ja mulda täis ning suunurka- des kobrutab valkjasarohelist vahtu. Teda oli nähtavasti tabanud õige suur hirmu- mürsk; seal oli nüüd üks neist kuul- saist „surmaabidest“ kõssis, rohkem sur- nu, kui elav inimene. Ei ta märka ka siis end oma paunaga liigutada, kui Pahv teda krutsub haavu kinni siduma, arvates, et Kensapa on veel elus. Just samal hetkel vuhiseb kahurimürsk otse nende peade kohal, sanitar ümiseb mi- dagi ja vajub kummuli rohule — sii- lina kerask. Pahv jõuab samal ajal sa- nitari juure, Kensapat kaasas tirides. Vihane kui härg, annab ta võmmu sa- nitarile kontide vahele ja löikab ta rak- mete kanderihmad noaga läbi. Sidemete-

paunaga Kensapale lähenedes ja tal riideid lahti kiskudes ja särki avades va- juvad Pahvi käed. Abi ei olnud enam vaja...

Laipa sanitari hooleks jättes roomab nüüd Pahv sanitarilt saadud labidaga tagasi künka servale ja hakkab laske- pesa süvendama ja künka veert kohen- dama. Sakslased kipuvad teda töös se- gama. Neile saadab ta ka oma Madseni kaunataie. Saanud valmis kaunis kor- raliku põlvetasendi kaevendi, tuleb ta juure pealik Tiefert, asudes ümbruse ja meie seisukorraga tutvuma. Ta vaatleb binokliga vaenlase asukohti, nihutades end õige lähedale kohale, kus äsja lan- ges Kensapa.

Samal hetkel haarab Pahv pealikul kraest kinni ja tõmbab ta kaevendis- se selili.

— Käige minema!.. Siin ei ole Teie koht! — käratab ta, ja pealik vaarub kõrvale.

Vaevalt saanud lausuda need sõnad, kaevendi kõrval lööb maa kui katel kee- ma. Pealiku elu oli päästetud. Nähta- vasti pidas vastane meid niisama tera- valt silmas, kui meie teda. Enne kui saabus tagasitõmbumise käsk, sai samas kaevendis haavata veel üks noor kalev- lane üsna raskesti õlast.

Pahvil oli pööraselt õnne. Temaga hiljem neist elamusist juttu tehes — et kuidas ta julges oma pealikul kraest kinni sasida jne. — vastab ta :

— Kuule, ära parem küsi!.. Olen seda elu ja sündmusi Skragge silla juu- res pärast mitugi korda mõttes sõelu- nud, aga ikkagi oma tookordsele tegu- viisile usutavaid põhjendusi ei leia, — ja tolle vana sõjakarur tõmmu nägu tõm- bub muigele.

nimel, ärge laske maha. Jumala eest, oleme mobiliseeritud.)

Pagana pihta, neil meestel oli vist kogemusi mahalaskmisest kuulipildu- jatega! Leitnant lööb vaid käega, va- bastades oma jalgu venelaste haardest. Käritab siis vangid reele, annab käsu Taagepera viimiseks. Mehed lubasid „eluaeg paluda Jumalat vasche blago- roodjie eest“.

Me hargneme ahelikku ja alustame rünnakut. Läheme vastu vaikivatele varemetele ja kirikule. Mu kõrval rüh- mab väike Kaat, nagu pinevil, püss kaenlas.

— Noh, Kaadikene, kuis on? Mis Caesar sulle nüüd ütleb?

— Ega see hästi lõpe! Südamel all on koke sant tunne. Just niisugune nagu viimast korda enne eksamit, — lausub Kaat hirmus tõsiselt. Mul on temast kahju. Kes tont ajas teda kodust välja ohtudesse, kui ta nüüd... .

Ppiuuu... ppiuuu... ppiuuu... hak- kab laulma kõrvus. Lastakse kiriku juurest. Vaenlase tuli on hõre. Jookse- me kiviaia taha. Tiivalt hakkab kläh- vima meie kergetuulipilduja: ta on leidnud vastase. Ja nüüd näeme meiegi Kaadiga teda: kümnekond meest sibab

küürutades koolimaja poole. Liigume edasi, andes püsti tuld. Pögenikud kao- vad... Aga siis silman koolimaja aknal ähmast kogu. Piitsaplaksuna lööb pauk ja mu kõrval kukub hääletult otseti lumme roodmees. Komistas ta jooksul või sai kuuli? Lähem tagasi. Mees ei liiguta. Pööran ta seliti: jah, kuul on tabanud otse keset laupa. Nägu tar- dunud karjumisgrimassi, liikumatud silmad pärani. Siin pole enam vaja maist abi. Ruttu järele ahelikule.

Koolimaja on käes, kuid siis on ka lõpp meie edul. Ronime koolimaja ta- gant orgu suubuva loodusliku kraavi- jupi kõrgele pervele ning saame vastu kuulivalanguid. Punastel töötab mitu kuulipildujat, kuid sihik on võetud vale: kuulid lendavad üle. Vastaspool- sel orukaldal võsa serval on näha lii- kumas nende mehi.

— Jah, ega see küll hästi lõpe, — meenub Kaadi ennustus, kui saabub teade, et neli meie salgast on juba haavatud ja ühel neist hingki mine- mas. Kaati ei ole enam mu kõrval. Ega ometi mitte tema?

Kuulen ligilähedalt seljatagant püssi paukumist. Mis see tähendab, kes on pääsenud paugutama seljataha? Vaa- tan: Kaat! Ta on kõhuli kraavi kalda

küljel, ei ulata nägema, mis on ees, kuid annab aina tuld, ja otse Madseni- mehe, õppur Kassi, kohalt.

— Kaat, saatan, sa lased mu pükste tagumiku läbi! — karjub Kass valan- gute vahele. — Kas saad üles! —

— Kaat, tule üles, — käsutan. Ma ju „suur mees“ — jaotilem, ja Kaat kuulub minu jakku.

— Ma ei saa! — ähib Kaat vastu.

— Mis tähendab, ei saa! Oled haav- atud või?

— Ei ole. Aga kui tulen, saan kuuli külge! — ütleb ta ahastava sosinaga.

Imelik poiss, kunagi pole ta olnud niisugune. Ma taipan midagi:

— Kas jälle see ruuna lugu?

Kaat noogutab. Mul kargab hing täis:

— Põrgu, ega's sina istunud ruuna seljas! Käi üles, muidu lähed välja- kohtu alla!

Kaat liigub ülespoole, ta silmad ula- tavad juba vaatama üle perve. Ta an- nab paar pauku ja libiseb jälle endisse asendisse. Lööb käega: täna pole sel- le poisiga midagi peale hakata.

Kuid ega see hästi lõppenud: pidi- me taganema. Ent terveks jäid Kaat, ruun kui ka kapten.

Lõbusaid lugusid

Lõbusaid lugusid juhtus Vabadussõjas palju. Neid teavad vabadussõjalased jutustada väga rohkesti. Me ei saaks Vabadussõjas valitsenud meeleoludest ja olukordadest täielist pilti, kui me ei pööraks tähelepanu just ka lõbusaile lugudele — kergeile seiklusile, anekdootidele, lauludele jne. Üks seiklus järgnes teisele, pahatihti tõsisekski muutudes, üks laul oli „sahvtikam“ kui teine — meeleolu tuli ju hoida. Kirjanik Aug. Gailit oma vabadussõjaainelises romaanis „Isade maa“ on jutustanud hulga „kolmanda kompanii“ seikluslugusid, ta on romaani nende poolest tükati koguni ülegi soolanud, kuid need on siiski tõesti sündinud lood. Säärastest lugudest tahab kõige muu kõrval jutustada meiegi ajakiri. Ootame vabadussõjalasilt ka sellelaadilist kaastööd. Palume kirja panna ka seesuguseid palasid, mis vahest trükkimusta ei kannatagi. Püüame neid siis „kohendatult“ päevavalgele tuua.

Kui punasõdur hüppas aknast kogu raamidega.

Punane polguülema abi Leningradi sadamas, sattunud eesti laevakapteni jutulema ja kuulnud, et see on võtnud osa Eesti Vabadussõjast, jutustanud avameelselt, et ka tema Paju mõisa ja Orava veski all eestlaste vastu võidelnud. Seejuures ta jutustanud nalju venelaste arvel, millest toome järgmise:

„Kuidas me Orava all eestlaste eest jooksime! Taganedes näljastena peatume ühes talus, kust liha saame ja seda kohe praadima asume. Juba liha suriseb pannil ja mehed neelatavad... Seal kajavad väljast äkisti paugud! Eestlaste on järel ja võtavad maha, kus asume, ägeda püssitule alla. Me heidame põrandale kõhuli. Eks üks kuul lendab vastu panni, lööb selle ümber ja tuline rasv jookseb pliidi kõrval lamavale sõdurile kaela. See karjatab ja kuumas valus hüppab üles, kargab kogu raamidega aknast välja ja pistab jooksma.

„Kuidas küll mind praeti...!“ kurtis punasõdur hiljem. „Tuline rasv krae vahel ja eestlaste kuulid ringi...“

Päasime sedapuhku eluga. Kuid hirm eestlaste ees oli kirjeldamatu.

Teine lugu. Ööbime ühes talus. Seal tormab sisse tunnimees ja hüüab ühe sõna: „Eestlased!...“ Otsekohe on kõik jalul ja jooksul. Kuna kõik trügisid uksele, selle eest sulgedes, siis üks viimaseid hüppas jälle läbi akna — kogu raamidega. Une pealt üles ehmunult see ei tea, kus pool omad, kus võõrad, ja suure ajuga, aknaraam kaelas, jookseb eestlaste poole...

Viimati teiste hüüete peale pöördub tagasi. Ja kuidas me siis jooksime! Ühel sinel õlal, teine topib särki jooksul pükstesse, kolmas peaaegu paljas...

Oleksid teie sõdurid seda pilti näinud, nad oleksid naerma puhkenud ega oleks meist ühtki kirjule suutnud võtta...“

Ja punase polgu ülema abi naernud lõginal oma jutustuse peale.

Juut soomusrongil.

See juhtus Lätis. Meie soomusrongide kuulsus on juba kõikjal läbi lõõnud. Valgas tuleb soomusrong nr. 2 peale üks juut, et sel sõda kaasa teha.

„Ilus, las' juut sõdib!“

Juut tahab end eestlastega ka kohe kodusele jalale seada ja seletab:

„Mina olen kah eesti usku...“

„So!“

„Minu õde tahtis kõrgemasse kooli minna ja siis läks eesti usku, siis ka mina...“

Sõdurid muigavad.

„Eestlased on luteri usku. Sinu õde on siis luterlane?“

„Ei, eesti usku, nagu minagi,“ kinnitab juut edasi surmtõsiselt.

Stakelni all ta saadetakse koos teiste

sõduritega ette valvepostile, kusjuures tehakse teatavaks, et kui midagi erilist juhtub või kui vaenlast on näha, antagu paar pauku õhku — ja hädakorral võib postilt ära tulla.

Postil olles aga ei juhtu midagi ega ole ka näha midagi. Kogu valvemeeskonnal hakkab igav, eriti veel juudid.

Lõpuks viimane tuleb teiste juure ettepanekuga:

„Laseme paar pauku õhku ja ütleme, et punased olid siin. Ehk pääseb siit ära...“

Mõne aja pärast juut annabki paar pauku õhku. Rongilt tullakse otsekohe pärima, mis ees on lahti.

Küsid ühe ja teise valvemeeskonna liikme käest, et kas midagi oli näha, on vastus ühine: midagi pole ees nähtud.

„Aga kes siis laskis?“ küsitakse.

Juut satub nüüd ummikusse, aga seletab ka kohe:

„Ega keegi ei lasknudki. Müristas!“

Taevast oli aga pilvitu ja päike säras kevadeselguses.

Punane telefonist.

Kui meie soomusrongid Pukast ajasid Keeni peale, tuleb mööda raudteed vastu punane telefonist, pihus nuga, ja parandab telefoniliini. Soomusrongid peatuvad ta kohal. Mehed tulevad maha, ümbritsevad telefonisti ja küsivad:

„Mis sa teed?“

„Kuradi valged lõhkused telefoniliini!“

„Kus need valged on?“

„Kes kuradeid teab, kus nad on...“

„Sa oled vangistatud, tule rongile.“

Punane ehmatas enese tummaks. Vahtis lolli näoga ühe ja teise otsa ja enam ei saadud tema suust ühtki sõna kuulda.

Ärge laske... omad mehed...

Soomusrongid lapiti kokku igavesest vanast rämpsust. Meil, soomusrong nr. 3, oli suurtüki-platvormil kahuri asemel mingisugune vana kartulipüss. Tagumine ots oli tal niisama kardetav kui esimenegi. Lasti pirakas... Pauku võib ütelda, tegi ausa, kuid kuhu jooksis kuul, seda ei teadnud keegi. Laskmise ajal olid mehed hästi ettevaatlikud, sest ei teadnud, kuhu poole kahur arvas heaks hüpata. Pärast pauku olid kõik suurtükimehed tükk aega tobedad. Iga paugu järele tuli teda tõsta tungraudadega jälle paigale. See kõik viitis hirmsasti aega ja segas sõjategevust. „Vasikaks“ kutsusime teda. Ja täie õigusega. Ta hüppas platvormil nagu vallatu vasikas koplis. Kompessor'i vedrudest oli tal järele jäänud paljas nimetus. Säärast kallist muuseumiaaret pidime lõhkuma sõjas!

Ühel ilusal päeval sõitsime Tallinna ja kui liinile tagasi sõitsime, olime ju-

ba rikkamad. „Vasika“ asemel oli meil kaasas hiigla moodne merisuurtükk. Selle sai adm. J. Pitka inglaste admiralilt kingituseks. Kinkijate auks ristiti suurtükk „Onu Tom'iks“.

„Onu Tom“ laskis kerge vaevaga 21 kilomeetri taha. Tuli ainult toru otsa vastavalt seada. Ainult moona oli napilt. Iga pauk tuli 10 korda välja arvestada ja siis alles lasta.

Esimese röömuga sõitsime kohe teinepoole Tapat provimaa oma „Onu Tom'i“. Poisid kogunesid kõik välja ja jäid suud lahti seisma aupaklikus kauguses torust. Öeldi, et lastakse 18 km kauguseni, kus pidi asuma vaenlase staap. Ootasime suud ammuli ja näpu kõrvides esimest pauku. Ega hullu või teada — lõhub äkki kõrvatrummid?

Moment enne esimest pauku tuli raudteearsest metsast umbes paar-kümmend sammu rongi ees välja kolm meest, püssid õlal. Rahulikult sammusid nad mööda raudteed rongi suunas.

„Närrts...“ käis esimene pirakas.

„Kok... rokk... rokk...“ vastasid põllud ja mets.

Kõik kolm tulijat olid maas. Vaatasin terasemalt. Kas tõesti surnud? Ei olnud. Tõusid. Kuid vaevalt jõudsid nad seda teha, kui käis teine pirakas. See niitis mehed uuesti maha ja nüüd nad enam ei tõusnud.

Laadimisega läks aega ja meestel oli nüüd mahti tõsta pead. Vehkisid kõhuli olles meie poole kätega ja karjusid: „Ärge laske... Omad mehed... Tapa kaitseliit...“

„Tõuske üles. Kes teid laseb. Meil niigi laskemoona vähe, hakka seda veel teie peale raiskama,“ hüüdis neile vastu meie patareülema Unt.

Kogu sõja ajaks jäi meie rongil lööklauseks: „Ärge laske, omad mehed.“ Mitugi korda päästeti selle lause läbi meeleolu, kui punaste granaadid kippusid tegema liiga. Pärast seda lauset oli tuju kõigil parem ja granaat nagu ei võtnud — oli välja naerdud.

Peps määrib saapaid.

See oli siis, kui soomusrong seisis Elvas. Rongiülema Asmusel, sünnipaigakohaselt „pangootlasel“, oli lipnik Peebusega üks pisike kana kitkuda.

Peps, jalad hargis, tiivaripsutab Elva tütarlastega ja jutustab neile suure suuga sõjalugusid. Endal saapad nagu porikäiad, hoolimata kuivast ilmast.

„Pangootlane“ astub pikkade sammudega ligi:

„Lipnik Peebus!“

Välkkiire ümberpöörd.

„Lipnik Peebus, kunas te viimast korda määrisite oma saapaid?“

„Täna, härra kapten!“

„Kuidas täna? Te valetate?“

„Just nii, härra kapten, täna määrisin!“

„Aga miks nad teil siis nii porised on?“

„Sellepärast, härra kapten, et need täna määrisin.“

„Kuidas? Mis see tähendab? Millega te neid siis määrisite?“

„Poriga, härra kapten!“

Rongiülema tegi kiire ümberpöörde kadumise suunas.

KINDRAL JA SÖDUR

Piits ja leivakanikas.

Populaarseimaid väejuhte vabadussõjas oli idarinde juht kindral-major Aleksander Tõnisson. Tema kohta kõneldakse haruldaselt palju anekdoodilisi lugusid. Peagu iga vabadussõja mees, kel oli kokkupuuteid kindr. T.-ga, teab jutustada terve rea anekdoote, mida võiks mahutada ühise pealkirja alla

Kindral ja mutt.

Vabadussõja ajal peatus 1. diviisi staap pikemat aega Vaivara jaamas ja Sillamäel. Sillamäel oli staabi all suurem hoone aiaga. Ühel suvepäeval 14-a. vabadussõjalane viibis staabi aias. Noor sõjamees jälgis, kuidas mutt töötas pesa juures. Loom tassis mulda augusti välja. Sama sündmust jälgis oma kantselei aknast ka kindral Tõnisson. Kui mutt järjekordselt tuli augusti välja, nooruke lõi looma jalaga. Kindral avas akna ja hüüdis:

„Noormees, miks te' lõite mutti jalaga?“

„?!!“

„Võtke labidas ja oodake, kuni mutt tuleb jälle maapinnale, ja tooge siis loom minu kantseleisse.“

„Kuulen, härra kindral,“ saluteeris sõdur.

Noormees ootas, labidas käes mutti pool päeva. Lõppeks päästsid sõbrad sõduri sellega, et püüdsid kinni kuskilt teise muti ja andsid talle kindralile näitamiseks, et sellega vabaneda tüütavast valveteenistusest mutiaugu juures.

„Eeskujulik“ sadamasild.

Kindral Tõnissoni käsul hakati ehitama Sillamäe randa sadamasilda. Kuigi seda tööd keegi ei tunnud, tuli täita kindrali käsk. Kutsuti kohale 16 meest tööõrnust ja üldjuhiks jäi staapi puusepp. Külamehed seletasid küll, et sillapükid tuleb kinnitada põhja kividega, sest muidu paiskab väikese lainetus ehituse kaldale. Kive ometi ei hakatud vedama. Kui sild sai valmis, kindral koos kaitseväge õp. Kukega (surnud piiskop Kukki) läks silla juure suplema. Kindralile meeldis uus sild sedavõrd, et ta käskis avaldada käskkirjas puusepale kiitust.

Kaks päeva hiljem, varahommikul, kutsus kindral puusepa enda juure. „Noormees, kus on sadamasild?“ küsis kindral üsna karmi häälega.

„Meres, härra kindral.“

„Vale! Minge vaadake, kus on sild, ja siis kandke mulle ette.“

Õisi oli merel olnud tugev lainetus, mida puusepp aga ei teadnud. Lained olid kannud pükid randa, nagu oli arvata. Mõru meelega läheb puusepp staapi.

„Noh, kus oli sild?“

„Rannaliival, härra kindral.“

„Kui te' ei osanud karja meestega teha kindlat silda, siis peate selle nüüd tegema üksi,“ ütles kindral resoluutselt.

Sild saigi kuidagi valmis, kuid et meri siis püsis vaikne, seisis sild kaua. Vastasel korral oleks käskkirjas ilmunud laitus.

„Väsinud“ mees tänaval.

Vabadussõja ajal oli keelatud viinamüük. Salaviina oli siiski saada ja

„Kindral ja sõdur“. Neid lugusid ei jäta jutustamata ükski vana sõjamees, kes tuleb meele sõjajuhtumeid. Toome alljärgnevalt mõned iseloomustavad anekdoodid sarjast „Kindral ja sõdur“, milliseid loodame avaldada ka tulevikus.

seda ka tarvitati. Kord oli üks sõdur saanud paraja „laadungi“ peale ja tahtis minna oma roodu öökorterisse, mis asus Narva-Jaanilinnas. Hermani tänaval võttis „väsimus“ mehe üle võimust. Ta kukkus tänava äärde maha ega suutnud kuidagi enam end jalule ajada. Korruga nägi mees, et kindral Tõnisson tuleb. Seisukord oli küllaltki kriitiline, kuid sõdur ei kaotanud külma verd. Mehe juure jõudnud, kindral hüüab:

„Tere, noormees.“

„Sõdur pöörab selili, ajab käe kõrva äärde ja vastab sõjamehelikult:

„Tervist, härra kindral.“

„Tõuske püsti, noormees,“ käsutab T. „Ei jaksa, härra kindral, olen väsinud.“

Kogu aeg hoiab sõdur käe kõrva ääres ja püüab võimalikult valvel olekusse jääda selili.

„Kui sõdur on väsinud, siis tuleb ta toimetada puhkama. Oodake, kuni saadan mehed järele.“

Mõned minutid hiljem tuli kohale mitu meest ja viisid „väsinud“ mehe puhkama. Kindralile meeldis mehe julge esinemine, mispärast ta teda ei karistanud, kuigi sõja ajal viinastanud olek võis lõppeda kurvalt.

Kasukalapi eest kapraliks.

Vabadussõja ajal oli meie rahvaväelaste varustus kehv. Paljud kandsid koguni oma riideid. Iga riidehilpu tuli hoolega paigata, et see päris ära ei laguneks. Kindral Tõnissonile meeldisid mehed, kes oskasid riideid hästi paigata ja puhastada. Sageli ta tegi riietuse ülevaatuse staabi meeskonnale. See oli tähtis toiming, mida mehed kartsid. Ühel niisugusel järjekordsel meeste ülevaatusel juhtus järgmine lugu:

Staabi meeskond oli üles rivistatud staabihoone ees Kreenholmis, kus asus vabadussõja lõpul 1. diviisi staap. Kindral vaatab hoolega iga üksiku mehe riietust. Jõuab lõpuks järjekorrage mehe juure, kel on seljas rohkete paikadega kasukas. Sõduril oli sinel ääretu armetu, mispärast ta võttis aidast esimese kättejuhtuva kasuka, et varustus oleks täieline. Kindral käib mitu korda ümber mehe. Katsub käega kasukapaiku ja kõneleb omaette: „Tubli! Kena! Ilus! Tubli! Kena! Ilus!“

Saadab siis mehe rivi ette ja ütleb: „Niimoodi peab riideid paikama, mehed.“

„Just nii, härra kindral,“ vastavad kõik kooris.

„Mis aukraad teil on?“ küsib kindral kasukamehelt.

„Reamees, härra kindral.“

„Mis reamees, kapral olete, kapral.“

„Kuulen, härra kindral.“

Käskkirjas ilmusk, et reamees see-ja-see ülendati kapraliks rahvaväe varustuse korraldiku hoidmise eest. Kasukas aga rändas pärast ülevaatuset tagasi aita!

Sõja ajal liikus Narvas rohkesti nälgitud hulguseid, kes santsisid sõdureilt tüki leiba või kausitäie suppi. Nende hulgustega oli kõögimeestel päris häda. Ka ülemus oli annud kõva käsu hulguseid mitte lubada kõõgi piirkonda, sest need kippisid seal vargile. Kuid sõdurid ei olnud kõva südamega, ja sageli ei läinud hulguks tühja käega kõõgi juurest.

Ühel õhtul kõögimees askeldab Kreenholmi hoovis. Eemalt läheneb keegi tundmatu ja hüüab: „Pea kinni.“ Sõdur arvab, et tegemist on jälle hulgu-sega. Tal tuleb meele, et lähedal asuvale vankrile on pannud kuivanud leivakanika. Tahab anda selle kerjusele. Vankril on aga rohkesti kraami. Leib peaks asuma kuski põhjal. Sõdurile satub presendi all pihku piits. Ta mõtleb võtta selle koormast välja, et siis uuesti jätkata leivaotsimist. Vaevalt on piits ilmunud presendi alt välja, kui mees selja taga hüüab:

„Ära löö, ma olen kindral!“

Sõdur pöörab ümber ja näeb, et tema juures seisab kindral Tõnisson, läki-läki peas ja lihtne sinel seljas. Mehe ehmatus oli suur. Enne kui ta jõuab midagi kõnelda, jätkab kindral: „Tubli mees,“ ja patsutab sõdurile käega õlale. „Ikka piitsaga tuleb hurjutada hulguseid rahvaväe varustuse juurest,“ ütleb ta ja läheb oma teed.

Telefonisti „hea“ keel.

Ühel varahommikul kindral T. tahab kõnelda telefoniga. Helistab keskjaama ja palub ühendust. Enne aga ütleb, et kõneleb kindral Tõnisson. Telefonist mõtleb, et mõni kolleeg teeb temaga nalja, mispärast sinatab ja vastab üsna „rasvaselt“. Kindral nõuab veel kord ühendust, aga telefonist vastab endises toonis: „Ära jups, parem ütle, mis sa tahad.“

Kindral ei vasta mehele enam midagi. Riitub ja läheb keskjaama.

„Kes siin on korrapidaja-ametnik?“ küsib kindral.

„Sõdur muutub näost kahvatuks, sest nüüd on selge, et telefoni otsas oli tööpoolest kindral ise.“

„Ma mõtlesin...“

„Ma ei taha teada, mis te mõtlete. Ütelge parem, kus te olete õppinud nii hästi kõnelema eesti keelt?“

„Ma arvasin, et telefonist...“ tahab mees end vabandada.

„Kas te ei kuule, mis ma küsin? Kust te pärit olete?“

„Tartumaalt, härra kindral.“

„Korrake veel seda, mis te ütlesite mulle telefonis.“

„Ma... ma...“

„Ärge kokutage. Korrake,“ pöörab kindral.

Mehel ei jäänud muud üle kui ütelda kindralile otse näkku „rasvased“ sõnad. „Kena, kena. „Ilusa keele“ pärast tuleb teil olla kolm päeva valvekorrast.“

„Kas õisiti ka, härra kindral?“

„Meil, Virumaal, käivad ööd päevade juure. Kolme päeva pärast tulge minu juure.“

Mehel oli tegemist kolm ööd-päeva olla vahetumalt keskjaamas, sest tööd oli rohkesti. Kui vabanes karistusest, läks ta kindrali juure.

„Noh, kuidas meeldis, noormees?“

„Polnud viga, härra kindral.“

„Ah, polnud veel viga. Lähete olete veel 24 tundi keskjaamas valvekorrast.“

Sellest peale kaitseväge keskjaama ametnikud lõpetasid omavahelise lobisemise, sest ükski ei tahtnud jääda neljaks ööpäevaks valvekorrast.

OMA ASJUS.

Lühikese aja jooksul voolas toimetusse palju kaastööd. Ainult vähema osa sellest suutsime paigutada esimesse numbrisse. Ülejäänud käsikirjad jäävad järgmiste numbrite jaoks. Kaastöölisile palju tänu väärtuslike käsikirjade eest.

Järgmine number ilmub novembrikuu alul. Käsikirju selle numbri jaoks võetakse vastu 20. oktoobrini. Ootame kaastööd kõigilt vabadussõjalasilt. Kel enad lpuundub aeg või võimalus mälestuste üleskirjutamiseks, see teatagu toimetusele aadress, saadame oma esindaja kohale, kes jutustuse järgi üles kirjutab.

Meie kuukiri vajab järgmist kaastööd:

1. Kõikide vabadussõjast osavõtnute mälestused;
2. lahingute kirjeldused kõige suuremast kõige vähemani;
3. väeosade tegevuse kirjeldused kogu vabadussõja jaal;
4. üldised olukorra ja tegevuse kirjeldused;
5. üksikute sõdurite kangelastegude kirjeldused;
6. langenud kangelaste pildid ja nende tegevuse kirjeldus.
7. vabadusristi kavaleride pildid ja nende kangelastegude kirjeldused;
8. ilukirjanduslikud tööd vabadussõja aineil (jutustused, novellid, romaanid);
9. kuidas elavad vabadussõjalased praegu (asunik, ametnik, tööline, meremees, kaitseväelane), piltidega;
10. lõbusad lood ja juhtumid vabadussõjast (anekdoodid, seiklused);
11. vabadussõjaaegsed rivi- ja muud laulud;
12. kuidas elati vabadussõja ajal punaste poolt vallutatud piirkondades (kohalike elanike mälestusi ja tähelepanekuid) jne., jne.

Kindlasti on igal vabadussõjalasel rohkesti tagavaras mitemsuguseid mälestusi võitluspäevadest kui ka muud eelpoolloetletud materjali, mille avaldamine oleks hädavajaline, eriti meie noorsoo pärast, kes otse januneb vabadussõja lugude järele. Kirjutage ja saatke oma mälestusi „Vabadussõja Lood“ toimetusele ühes piltide ja muuga. „Vabadussõja Lood“ on huvitatud igast vähimastki palast, mis käib vabadussõja kohta. Vajame ka rohkesti vabadussõjaaegseid pilte, mis aga kohe pärast tarvitamist tagasi saadame. Kirjutustele palume lisada ka autori enda pildi.

*

Eriti palume toimetusele teatada sellest, kui lahkub surma läbi mõni Vabadussõja kangelane. Lisage vanus, kus väeosas Vabadussõja ajal teenis, mis aukraad, kas omas aumärke jne.

*

Toimetusele, et jälgida kangelaste isiklikku elu, avaldab nende sünnipäevade teateid. Tahame ka igasuguseid muid tähtpäevi silmas pidada, mis pärast palume toimetusele saata sellekohaseid teateid.

Avaldame ka kangelaste järeltulijate pilte. Palume vabadussõjalasi, eriti aga nende abikaasasid, saata toimetusele oma väikeste võsude pilte

Vabadussõjast

osavõtnud!

„Vabadussõja Lood“ toimetuse ootab Teilt kaastööd. Saatke toimetusele mälestusi, kirjeldusi, pilte ja muud materjali, mille kohta juhiseid leiate kõrvalseisvast tekstist.

Tellige, lugege, levitage uut ajakirja, sest see on Teie ajakiri, pühendatud Teie kangelastegudele, Teie võitlustele iseseisvuse ja vabaduse eest.

Väljavõtete avaldamine meie ajakirjast võib sündida ainult allikat nimetades.

Toimetusse saabuvad käsikirjad antakse üle Vabadussõja ajaloo arhiivile ainult autorite sellekohasel nõusolekul. Palume käsikirjade saatmisel seda kohe juure märkida.

„Vabadussõja Lood“ saab tellida igast postiasutusest.

Kolm esimest numbrit maksavad ette tellides 1 kr.

Paul Tamverki kirjastusel Haapsalus ilmub trükis H. Rikand'i 235-leheküljeline ESPERANTO - EESTI TASKUSÕNASTIK

avaralt ülevaatliku esperanto keele grammatikaga mõlemas keeles ning üle 10.000 esperantokeelse sõnaaga.

Kaustalt (11x8) äärmiselt kohane taskus kandmiseks. Varem ilmunud sama autori Eesti-Esperanto taskusõnastik leidis ostjaskonnas üli-ooja vastuvõitu. Uue sõnastiku väärtust iõstavad veel rohked sõnonõumide (samamõisteliste sõnade) osutamised. Kuigi uus sõnastik eelmisest andest ligi 50% mahukam, on ta hinnaks kõigest 80 senti.

Lähemal ajal ilmub H. Seppik'u ja E. Malmgren'i Rootsis, Daanis ja Norras 25.000 eks. levinud

„Süsteemilise esperanto keele kursuse“
eesti keelne väljaanne.

Uus, huvitav, kerge ja lihtne meetod võõrkeelte õppimiseks
Nõudke paremaid raamatukauplustest. Hind 75 senti.

Kauplustele, seltsidele ja õpperingidele hinnaalandus.

Tellimised saata: F-ma Paul Tamverki Esperanto kirjastus Haapsalus.

„Vabadussõja Lood“ ilmub kord kuus. Tellimishind: kuni 1936. a. lõpuni 1 kr. Üksiknumber 40 senti. Kuulutuste hinnad kaantel: viimane välimine külj Kr. 150.—, seesmised à Kr. 120.—, tekstis 1 mm üle lehekülje 60 s., kuulutuste osas à Kr. 80 lehekülj. Kuulutajaile võimaldatakse koha valik võimaluste piires. Väljaandjad: Oskar Mänd ja Bernh. Inge l. Vastutav toimetaja: Oskar Mänd (V. R. II/3.) Toimetus Tallinnas, Pärnu mnt. 10-13, telef. 486-39 ja 486-17, postkast 419. Posti jooksev arve 609. Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisuse trükk, Tallinnas, 1. oktoobril 1936. a.

AKADEEMILINE KOOPERATIIV

TARTUS, ÜLIKOOLI 15.

Raamatu- ja kirjutusmater-
jalikauplus ja kirjastus.

Ajalehtede, ajakirjade ja
välisraamatute tellimiste
vastuvõtmine.

Ajalehtede väljalõigete büroo.

KARJAPIDAJAD, TOSTKE RASVA-%

Üllatavaid tagajärgi annab
mineraal-jõusóót

RAMMUTOIT I

Teeb lehma tervise tugevaks
Pikendab lüpsiperioodi
Tõstatab rasvaprotsenti
Sisaldab kõiki lehmadele
tarvilikke mineraalsoole

MÜÜGIL:

PUHK ja POEGADE
kõikides osakondades

E. SEEMNEVILJA ÜHISUSE
kõikides osakondades

Rammutoit I valmistab Soome patendi alusel

E. K. JOUSÓOTADE TOOSTUS

Tallinn, Kopli 38, tel. 476-76

Ainult „PÄRNUMAA TEATAJA“

loeb Pärnumaal nii vana- kui noorpõllumees. Ta on tulusaks nõuandjaks ja usaldusväärseks sõbraks igatühele. Ilmub kolm korda nädalas, mille jooksul kannab koju kätte kõik tähtsamad uudised poliitikast, päevasündmustest, turuhindadest jne. Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutused ja oma tellimiste vastuvõtjad maal. Tellimise hinnad: 12 kuud kr. 6.50, 6 kuud kr. 3.30, 3 kuud kr. 1.75, 1 kuu kr. 0.60. Toimetuse ja kontori: Pärnus, Kalevi tänav 47. Kõnetraat 3-23.

Ärimehed! Pidage meeles, et ainus reklaamivahend Pärnumaa põllumeeste ringides on „Pärnumaa Teataja“

Pärnu Päevaleht

Ilmub igal äripäeval
Toimetuse ja talituse Pärnus,
Kalevi tänav 39, telefon 19

Sisukaim, uudisferohkeim ja värsketäim
informatsiooniga ajaleht. Suure leviku
tõttu soodsaim leht kuulutamiseks igale

mõjuvat reklaami teha soovijale

Kes ostab või tellib „Pärnu Päevalehe“
koos „Päevalehega“, saab kaks aja-

lehte ühe lehe hinnaga

A.-S.
TEKLA
TALLINN, S. KARJA 15

RIIDEKAUPLUSED:

*Tallinnas
Haapsalus
Kuressaares
Mustvees
Narvas
Petseris
Pärnus
Rakveres
Valgas
Viljandis
Võrus*

Müügil järgmiste kodumaa vabrikute tooted:

**Balti Puuvilla Ketramise ja Kudumise vabrikute A/S.-i
Kreenholmi Puuvillasaaduste Manufaktuuri O/Ü.-se
Sindi Tekstiilvabrikute Ühisuse. O/Ü. Eesti Niidivabriku**

**THE SHELL
COMPANY OF
ESTHONIA, LTD.,**

**TARVITAGE INGLIS
SHELL PETROOLEUMI
SHELL BENSIINI
SHELL MÄRDEÖL SID
SHELL MÄRDERASVU
SHELL AUTOÖLISID
JA AUTODELE
AERO SHELL ÖLI**

**TALLINN, MEREPUUESTEE 17. TELEFON 304-02, 305-94, 310-54
OSAKONNAD, BENSIINIJAAMAD JA MÜÜGIKOHAD IGAL POOL KOGU EESTIS**

Üksiknumbri hind 40 senti